

Збірка матеріалів

II Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2025. Занепад Держави загального інтервенціонізму (welfare state). Діагностика та відповідь Австрійської економічної школи»

м. Львів, 4 жовтня 2025 р.

**Львів – Торунь
Liha-Pres
2025**

УДК 330.831.8(436)(062.552)
Ч-69

Над збіркою працювали:

Тетяна Стройко — доктор економічних наук, професор, науковий редактор та експерт ІІІ;

Михайло Камчатний — директор ІІІ

Видається в авторській редакції.

Читання Мізеса 2025. Занепад Держави загального Ч-69 інтервенціонізму (welfare state). Діагностика та відповідь Австрійської економічної школи : збірка матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конференції (4 жовтня 2025 р., м. Львів). – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 196 с.

ISBN 978-966-397-552-8

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8>

У збірнику представлено матеріали учасників ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2025. Занепад Держави загального інтервенціонізму (welfare state). Діагностика та відповідь Австрійської економічної школи», яка була організована Міжнародним Інститутом Свободи 4 жовтня 2025 року в місті Львів. Матеріали присвячено дослідженню системних трансформацій, транзиту від моделі welfare state до моделі вільного ринку і капіталізму; причинам занепаду сучасної моделі держави; розробці пропозицій щодо перезавантаження та переосмислення моделі держави загального інтервенціонізму з метою формулювання рекомендацій для політиків, економістів та всіх, хто цікавиться питаннями економічної свободи та вільної ринкової економіки.

УДК 330.831.8(436)(062.552)

ISBN 978-966-397-552-8

© Міжнародний Інститут Свободи, 2025

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ (INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE).	6
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.	9
ПЕРЕДМОВА.	11
1. ŠÍMA J. MARKET REFORMS AND THE EUROPEAN WELFARE STATE: AUSTRIAN SCHOOL ON DESOCIALISATION, INTERVENTIONISM AND POLITICAL CENTRALISATION.	16
2. РОМАНЧУК Я. ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: РЕЗУЛЬТАТИ 70-РІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ. «ТРЕТІЙ ШЛЯХ» ПРИЗВІВ ДО ГЛУХОГО КУТА. ЩО ДАЛІ?	24
3. ДУШЕЙКО Д. СОЦІАЛЬНА ТЕОРІЯ АВСТРИЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ДО ЕТАТИЗМУ.	33
4. SIELSKA A. DISCRIMINATION AGAINST WOMEN IN THE LABOR MARKET: AN AUSTRIAN SCHOOL PERSPECTIVE.	43
5. ЛЯШЕНКО Б., МИРОШНИЧЕНКО Я. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛІБЕРТАРІАНСТВА, ДИЛЕМА ВИБОРУ МІЖ СВОБОДОЮ ТА БЕЗПЕКОЮ.	51
6. МАГАС В. ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ.	55
7. АБДУРАМАНОВ А. ПАРАДОКС НОРВЕЗЬКОЇ МОДЕЛІ: МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ СПРАВЕДЛИВІСТЮ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ПРИВАБЛИВІСТЮ.	61
8. ЗОЛОТОРЬОВ В. ПРОБЛЕМА ПЕРЕХОДУ ВІД WELFARE STATE. ПРОПОЗИЦІЯ ТРАНЗИТНОЇ ДЕРЖАВИ.	65
9. БАШИНСЬКА Ю. ЛІБЕРАЛІЗМ МІЗЕСА І «ЗЕЛЕНА» ВІДБУДОВА УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ.	72
10. БЕРДНІК Д. ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ СТРАТЕГІЇ СИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ.	77
11. БЕРЕНДА С. ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ТА «ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ВІДКРИТТЯ» В ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС.	83

12. ВЛАСЮК С. ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МОДЕЛІ WELFARE STATE У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.	89
13. ВОРОБІЙОВА Л. СПАДОК МІЗЕСА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.	94
14. ГНАТІВ О. РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ.	99
15. ГОДЛЮК В. ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК МАТЕМАТИЧНЕ ДОВЕДЕННЯ ПЕРЕМОГИ СПОНТАННОГО ПОРЯДКУ.	103
16. ГРИЛІЦЬКА А. ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМ І ВИКЛИКИ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ.	109
17. ДЕРЕВ'ЯНКО І. АСИМЕТРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ.	115
18. ДЖУС В. РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СУПЕРЕЧНОСТІ Й ПРІОРИТЕТИ.	121
19. КАШТАНОВ К. БІЗНЕС НА ЗАХИСТІ БАТЬКІВЩИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.	128
20. КОРОЛЕНКО В. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ СТАНОМ СИСТЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА РОЗВИТКОМ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ З ОГЛЯДУ НА КОНЦЕПЦІЮ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ.	134
21. КОСТАНДА І. КОНФУЦІАНСЬКА МОДЕЛЬ КУЛЬТУРНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ІНТЕРВЕНЦІОНІСТСЬКІЙ ДЕРЖАВІ: ІНСТИТУТИ РИТУАЛУ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ.	137
22. ЛЕОЩЕНКО Д. ЧИ Є КРИЗА КОНЦЕПЦІЇ "WELFARE STATE" НЕОДМІННОЮ ВЛАСТИВІСТЮ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ФУТУРОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТІВ?.	143
23. ЛОПУХ К. НАЦІОНАЛЬНА БОРотьБА ТА ЇЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР: ІДЕЇ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.	150
24. МОЙСІЄНКО В. ЛІБЕРАЛЬНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.	154
25. НАЗАРЕНКО С. МОДЕЛЬ WELFARE STATE ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАСТОРОГИ.	164

26. ПАТЛАТОЙ О. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: ШЛЯХ СПОНТАННОГО ПОРЯДКУ ЧИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ?	170
27. СЕРЕДЮК К. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ ДО РИНКОВОЇ КООРДИНАЦІЇ: АВСТРІЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ.	177
28. СМЕРНИЦЬКИЙ Д., ТРИГУБЕНКО М. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ (WELFARE STATE) В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.	182
29. ШЕВЧИК Б. НООЕКОНОМІКА КОГНІТАРІАТУ В ПАРАДИГМІ СВОБОДИ.	188
ПАРТНЕРИ II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЧИТАННЯ МІЗЕСА 2025. ЗАНЕПАД ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ (WELFARE STATE). ДІАГНОСТИКА ТА ВІДПОВІДЬ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ».	194

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ (INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE)

Міжнародний Інститут Свободи (ILI) — мозковий центр, діяльність якого спрямована на популяризацію, розвиток, зміцнення ідей та цінностей свободи шляхом експертних досліджень та практичних рішень для економіки та політики України, інших країн Європи та світу.

Засновники ILI, вбачають своєю місією реалізацію таких завдань:

- посилення суспільної підтримки теорії та практики Свободи;
- сприяння створенню правових, громадських інститутів на основі свободи вибору людини, приватної власності та особистої відповідальності;
- просування бачення мирного, вільного, благополучного світу на основі розвитку підприємництва, партнерства та солідарності;
- протидія теорії, ідеології та практики тоталітаризму, нацизму, авторитаризму та надмірної держави;
- заснування української наукової школи та інтелектуальної спільноти на основі наукової спадщини Австрійської економічної школи, ідей класичного лібералізму.

Об'єктами наукових досліджень ILI є теорія та практика економічного розвитку, транзит економік країн від соціалістичної (радянської) моделі до капіталістичної, роль і місце людини, бізнесу та держави у створенні багатства

та процвітання, а також свобода як ключовий нематеріальний актив XXI ст.

ILI вивчає та описує Людину в процесах виробництва, обміну, споживання товарів та послуг у реальному житті, у середовищі найрізноманітніших мотивів, цінностей та інтересів. Для нас Людина – живий суб'єкт, що діє, самостійно обирає цілі та засоби, напрями інвестування та взаємодії з іншими суб'єктами. Ми досліджуємо, як в умовах об'єктивно обмежених ресурсів, у режимі розподілу праці забезпечити реалізацію прав і свобод людини, включаючи право приватної власності. Як побудувати взаємини між Державою, Бізнесом та Людиною, щоб в умовах свободи забезпечити мир, добробут та реалізацію людьми особистих планів у режимі добровільного, взаємовигідного обміну між собою.

ILI створили три оригінальні інструменти для оцінки різних аспектів економічної діяльності Людини, Бізнесу та Держави:

- Індекс національної економічної безпеки;
- Індекс економіки здорового глузду;
- Індекс соціального добробуту.

Індекси ILI є джерелами інформації та рекомендацій для поліпшення якості державного управління, економічної політики, механізмів взаємодії власників, інвесторів, виробників, підприємців та споживачів.

Для реалізації своєї місії одним із напрямків діяльності ILI є проведення різноманітних заходів: конференцій, відкритих зустрічей, панельних дискусій тощо. ILI збирає

найкращих експертів для обговорення актуальних проблем сьогодення. Події транслюються в прямому ефірі та доступні для перегляду.

ILI продукує інформаційні продукти та підтримує власний сайт і сторінки в соціальних мережах, співпрацює з іншими мозковими центрами та підприємницькими об'єднаннями.

Матеріали експертів ILI, дослідження та анонси подій розміщуються на офіційному вебсайті <https://www.ilibertyinstitute.org/>, а також на сторінках соціальних мереж Інституту і партнерів:

<https://www.facebook.com/ilibertyinstitute>

<https://x.com/ilibertyinst>

<https://www.linkedin.com/company/ilibertyinstitute/>

<https://www.youtube.com/@ilibertyinstitute>

<https://www.youtube.com/@ILleducation>

<https://t.me/VoxLiberty>

Фінансування ILI здійснюється коштом засновників, українських підприємців та всіх, хто прагне розвитку ідей свободи в Україні та світі.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Сучасна держава не лише перебирає на себе право на власність, їй здається, що вона краще знає як жити, що говорити і як думати її громадянам. Але свобода — не милість держави, а передумова розвитку суспільства.

Мій шлях як українського підприємця — це не історія про легкі перемоги, це історія про дію в умовах обмежень, про випробування і про те, як втручання держави часто стає перешкодою, а не допомогою.

Сьогодні ми спостерігаємо, як держава загального інтервенціонізму переживає кризу: податки збільшуються, бюрократія розростається, приватна ініціатива пригнічується. І це не просто тимчасові незручності — це системна перепона для створення багатства, інновацій та гідного життя в нашій країні.

Тому ми ініціюємо програми просвітництва та розповсюдження ідей Людвіга фон Мізеса, уродженця Львова та ідей Австрійської школи економіки загалом. Багато років назад це змінило мій світогляд, змусило поглянути на економічні процеси під іншим кутом зору. Виявилось, що підприємці, які працюють заради прибутку, які хочуть створювати блага, яких часто засуджують, насправді — єдині актори, що покращують та розвивають економіку. А чиновники, що нібито піклуються про людей та хочуть справедливості, регулюючи й оподатковуючи підприємців, приносять більше шкоди ніж користі своїм співгромадянам.

Я впевнений: наша країна здатна стати країною-лідером із найвищим рівнем економічної свободи. Але для цього потрібно зростити покоління, яке знатиме і розумітиме

справжню економіку – економіку Свободи, яка базується на принципах класичної Австрійської школи економіки.

Істину не можна приховати. Рано чи пізно істина вийде і переможе. Нехай краще рано.

*Володимир Поперешнюк,
співзасновник ILI та компанії «Нова Пошта»*

ПЕРЕДМОВА

До середини 2020-х років світова економіка вступила в зону транзиту. І з цього моменту найбільш поширеною характеристикою сьогодення є **радикальна невизначеність**. Архітектура світової безпеки, встановлений після Другої світової війни монетарний і фінансовий порядок, прийнятий в рамках СОТ режим міжнародної торгівлі — все це зрушилося зі своїх звичних місць і прийшло в рух.

Всесвітній економічний форум в огляді світової економіки (вересень 2025 р.) пише: *«Світова економіка переживає період глибоких перетворень, що характеризується постійними короткостроковими потрясіннями і підвищеною невизначеністю, а також довгостроковими структурними змінами»*¹.

Назва доповіді ОЕСР про стан світової економіки презентована у вересні 2025 р. — «У пошуках правильного балансу в часи невизначеності»², в якій автори відзначають збереження істотних ризиків на тлі невизначеності режимів міжнародної торгівлі, інфляції та фіскальних вразливостей.

Голова МВФ К. Георгієва напередодні презентації доповіді про стан світової економіки в жовтні 2025 р. заявила: «Відбувається глибока трансформація в сфері геополітики, технології та демографії... Результатом стала надзвичайно висока невизначеність: у всьому світі вона різко

¹ Chief Economists' Outlook. September 2025. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/chief-economists-outlook-september-2025/>

² OECD Economic Outlook, Interim Report. Finding the Right Balance in Uncertain Times. September 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/09/oecd-economic-outlook-interim-report-september-2025_ae3d418b/67b10c01-en.pdf

зросла і продовжує зростати. Пристебніть ремені: невідзначеність – це нова норма, і вона нікуди не дінеться»³.

На зустрічі глав центральних банків та міністрів фінансів Міжнародний валютний фонд 16 жовтня 2025 р. оприлюднив «Глобальний порядок денний 2025» під назвою «Управління миру в умовах транзиту» (Navigating a world in transition)⁴.

Стан транзиту добре відомий громадянам та політикам пострадянських країн. З кінця 1980-х – початку 1990-х вони створювали інститути ринкової економіки не з чистого аркуша, а з пострадянської економічної спадщини: відсутність ринкової структури капіталу і зайнятості, значно спотворена структура цін, рудиментарний банківський і фінансовий сектор, практично повна відсутність конкуренції виробників, гострий дефіцит розуміння монетарної, фіскальної, регуляторної політики і параметрів повноцінної приватної власності. Економічні трансформації здійснювали не ангели, запрограмовані на успіх, не всезнаючі, справедливі, чесні полісмейкери, депутати та інтелектуали, а переважно представники пострадянських економічних, політичних, силових, громадянських мережевих організацій і структур. Мотивація монетизації свого становища у владі, захоплення командних висот в економіці, встановлення контролю над діяльністю держави (state capture) значною мірою впливали на хід транзиту від держплану до ринкової економіки.

Захід запропонував країнам, що перебували в перехідному періоді, модель держави загального добробуту (welfare

³ Opportunity in a Time of Change. Kristalina Georgieva, Managing Director, IMF. October 2025. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/10/08/sp100825-annual-meetings-2025-curtain-raiser>

⁴ Global policy agenda 2025. Navigating a world in transition. IMF. October 16, 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2025/10/14/The-Managing-Director-s-Global-Policy-Agenda-Fall-2025-Navigating-a-World-In-Transition-570971>

state) як теоретичну матрицю, політекономічну парадигму для системних, структурних трансформацій. У другій половині 1980-х років ще не стали очевидними вбудовані дефекти та вади цієї моделі. Колапс welfare state Нової Зеландії середини 1980-х, криза Швеції початку 1990-х сприймалися скоріше як виняток із правил, чи як наслідок впливу зовнішніх, екзогенних факторів. Постійні кризи Аргентини, Мексики, Бразилії, Туреччини другої половини XX ст. списували на помилки системи державного управління, вплив лобістів і інституційну роз'єднаність.

Теоретики mainstream economics, а через них численні консультанти, технократи, які визначали політику агенцій розвитку, МВФ, Світового банку, ООН, ОЕСР моделювали економічний розвиток країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою з урахуванням таких концепцій, як «провали ринку», «досконала конкуренція», «негативні екстерналії», «пастка ліквідності» і «суспільні товари». Держава сприймалася як набір інститутів для запобігання та нейтралізації криз, реалізації соціальних трансфертів, стимулювання інвестиційної, промислової, інноваційної політики.

Такий підхід до ролі та функціоналу держави в перехідних економіках при нестабільних інститутах демократії був вигідний, в першу чергу, VIP-розпорядникам і споживачам чужого. Вони налаштовують монетарну, фіскальну, регуляторну політику не на забезпечення швидких, довгострокових темпів економічного зростання, а на максимізацію свого прибутку, обмеження конкуренції та стабільне отримання номенклатурної та корупційної ренти.

У XXI ст. стали все більш рельєфними, чіткішими проблеми, дефекти моделі welfare state, яка де-факто стала державою загального інтервенціонізму. Незважаючи на технології IV промислової революції, відбулася стагнація продуктивності праці. Фінансова криза кінця 2000-х років,

COVID-не безпрецедентне нарощування державних витрат за рахунок кредитів, активізація промислової політики, зростання торгового протекціонізму, потужна промислова і торгова експансія Китаю, каналізація трильйонів доларів під кліматичні, «зелені» проекти з вельми сумнівним, дефективним науковим фундаментом, сплеск інфляції у 2020-х роках через надзвичайно м'яку, експансіоністську монетарну політику – все це призвело до різкого зростання напруги в моделі welfare state.

Ситуацію погіршила російська війна проти України, істотне подорожчання кредиту внаслідок підвищення процентних ставок центральними банками, а також нова торговельна політика американського уряду Д. Трампа.

Зобов'язання держави по всьому світу істотно перевищують її фінансові та ресурсні можливості. До гарячих воєн додалися валютні, торговельні, промислові, технологічні, а також гібридні та інформаційні. Небезпечні контури набуває китайсько-американський конфлікт, що набирає обертів. Зростання економік США, Канади, Франції, Італії, Іспанії, Японії та Китаю відчувають дуже високий податковий тиск. Євросоюз обтяжений зобов'язаннями, в тому числі регуляторними за порядком денним DEI/ESG та клімату. Паралізована міжнародна система торгівлі.

Євросоюз стоїть перед серйозним вибором модернізації своєї промисловості, оновлення інститутів, що забезпечують конкурентоспроможність. При нинішньому рівні податкового та регуляторного навантаження збільшувати військові витрати для створення повноцінної системи безпеки в Європі неможливо без серйозних наслідків для зростання і розвитку. Американська економіка також не може плисти за течією. Занадто високі витрати великої держави і витіснення приватних інвестицій. Занадто обтяжливі соціальні зобов'язання, виконання яких в нинішньому режимі призведе до банкрутства.

Західна модель welfare state опинилася в транзиті. Їй потрібне перезавантаження, переосмислення не тільки параметрів економічної політики, але й самої теоретичної моделі.

Україна, як країна перехідного періоду, опинилася на роздоріжжі **подвійного транзиту**. З одного боку, тупиковими є ті правові, економічні інститути, які створені в країні ще до широкомасштабного вторгнення Росії у 2022 р. Вони вимагають глибокого переосмислення і перезавантаження. З іншого боку, Україна націлена на вступ до Євросоюзу, який зараз сам опинився в стані транзиту, тому що стара модель виявилася не конкурентоспроможною, затратною і тупиковою.

Перед нами стоїть складне науково-практичне завдання осмислення такого подвійного транзиту, опису його параметрів і на основі наукового аналізу формулювання рекомендацій для полісмейкерів України, а також інших перехідних, країн, що розвиваються. Сьогодні стійких національних моделей у світі практично не **залишилося**.

Теоретичні роботи, аналіз найрізноманітніших аспектів системних трансформацій, транзиту від моделі welfare state до моделі вільного ринку і капіталізму, який спочатку зробив Захід великим, є цінним науковим внеском в економічну науку і політекономію реформ.

*Ярослав Романчук,
президент ILI*

MARKET REFORMS AND THE EUROPEAN WELFARE STATE: AUSTRIAN SCHOOL ON DESOCIALISATION, INTERVENTIONISM AND POLITICAL CENTRALISATION

JOSEF ŠÍMA, Ph. D., Professor of Economics and head of the Department of International Business, Metropolitan University Prague (Prague, Czech Republic)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-1>

Introduction. The contemporary social order of the West is interventionist to its core. Therefore, countries considering transition have a real opportunity to go beyond contemporary interventionism and attempt to establish a truly market-based society and private-property-based economy. The Austrian school can play an important role in this process, as it is a crucial and inspiring part of classical political economy.

The Austrians built on Adam Smith's social theory, particularly his understanding of social self-organisation. Adam Smith taught us one fundamental lesson: if we want a peaceful social order conducive to generating prosperity, predation must be eliminated from social interactions, whether conducted by private or public agents. Public predation in particular must not be underestimated, as states are powerful and dangerous institutions that can attack private property and even engage in killing people rather than protecting their lives.

By eliminating predation, you create a framework in which people can discover how they can be useful to others, and prosperity will follow. However, the Austrian School gives us much more than an elaboration of Smith's understanding

of the underlying social order. Austrian economics is unique. One important aspect is its methodological foundation. Subjectivism and methodological individualism are key features, enriched in case of Mises by his belief in the a priori nature of economics – that some elementary truths about people's existence in society do not require empirical verification.

The beauty of such an approach is that you are always reminded that there is no need to repeatedly measure the effects of some governmental intervention because you have a powerful theoretical explanation for it. You therefore know from the outset what the consequences are – it's in the nature of things, in the essence of the activity.

The purpose of the paper is to present the ideas of the Austrian School of Economics in terms of applications of its basic principles.

Research results and discussion. I want to focus on the applied aspects of the Austrian School, specifically **three key topics**: the impossibility of socialism in any form and the nature of the transition from socialism to a market economy; the dynamism of interventionism; and the question of political centralisation.

Essentially, socialism represents a massive violation of the rule of law, which inevitably leads to economic catastrophe. If you have an economic system with perverse incentives – a centrally planned economy, for example – you are doomed to fail. Mises explained why this is the case in his 1920 article [1], and then expanded on this in his famous book *Socialism* [2] a few years later. Thanks to Mises, we now know that **socialist experiments consistently fail as a matter of principle, not by accident.**

This happens because there are no market prices for the means of production. Consequently, the central

planner is unable to plan effectively, and his actions lead to economic chaos – ‘planned chaos’. There is no mechanism for learning about alternative uses of resources or alternative investments because relevant market prices do not exist. As a result, a state based on socialist principles of management will inevitably collapse due to the wasteful use of scarce resources and people end up in poverty.

Even if Mother Teresa were head of state and wanted to help the poor, the catastrophe that socialism brings would still happen because the problem lies in the fallacy of the socialist system, not in goodness of people.

To identify how to transition from socialist experiments to a market economy, we can draw on F.A. Hayek’s concept of ‘Liberal Utopia’, as presented in his essay ‘The Intellectuals and Socialism’ [3]. In other words, we must consider the ultimate implications of taking markets and private property seriously and making it a cornerstone of a free society. We simply must have a vision of what a fully free-market, private-property-based economy would look like.

Indeed, it is a kind of utopia because we live in a complicated social reality that is far from such an ideal. However, we need to have this final destination and goal to guide us. Whenever any policy is debated, we must ask one simple question: Are we moving our society towards greater respect for private property, or away from it? Are we moving towards this liberal utopia, or further away from it? If we are moving towards it, albeit imperfectly or insufficiently, then we should support such a reform or policy. If not, then don’t implement it if you want to build a classical liberal economic system.

Once we understand that we want to transition from a socialist system that kills and produces poverty to a liberal order in which private property is respected, what practical steps must be taken?

To answer this question, we can look to the experience of the Czech Republic. I would like to emphasise the policy of privatisation based on the principle of restitution: whatever was stolen must be returned to its rightful owners. This is a sound principle both ethically and economically. Restoring private property through restitution played a very important role in the Czech Republic. If you cannot return the stolen property, then privatise by other means wherever possible, and open up the market to competition and deregulation to ensure that you can **get the prices right**. Market prices that signal information about underlying economic realities are a crucial feature of a market economy.

However, achieving this is not easy unless the **institutions** are functioning properly – the courts, the police, etc. – and that is much more difficult to achieve. Even if you manage to achieve this, a sustainable market economy will not work well – as Peter Boettke, one of the greatest contemporary Austrian economists reminds us [4] – unless you **get the culture right**, i.e. eliminate corruption and increase trust within society. The lesson to be learned is that the transition from socialist experiments to a market economy is very difficult and it is a lengthy process.

The **second topic** is modern interventionism. As a leading thinker in this field, Mises identified three main areas of contemporary state interventionism: **mismanagement of the currency, fiscal irresponsibility** and pervasive **regulation**.

The Austrian School of Economics is unique in saying that we have to think outside the box when it comes to money. When students study trade, they learn about the concept of 'free trade'. So, when Donald Trump introduces tariffs, all the economists protest because it goes against 200 years of economic teaching. Despite the fact that trade has always

been subject to tariffs, students understand that there is a well-established vision of an ideal world without them.

The situation is different, however, when it comes to money. Students do not learn about the concept of 'free money'. Only the Austrian School of Economics envisages a world without government-produced money – a world of 'depoliticised money' [5]. This is a fruitful idea as sound money is of the utmost importance for well-functioning markets! If the monetary system is mismanaged or manipulated, prices will no longer coordinate economic activities – and the country will become poorer as a result.

Also, inflation is a dangerous tax. It is cruel and invisible, some people get rich at the expense of others without most people understanding what is going on. This is why governments love inflation and taxing people in this way.

There's also the most well-known insight of the Austrian School: the boom-bust cycle. When states manipulate money, bubbles form, leading to unemployment, crises and bankruptcies. The Austrian theory of business cycles can explain economic crises, such as the most recent financial crisis, the dot-com bubble or the Great Depression of the 1930s.

The problems of fiscal irresponsibility and cascades of omnipresent regulation in the Western world today are so huge that they are well understood not only by Austrian economists, but also by EU bureaucrats such as Mario Draghi [6].

The **third topic** is political centralisation. Classical liberals and Austrians alike have always argued that most action should take place at an individual level. This is what defines a market society.

The more centralised the system, the more political power there is and the less power citizens possess. The main

issue is that it is extremely difficult to regain power once it has been handed over to someone else. Mises warned from the outset – even in his early writings such as *Nation, State, and Economy* [7] – of the dangers of centralisation, especially in multi-ethnic, multi-lingual states. When one policy is imposed on everyone, it inevitably creates deeply dissatisfied minorities. These minorities will then attempt to seize political power next time and use it against you. This creates endless animosity, not because people naturally hate each other, but because a centralised political system encourages conflict and is therefore incompatible with the peaceful coexistence of diverse groups of free individuals. The centralisation of political power creates very vocal opponents of the regulatory system and may ultimately lead to violence and war.

The history of Europe teaches us that state policies based on nationalistic sentiments are one of the biggest enemies of peace and economic prosperity. The centralisation of political power fosters these dangerous sentiments.

Conversely, and perhaps surprisingly, Mises's papers from the 1930s and 1940s suggest the creation of a European Federation to establish a centralised political framework. The aim was not to destroy the free political and economic system, but rather to protect it and safeguard the free liberal social order in Europe. He believed that such a centralised political construct could protect freedom by eliminating the nationalistic policies of individual states, which were rooted in dangerous nationalistic sentiments and animosities.

One of the most interesting areas of research in applied Austrian economics today is the analysis of how the European Union operates, because it has had two aspects to its construction from the very beginning.

One was essentially a Misesian vision: creating the conditions for peaceful, continent-wide economic coexistence and

cooperation and eliminating policies based on nationalistic sentiments. This is the 'good' European Union.

The other aspect is the EU's involvement in taxation, redistribution, subsidies, etc. This is the bad European Union: a centralised, redistributive, semisocialist state-like entity. The future of the continent will depend on which of these visions prevails.

Conclusion. The Austrian School encompasses much more than just economics. It is a grand and comprehensive social theory. It provides not only insightful explanations of how prosperity is generated and how entrepreneurs bring about innovations and progress in many areas. It also explains how markets break down prejudices and encourage morality, ultimately helping us to understand how diverse people can live alongside each other and improve their lives in harmony.

There is also a wonderful classical liberal aspect to it, in that it is about judging people as individuals rather than as members of groups.

The Austrian school, and the teachings of Ludwig von Mises in particular, provide the best framework to guide us in our efforts to regain freedom and remove political and bureaucratic interference from our lives, families, education, finances, environmental protection, or even security provision and law enforcement. The Austrian school offers unique guidance on how we can apply the fundamental principles of a free society – such as private property, voluntary cooperation, and a free market economy – to create a better, more peaceful, and prosperous world.

References:

1. Mises, Ludwig von (1935). Economic Calculations in the Socialist Commonwealth. In: Hayek, F. A., Ed., *Collectivist Economic Planning*, George Routledge & Sons, London, 87–130. (Originally published as

"Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen," *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 47.1 [1920]: 86–121.)

2. Mises, Ludwig von (1981). *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. Translated by J. Kahane, Foreword by F.A. Hayek, Liberty Fund. (Originally published as *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*. Jena: Gustav Fischer, 1922.)

3. Hayek, F.A. (1949). "The Intellectuals and Socialism." *The University of Chicago Law Review*, 16 (3), 417–433.

4. Boettke, Peter & Coyne, Christopher & Leeson, Peter & Sautet, Frederic (2005). The New Comparative Political Economy. *The Review of Austrian Economics*. 18. 281–304. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11138-005-3113-0>

5. Hayek, F.A. (1976). *Denationalisation of Money: An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies*. Institute of Economic Affairs.

6. Draghi, Mario (2024). *The Future of European Competitiveness-A Competitiveness Strategy for Europe*. URL: https://commission.europa.eu/document/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en

7. Mises, Ludwig von (2006). *Nation, State, and Economy: Contributions to the Politics and History of Our Time*. Translated by Leland B. Yeager, edited by Bettina Bien Greaves, Liberty Fund.

ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: РЕЗУЛЬТАТИ 70-РІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ. «ТРЕТІЙ ШЛЯХ» ПРИЗВІВ ДО ГЛУХОГО КУТА. ЩО ДАЛІ?

ЯРОСЛАВ РОМАНЧУК, президент Міжнародного Інституту Свободи

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-2>

Вступ. У ХХІ ст. модель welfare state (змішана економіка або держави загального інтервенціонізму) з різним обсягом повноважень держави характерна для більшості країн світу, в тому числі країн ЄС-27, G-7, ОЕСР-38. Вони виробляють ~62 % ВВП світу [1].

Welfare stare — це соціально-економічна модель, заснована на змішаній формі власності, що характеризується контролем держави над фінансово-кредитною сферою, в тому числі монополією на друкування грошей і на виробництво основних ціноутворюючих факторів виробництва. Їй притаманне регулювання операцій з приватною власністю, а також таких секторів економіки, як телекомунікація, транспорт, енергетика, охорона здоров'я та освіта. У welfare state держава перерозподіляє функції бізнесу та третього сектору на свою користь.

Однією з ключових проблем даної моделі є збалансування держави з інститутом приватної власності, оскільки діяльність держави призводить до статизації приватної власності, тобто до заборони або обмеження виконання певних операцій з нею. **Показниками ефективності розв'язання даної проблеми** є темпи економічного зростання, динаміка реальних доходів на душу населення, інвестицій, продуктивності праці та всіх факторів

виробництва, що характеризують конкурентоспроможність країни, рівень економічної свободи, захисту приватної власності.

Результати дослідження та їх обговорення. Динаміка розміру та функціоналу держави навіть у розвинених країнах свідчить про те, що модель welfare state з її всеосяжною бюрократією стала не каталізатором, а гальмом розвитку навіть для розвинутих країн світу.

Про це переконливо свідчить доповідь Маріо Драгі «Майбутнє європейської конкурентоспроможності. Стратегія конкурентоспроможності для Європи» ("The future of European competitiveness. A competitiveness strategy for Europe") [2]. Після ухвалення Лісабонської угоди 2010 р. обсяг законодавства ЄС подвоївся. З часу підписання Маастрихтського договору 1992 р. він виріс у сім разів.

За цей час ЄС значно відстав від США, дозволивши Китаю наблизитися до себе на відстані прямої загрози майже для кожного другого промислового експортера. Левова частка навантаження лягла на плечі малого та середнього бізнесу. Бюрократія не розправила плечі європейського підприємництва, а придушила його до землі. Вона надто спотворила структуру мотивів, послабила культуру заощаджень, перенесла центр ваги утримання пенсіонерів на державу. Так обсяг пенсійних активів у ЄС становить лише 32 % ВВП, а США — 142 % ВВП. **Модель welfare state не тільки не розв'язала економічні проблеми, а й суттєво посилила соціальні.**

Ще один яскравий приклад кричущої неадекватності економічної політики ЄС — це формування ринку енергоресурсів. М. Драгі констатує: «Компанії ЄС, як і раніше, стикаються з цінами на електроенергію, які у 2–3 рази вищі, ніж у США, а ціни на природний газ у 4–5 разів вищі» [2]. Через це енергомісткі сектори ЄС програють як США, так і Китаю через високі інвестиційні витрати. Особливо

небезпечною для ЄС є конкуренція з боку китайського бізнесу у сфері чистих, зелених технологій, електромобілів. Високі ціни на енергетичні товари та послуги – переконливий приклад ставки у цьому секторі не так на ринкові, а на державні рішення. Це разом з іншими видами регуляторної діяльності різко обмежує інвестиційні та виробничі можливості європейського бізнесу. Понад 60 % компаній ЄС вважає державне регулювання перешкодою для інвестицій. 55 % МСБ вважає держрегулювання та витрати на їх виконання найбільшим для себе викликом.

Зрештою, ЄС своєю політикою обіцяв інноваційний розвиток, але саме у цій сфері спостерігається найбільший провал. У 2002 р. частка товарних ринків, на яких компанії ЄС прямо конкурувала з китайськими, була 25 %. Сьогодні це 40 %. Частка ЄС у світовій торгівлі неухильно скорочується, а позиції у сфері передових технологій послаблюються. З 2013 до 2023 р. частка виторгу європейських хай-тек компаній у світі скоротилася з 22 % до 18 %, а американських зросла з 30 до 38 %. Лише чотири з Топ-50 хай-тек компаній – європейські.

«В основі слабкої позиції Європи у сфері цифрових технологій лежить статична промислова структура, яка породжує порочне коло низьких інвестицій та низьких інновацій», – констатує М. Драгі. Європейські країни законсервували структуру виробництва і продовжують значною мірою залежати від традиційних секторів до цифрової революції (автомобілебудування, наприклад).

Про перетворення welfare state на справжнього Левіафана в США говорять такі дані. У США функціонує 441 федеральне агентство. Вони керують 2400 програмами надання субсидій. Усього федеральних програм близько 10 тис. [3]. Їхня нормативна база (регулювання) – це 188 тис. сторінок документів.

Щорічно вони здійснюють держзакупівлі (товари, послуги) у сумі понад \$750 млрд. Федеральний уряд володіє 640 млн акрів (~259 млн гектарів) землі. Він володіє, саме використовує чи здає в оренду майже 300 тис. будівель. Конгресмени за чотири роки не в змозі оцінити якість та ефективність використання, навіть мізерної частини цих ресурсів та активів. У 2024 р. витрати федерального бюджету склали \$6,75 трлн. Це майже в 100 разів більше, ніж витрати середнього штату Америки (\$68 млрд). ~75 % всіх видатків федерального бюджету — Social Security, Medicare, Medicaid, оборона, ветерани та відсотки за боргом. Решта — це інфраструктура, юстиція, безпека кордонів, дослідження у сфері охорони здоров'я, національні парки, посібники з безробіття, екстрена допомога у разі природних катаклізмів та виплати з інвалідності.

Федеральні держслужбовці, які працюють на повну ставку, обходяться американським платникам податків у \$300 млрд зарплати та інших виплат. Рахункова палата уряду (Government Accountability Office, GAO) підрахувала, що шахрайство обходиться федеральному уряду в суму від \$233 до \$521 млрд на рік. У 2023 р. Office of Management and Budget оцінив обсяг лише помилок при витрачанні коштів на \$191 млрд. Під час пандемії COVID обсяги шахрайства, надмірних витрат становили \$400 млрд, переважно через Small Business Administration та систему страхування безробітних. Тільки в одній програмі Medicare щорічні помилки становлять \$31 млрд. Роздача грантів (дотацій) на житло коштує федеральному бюджету \$1 млрд щорічно. Кожна федеральна програма має власну бухгалтерію, систему платежів, технологічну базу, нагляд. Рахункова палата щорічно готує цілу гору звітів, та їх рідко хто читає.

За оцінкою Competitive Enterprise Institute сукупні витрати виконання регуляторних вимог федерального Уряду США 2023 р. становили \$2117 млрд. А от Національна асоціація промислових виробників США (National Association

of Manufacturers – NAM) оцінила сукупні витрати державного регулювання на \$3079 млрд. Це 11 % ВВП [4].

Кожне американське домашнє господарство щорічно сплачує так званий регуляторний податок \$15 788. Це рівнозначно 17 % його доходу та 22 % усіх витрат. Для довідки США 134,1 млн домашніх господарств. Середньорічний валовий дохід у 2022 р. становив \$94003 (у 2021 р. було \$87 432). Регуляторний податок у США перевищує витрати середньої родини на охорону здоров'я, продовольство, транспорт, розваги, одяг, послуги та заощадження. Більше лише витрати на житло – \$24 298 на рік.

За розрахунками Національної асоціації промислових виробників щорічне регуляторне навантаження обходиться кожній американській родині \$22962 або 31 % її витрат. Збори з регуляторного податку \$2117 млрд (7,7 % ВВП країни) майже вчетверо більше надходжень від податку на доходи юридичних осіб (corporate income tax). У 2023 р. вони становили \$546 млрд, що лише на 9 % менше, ніж надходження з прибуткового податку з громадян (\$2328 млрд).

І через 35 років системних трансформацій у Європі після розпаду радянської тоталітарної системи ми констатуємо, що **жодна країна не обрала модель повноцінного капіталізму з малою державою**, домінацією приватної власності та відкритої конкуренції.

Приклад старих країн ЄС, США, домінація моделі welfare state виявилася надто сильною для політичних, економічних інтелектуальних еліт перехідних країн, щоб цьому можна було б чинити опір (too strong to resist). На прикладі переважної більшості країн світу перехідні економіки практично реалізують положення неокласичної школи насамперед кейнсіанства. Воно стало формальною теоретичною базою для державного інтервенціонізму в рамках великої держави.

Національні управлінські еліти використовують теоретичний мейнстрим в економіці, щоб розширити свою присутність, зміцнити своє місце у структурі влади та власності. Декларуючи орієнтацію на соціальні цілі та завдання, вони перетворили державу на найбільшу перешкоду для швидкого економічного розвитку та зростання.

Вчені Австрійської економічної школи досить детально описали теорію державного інтервенціонізму, яка лежить в основі моделі welfare state. Аналіз втручання Держави в економіку наведено Л. фон Мізесом у його книгах «Соціалізм: економічний та соціологічний аналіз» (1922) [5], «Інтервенціонізм: економічний аналіз» (1940) [6], і «Людська діяльність. Трактат з економічної теорії» (1949) [7].

Великий австрійський вчений детально, докладно, із суворим дотриманням наукової методології аналізу описав наслідки інтервенціонізму Держави, розширення її функціоналу так, як пропонували теоретики моделі welfare state.

Ф. фон Хайєк збагатив економічну науку [8] описом спонтанного порядку та проблеми розрізненого, «розкиданого» знання.

Ще один представник АЕШ американський учений І. Кірцнер розвинув теорію підприємництва, наголосив на ролі підприємця, як першовідкривача. Цю функцію об'єктивно не можна виконувати Державі. І. Кірцнер представляє наукову аргументацію проти одного з основних постулатів теоретиків моделі welfare state про необхідність державного інтервенціонізму для досягнення загальної рівноваги [9].

На жаль, дані роботи практично не відомі викладачам, студентам mainstream університетів Заходу, тим більше полісімейкерам, яким пропонують і реалізують на практиці модель welfare state. Багата наукова спадщина АЕШ залишається невідомою, не вивченою викладачами

та вченими-суспільнознавцями, які отримали свої ступені в рамках соціалістичної марксистської школи з вкрапленнями критики «буржуазних економічних теорій».

Якщо порівняти інтелектуальний мейнстрим Європи та пострадянського простору, то великої різниці в курсах “Economics” та економічної теорії загалом не буде. Саме тому ідеологія третього шляху, змішаної економіки (австрійці використовують терміни «інтервенціонізм» і *hampered economy* – економіка, що стримується державним регулюванням) настільки популярна у світі.

Для приховання природи моделі інтервенціонізму його прихильники використовують позитивний неймінг, називаючи цю модель державою загального добробуту. Вони говорять про стійкий розвиток, справедливий розподіл, рівність, солідарність і співчуття. Вони роблять ставку на інструменти маркетингу та продажів, на PR, а не на суть та зміст своєї теорії.

Застосування культури скасування, екскомунікація представників АЕШ з теоретичних дискусій та обговорення економічної політики стало однією з причин некритичного сприйняття теорії та практики *welfare state*. Її висували, пропонували соціологи, історики, філософи та представники неокласичної школи, серед яких особливе місце посідали інституціоналісти (на базі німецької історичної школи) та кейнсіанці.

Після 70+ років цього експерименту світ прийшов до багаторівневої системної, структурної кризи. Його джерелом є Держава, яка займає центральне місце у моделі *welfare state*.

Висновки. У середині 2020-х ми констатуємо наступне. Теоретичні основи соціалізму давно спростовані, дезавуйовані та розбиті на теоретичному, логічному і фактичному рівні. Практика побудови повної колективістської

держави також повністю себе дискредитувала. **Welfare state, так само як і регуляторна держава, перебувають у кризі, що поглиблюється.** При цьому mainstream ідеологія, як і раніше, залишається дуже схильною до інтервенції, до розширення повноважень і функцій держави.

Ні населення, ні еліти розвинених і країн, що розвиваються, не знають теоретичних основ не тільки базових положень теорії ринкового процесу АЕШ, але навіть школи суспільного вибору, школи прав власності.

Приймати рішення в рамках марксистсько-кейнсіанської парадигми — це прирікати себе на хронічні кризи, які з кожним новим циклом стають все глибшими й руйнівнішими.

На динаміку політичних і економічних процесів впливають багато факторів. Головне завдання прихильників *laissez faire* капіталізму — показати неповноту, ущербність теоретичного і практичного аналізу, який використовують mainstream полісмейкери, його несучасність і неспроможність.

Австрійська школа економіки озброїла нас достатньою кількістю теоретичних і практичних аргументів, щоб сформувати новий науковий і практичний мейнстрим України, створити на його базі повноцінну Австрійсько-українську економічну школу. Такого роду інтелектуальні інвестиції створять міцний фундамент для швидкого, довгострокового економічного зростання України при суворому дотриманні фундаментальних прав і свобод людини, забезпеченні якісної системи захисту від зовнішніх ворогів.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=OE>

2. The future of European competitiveness Part A | A competitiveness strategy for Europe. September 2024. Publications Office of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en The future of European competitiveness. Part B | In-depth analysis and recommendations. URL: https://commission.europa.eu/document/download/ec1409c1-d4b4-4882-8bdd-3519f86bbb92_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness_%20In-depth%20analysis%20and%20recommendations_0.pdf
3. Government Reform: DOGE + E. Chris Edwards. November 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/government-reform-doge-e>
4. Ten Thousand Commandments Sizing up the federal government's new rules and regulations 2024 Edition. Competitive Enterprise Institute. July 2024. URL: https://cei.org/wp-content/uploads/2024/07/10K_2024_v5_for_Rich_1.pdf
5. Socialism: An Economic and Sociological Analysis. Ludwig von Mises. URL: <https://mises.org/library/book/socialism-economic-and-sociological-analysis>
6. Interventionism: An Economic Analysis. L. von Mises. 1940. URL: <https://fee.org/wp-content/uploads/articles/interventionisma neconomicanalysis.pdf>
7. Human Action. A Treatise on Economics. Ludwig von Mises. URL: <https://mises.org/library/book/human-action>
8. Individualism and Economic Order. Friedrich von Hayek. 1948. URL: <http://digamo.free.fr/hayek482.pdf>. The Counter-Revolution of Science. Friedrich A. Hayek. 1952. URL: <https://www.mises.at/static/literatur/Buch/hayek-the-counter-revolution-of-science.pdf>
9. Discovery, Capitalism, and Distributive Justice. Israel M. Kirzner. 1989. URL: <https://about.libertyfund.org/books/discovery-capitalism-and-distributive-justice/> Competition and Entrepreneurship. Chicago. Israel M. Kirzner. 1973. <https://www.sjsu.edu/people/john.estill/courses/158-s15/Israel%20Kirzner%20-%20Competition%20And%20Entrepreneurship.pd/>

СОЦІАЛЬНА ТЕОРІЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ДО ЕТАТИЗМУ

*ДМИТРО ДУШЕЙКО, кандидат економічних наук, експерт,
Міжнародний інститут свободи (м. Миколаїв, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-3>

Вступ. Етатизм (від фр. *État* – держава) – напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку. Етатизм, залежно від обсягу державного втручання та від конкретних умов країни може проявлятися у таких формах, як авторитаризм, тоталітаризм, соціалізм, державний патерналізм, інтервенціонізм. Проблема етатизму для економічних процесів суспільства – різноманітні форми присутності держави в економіці, які гальмують економічне зростання, серед яких можна виділити головні:

- націоналізація;
- роздутий державний сектор;
- монополія на друк фіатних грошей;
- протекціонізм у різноманітних формах;
- високі податки (високий рівень конфіскації доходів);
- регулювання економічної діяльності.

Слід зазначити, що перелічені проблеми існують лише з точки зору концепцій Австрійської економічної школи, оскільки для мейнстрімної економічної теорії такі прояви етатизму є різного ступеню обґрунтованими нормами.

Людвіг фон Мізес розглядає піднесення етатизму як протилежне за суттю до класичного лібералізму та в цілому

вирішальне для новітньої історії явище: «Найбільш важливою подією в історії останнього століття було витіснення лібералізму етатизмом. Етатизм проявляється у двох іпостасях: соціалізму та інтервенціонізму. Вони переслідували спільну ціль – безумовне підкорення індивіда державі, суспільному апарату стримування й примусу» [1, Ch. 3].

Метою дослідження є висвітлити певні прояви етатизму в сучасному суспільстві та дати їм оцінку з позицій економічної теорії Австрійської школи.

Задачі дослідження: окреслити основні проблем, які несе слідування концепції етатизму суспільству; зробити короткий огляд сучасної української історії з позицій оцінки рівня свободи та етатизму; окреслити етатистські концепції в сучасній мейнстрімній економічній теорії; висвітлити деякі прояви етатизму в сучасному українському суспільстві; переглянути деякі принципово важливі положення економічної теорії з позицій економічної теорії Австрійської школи.

Результати дослідження та їх обговорення

1. Чому етатизм є проблемою? В якості інтегрального показника «рівня етатичності» суспільства можна розглянути рівень конфіскації державою доходів приватного сектору до державного бюджету. Країни ЄС у 2022 р. (дані *Eurostat*) мали рівень конфіскації доходів до державного бюджету від найвищого (близько 47 % у Франції) до найнижчого (близько 22 % в Ірландії). При цьому ми спостерігаємо серйозний розрив між цими двома країнами в темпах економічного зростання. Франція з рівнем оподаткування близько 47 % мала максимальний темп зростання економіки у 6,83 % у 2021 р. після падіння на 7,59 % у 2020 р. Тобто її економіка не відновилася за рік після, швидше за все, «ковідного» провалу. Й прогноз на зростання не перевищує 1,5 % на рік.

У той самий час темп зростання економіки Ірландії (рівень оподаткування близько 22 %) сягнув нетипових для країн Європи 16,25 % у 2021 р. й приблизно вдвічі перевищував темпи зростання економіки Франції за інші роки, так само як й на прогнозні роки [2, ч. 2].

Звичайно, такі залежності потребують більш глибоких досліджень, але в цілому ми маємо історичне підтвердження тези про те, що чим більше держави в економіці, тим меншими темпами зростає її економіка. Водночас ми маємо статистичні підтвердження прямого зв'язку між рівнем економічної свободи країни та темпами зміни її ВВП – кореляція 0,72 [2, ч. 2].

Тобто, режим економічної свободи забезпечує економічне зростання, тоді як економіка, яка зазнає глибокого впливу державного втручання – високого рівня конфіскації доходів і державних витрат – гарантовано має низький рівень економічного зростання (близько 1,5 % на рік).

2. Хронічний український етатизм. Важливо розуміти історичні передумови формування етатизму в українській національній свідомості. Прикладом української руїни внаслідок етатичних концепцій та відсутності швидких ліберальних реформ в новітній історії є Українська народна республіка (1917–1921 рр.). Ключовим чинником, який призвів до руїни, стало відсутність ліберальних реформ та невирішення земельного питання. Це дозволило більшовикам «купити» українське селянство простим популістським гаслом: «Земля – селянам!».

Більшовицька влада принесла українському народові одну з крайніх форм етатизму – соціалізм. Для його розбудови було проголошено «диктатуру пролетаріату» та «червоний терор», які мали наслідками примусову конфіскацію майна – націоналізацію, примусову колективізацію (замість обіцяної селянам землі), організацію Голодомору, масової депортації та позбавлення громадянських прав.

На вівтар етатизму – великої, але хибної ідеї безкоштовного народного щастя та добробуту – більшовики поклали мільйони життів українців.

Вся наступна «розбудова соціалізму» аж до його краху на початку 1990-х використовувала етатизм у формі концепції марксизму-ленінізму: майже повне придушення приватної ініціативи та тотальне одержавлення економіки. Для обґрунтування цієї концепції та індоктринації свідомості наступних поколінь було організоване системне викладання у вищих навчальних закладах політичної економії соціалізму на принципах марксизму та інших соціальних дисциплін на кшталт «історії КПРС», «діалектичного матеріалізму» і т. ін.

Здавалося б, що звільнення від радянської влади та викриття жахливих злочинів КПРС мало стати важливим уроком для українців. Але навіть мільйонні жертви радянської системи не сформували в українців стійкого імунітету до етатизму: ми продовжуємо сліпо вірувати в державу.

У 1991 р. відбулося відновлення незалежності й самостійності на тлі здобуття політичної свободи внаслідок краху СРСР. Політична еліта України проголосила курс на ринкові реформи та роздержавлення – транзит від соціалізму до капіталізму. Цей курс для України виявився значно менш ефективнішим, ніж для більшості країн колишнього СРСР [2, ч. 1]. На старті ринкових реформ Українська РСР мала один з найвищих рівнів життя поміж інших республік. Проте неефективний транзит, який фактично незавершений й сьогодні, зробив Україну однією з найбідніших націй серед колишніх радянських республік.

Імпорт ідей західних мейнстрімних економістів у систему вищої освіти надійно обґрунтував значну й різноманітну присутність держави в економіці. Рівень державних витрат невпинно зростав, сягнувши 46 % у передвоєнному 2021 р.

Так само як і рівень економічної свободи залишав Україну серед країн з «невільною економікою» (індекс *The Heritage Foundation*) та серед країн з «найменш вільною економікою» (індекс *Fraser Institute*). За фактом незавершений транзит значно дискредитував як ідею побудови ринкової економіки, так і підірвав саму ідею існування незалежної України. Ринкові реформи стали асоціюватися в громадській думці з руйнуванням промисловості, безробіттям, олігархією та зубожінням народу.

Постає питання: чи здатна країна, яка не мала досвіду розвитку за умов економічної свободи у новітній історії, здійснити реальні ринкові реформи, які б забезпечили економічний добробут?

3. Мейнстрімна економічна теорія як апологетика етатизму. Основні концепції, які відстоює сучасна мейнстрімна економічна теорія:

- інтервенціонізм — держава регулює ринки та порушує права приватних власників оподаткуванням у різних формах;
- стимулювання сукупного попиту — активна контрциклічна політика за рахунок запозичень та накопичення державного боргу, обґрунтована кейнсіанством;
- інфляціонізм — держава емітує нічим не забезпечені гроші для покриття власних постійно зростаючих витрат, які закладені в дефіцитні державні бюджети, що спричинює хронічну інфляцію;
- держава загального добробуту (*welfare-state*) — держава займається всебічним соціальним забезпеченням, стягуючи усе більше податків з працюючих;
- протекціонізм — держава встановлює захисні тарифи, беручи участь у нескінченних міжнародних торговельних війнах [2, ч. 1].

Сучасна економічна теорія, спираючись на ідеї фіаско ринку, формує етатистський постулат про необхідність великої держави в економіці.

4. Прояви етатизму в сучасній Україні. Етатизм у сучасній Україні, крім прояву в державній політиці, глибоко вкорінений у громадській думці, парадоксальним чином узгоджуючись з загальною ідеями свободи, незалежності, вільної нації. Україна святкує День гідності та свободи (22 листопада), але при цьому посідає ганебні місця в рейтингах економічної свободи.

Загалом сучасне українське суспільство вкрай етатизоване, що проявляється, зокрема, у таких установках суспільної свідомості:

- негативне відношення до капіталізму, ринкової економіки, приватно власності;
- підтримка державних підприємств, схвалення націоналізації;
- у всіх сферах життя — освіта, наука, медицина, соціальний захист — має домінувати держава (ринковий кретинізм);
- економіка потребує державного регулювання.

Ще раз варто наголосити, що лише коректна соціальна теорія на основі положень АЕШ дозволить побачити проблему тотального етатизму сучасної української свідомості та почати втілювати в життя декларовані цінності свободи.

5. Як сформуванати імунітет до етатизму? Оскільки саме економічна теорія є джерелом обґрунтування етатизму в економіці, то первинним напрямком деетатизації суспільної думки мають стати зміни саме в ній. І вони мають бути комплексними й безкомпромісними, зокрема слід на логічному рівні подолати концептуальний компроміс

між ринкової та плановою економікою, пошук «золотої середини» чи «змішаної економіки».

Згідно Мізеса існує ринкова економіка та пошкоджена (*hampered*) ринкова економіка. Крайній ступінь пошкодженості економічної системи — соціалістична економіка. Шоста частина «Людської діяльності» має назву “The Hampered Market Economy” [4]. “Hampered” по відношенню до економічної системи можна перекласти як «деформована», «пошкоджена», «з перепонами». Пропоную більш радикальний переклад — «репресована». «Репресована державою економіка» є певною мірою маніпулятивним перекладом, проте він чітко визначає позицію визнання ворожості, насильства, придушення державою економічних відносин. Такий підхід з наукових позицій дозволяє ставити питання про ступінь пошкодження державною економічною політикою економічних відносин між приватними власниками. Це прибирає компроміс між державою та ринком, а будь-яке державне втручання апіорно розглядається як шкідливе.

Просування ідей нової економічної теорії на базі АЕШ дозволить змінити ставлення суспільства до держави. Запровадження коректних економічних знань на шкільному рівні дозволить сформуванню економічного світогляду, принципово відмінний від нинішнього. Давайте порівняємо два ставлення до податків — перше традиційне для нас, друге — на основі економічної теорії АЕШ:

1. Сплачувати податки — громадянський обов’язок кожного. Сплата податків гарантує соціальний та військовий захист, стимулює розвиток економіки.
2. Податки — це примусово, під загрозою застосування насильства, конфіскована частина доходів домогосподарств. Вона потрапляє у повне розпорядження держапарату.

Погодьтеся, що це принципово різні соціальні світогляди з відповідними наслідками та відношенням до держави. Хоча впровадження нових принципів може виглядати як «насаджування нової віри / ідеології», всі постулати економіки АЕШ є логічним добутком з базових апріорних концепцій людської діяльності.

Тобто, імунітет до етатизму – повернення до здорового глузду – це протиборотство логіки та ідей, а не сліпих вірувань чи переконань. Саме про перемогу логічно-вивірених ідей Мізес писав у «Лібералізмі»: «Меншість, яка бажає перемоги своїх ідей, мусить прагнути інтелектуальними засобами стати більшістю» [5, с. 103].

Висновки. Етатизм, як комплексна соціальна концепція, є проблемою як для суспільства в цілому, так й для економіки зокрема, оскільки державне втручання в економіку в різноманітних формах уповільнює економічне зростання.

Незавершені економічні реформи в Україні спричинили економічну та демографічну руїну. Хронічна злиденність в суспільстві стала пов'язуватися з ринком, приватизацією, роздержавленням, тоді як її справжньою причиною є системний інтервенціонізм в українській економічній політиці: високий рівень втручання держави в економіку через оподаткування, регулювання, монетарну політику, величезний державний сектор. Такі прояви етатизму в економіці виправдовуються мейнстрімною економічною теорією, яку ми імпортували свого часу на заміну марксизму. В результаті ми отримали на теоретичному рівні лише послаблення державного втручання, а не принципове звільнення від нього.

Для подолання системної кризи нам потрібна коректна соціальна теорія, заснована на цінностях класичного лібералізму, капіталізму та економічної свободи, яка буде сприяти формуванню імунітету до хибної етатистської

індоктринації. Вона дозволить давати економічно-обґрунтовані оцінки як подіям минулого, так і сформувати стійкий усвідомлений опір до антиекономічних урядових ініціатив, фільтрувати хибні соціалістичні програми політичних партій та фантазії кабінетних «інтелектуалів». Її впровадження є складною задачею для суспільств з глибоко вкоріненими етистськими поглядами. Але практика успішних ліберальних реформ свідчить, що принциповим чинником успіху є правильні погляди еліти при владі, яка вирішує провести реформи, скоротивши рівень державного втручання в економіку.

Перспективи подальших досліджень. Нами окреслено лише загальні проблеми домінування етатизму в сучасній економічній науці та суспільних поглядах, які призвели до економічної руїни та демографічної катастрофи України. В подальших дослідженнях слід приділити увагу шляхам та методам формування нової соціальної теорії з «австрійською серцевиною».

Ми маємо отримати чесну та безкомпромісну соціальну теорію, яка б обґрунтовано засуджувала етатизм та інтервенціонізм, базуючись на бездоганній логіці законів людської діяльності Мізеса, інших теоретичних здобутках економіки Австрійської школи та історичних даних про нищівні наслідки «розбудови соціалізму».

Нова соціальна теорія має виправити величезний корпус хибних ідей та міфологем про суспільство, які нині панують у нашій свідомості, й на основі яких ми оцінюємо події минулого та плануємо майбутнє.

Список використаної літератури:

1. Von Mises, Ludwig. Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War. Edited by Bettina Bien Greaves, Liberty Fund, 2011.

2. Душейко Д. М. Економічні міфи: джерела та наслідки ілюзій для України. *Міжнародний інститут свободи*. URL: www.ilibertyinstitute.org (21.08.2025).
3. Програма захисту українців. Розділ III. Економічний націоналізм: заможна нація, соціальна справедливість та деолігархізація. Всеукраїнське об'єднання «Свобода». URL: www.svoboda.org.ua
4. Von Mises, Ludwig. Human Action: A Treatise on Economics. The Scholar's Edition, Ludwig von Mises Institute, 1998.
5. Мізес, Людвіг фон. Лібералізм у класичній традиції: а також статті Роль доктрин в історії людства, Ідея свободи народилася на Заході, Свобода і власність. Київ : ТОВ «Велл Букс» | "Well Books" LLC, 2024. 304 с. ; іл.

DISCRIMINATION AGAINST WOMEN IN THE LABOR MARKET: AN AUSTRIAN SCHOOL PERSPECTIVE

ALICJA SIELSKA, Associate Professor at the University of Wrocław (Poland), Researcher at New York University in Prague (Czech Republic), and Senior Research Fellow in Economic Education at the Mises Institute (Poland)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-4>

Introduction. Typically, most ideas from the Austrian School of Economics are associated with market mechanisms, economic liberalism, business cycle theories, and capital. But if we look more closely, some of these ideas can help us understand discrimination in general and discrimination against women in the labor market, even if representatives of the Austrian School of Economics never wrote about it directly.

The aim is to study discrimination against women in the labor market through the prism of Austrian economics theory.

Research results and discussion. Let's start with the classification of discrimination. Unequal treatment of women can happen before and after entering the labor market. So before entering, some entrepreneurs might refuse to hire women, often because of their prejudice. And after entering, we see things like glassing, which keeps women from rising into top position or the sticky uh floor, which keeps them stuck in lower level roles with little chance to move up. We can also distinguish direct discrimination. This occurs when an employer openly treats women in wars because of bias. There is also indirect discrimination, which

happens when laws or regulations that unintentionally make women less attractive to hire – for example, extended maternity leave.

The key question I want us to focus on: who exactly is doing discrimination? In other words: who is responsible for discrimination? Inspired by Maria Rödberg's classification of intervention, I propose three types of discrimination – autistic, binary and triangular.

The first one – **autistic discrimination** this mindset is so strange, but it is self-discrimination. A woman underestimates her own abilities, assumes men are better, and holds herself back. Think about it: how many young women avoid fields like engineering or math not because they lack talent, but because they have already decided that they will fail? The choice leads them to lower pay jobs, fewer opportunities, or sometimes stepping out of full-time work altogether. In other words, the barrier is internal.

Second, **binary discrimination**. This is the most obvious one: the direct relationship between employer and employee. Here, it is the employer's prejudice – "I don't want to hire women", "I don't trust women in leadership" and so on. And finally, **triangular discrimination**. Here is the third party enters the stage – usually the state. Laws designed to protect women, like maternity leave or shorter hours for mothers, often come with costs for employers, and make employers hesitate to hire or promote women.

How do Austrians actually view these types of discrimination? Let's start with autistic discrimination. From the Austrian perspective, the explanation is quite strict. People always make choices among scarce resources to satisfy their needs in the best possible way. So, if a woman decides not to apply for a managerial position because she doubts her own abilities – what does it mean in praxiological terms? It means that she prefers something else more, like peace of mind,

over the uncertainty of professional advancement. Now, the Austrian would say: the reason for her choice – whether it's cultural pressure, upbringing, or lack of confidence – doesn't belong to the field of economics. What economics can tell us is simply that she made a choice. In this sense, the word "discrimination" here is not about injustice, but about choosing one option over another. It's seen as a natural phenomenon of human action.

The other two forms – binary and triangular discrimination – can be more clearly understood through the idea of the price mechanism, both within the consumer and producer markets, under conditions of a free market and subsequently in the context of state intervention.

On a consumer market, it is clear that consumers are the decision makers. Their choices shape everything. For example, if you decide to buy Coca-Cola instead of Pepsi, you are – in a sense – discriminating in favor of Coca-Cola. Here, "discrimination" simply means making a choice, and that is a natural part of the market process.

On the other hand, sellers are focused on maximizing profit. That means that they usually don't discriminate against consumers for reasons like religion, skin color or sex – because doing so would only reduce the profit. Take the example: if someone is selling a balloon for three monetary units, they will sell it to anyone willing to pay that price, regardless of who the buyer is. In other words, it makes no difference whether the consumer is a man or a woman – the only thing that matters is the price.

Now let's move to the producer market, where labor is one of the factors of production and its price depends on workers' productivity. Suppose an employer wants to hire an employee who can increase revenue by 1,000 monetary units. If men ask for a salary of 1,000 units per month, while a woman with the same qualification asks for only 900 units,

the employer will minimize cost by hiring the woman. The employer would not reject her, because it simply would not be profitable to do so. Of course, next entrepreneurs who recognize this opportunity for additional profit would start competing by offering women higher salaries – for example, 901, 902 and so on – until the difference disappears in a free market.

Moreover, if women truly earned 10% less, any profit derivative entrepreneur would immediately replace male employees with women and pocket the 10% difference. This suggests that only price plays a role in this case and according to the Austrians this is an explanation for a binary discrimination. However, just as in a consumer market, extreme causes can occur in a producer market. For example, some employers may choose not to maximize profit and instead discriminate based on personal biases or stereotypes. An employer might simply prefer not to hire women, and this is his or her choice.

But this is a marginal case because such employers will quickly and effectively be driven out of the market. Nondiscriminatory employers who hire women will achieve higher profit than competitors who ignore the productive contribution of female workers.

So, we can say that according to the Austrians, the solution to binary discrimination lies in entrepreneurial activity under free market conditions. In this perspective, discrimination is a shorter phenomenon and unprofitable for entrepreneurs.

The situation changes fundamentally when we move to the third type of discrimination – triangular discrimination. Starting again with a consumer market, a typical example of this form – where the “external” entity, i.e. the third party, is the state – can be found in cases of taxation or when a minimum or maximum price is imposed on a good. This figure 1 illustrates the situation when the state introduces

a tax on a good, with the tax paid by the seller. Initially, the equilibrium point is at J. The balance is disturbed once the tax is introduced. Demand remains unchanged, since the tax does not affect consumer' preferences, income, or the prices of substitute and complimentary goods. Even if the price of the tax goods increases, buyers simply adjust by moving along the demand curve (D). What actually changes is the supply curve (S), which shifts upward and to the left. As a result, the equilibrium points move from J to E. The price of goods rises from B to A, and the quantity of good falls from Q_1 to Q_2 . This represents a case of price-based discrimination, where the cause is the state intervention. Because of the tax, sellers raise prices to maintain profits, thereby excluding some consumers from market. The so-called deadweight loss (triangle EGJ) reflect the reduction in goods purchased after the tax is imposed.

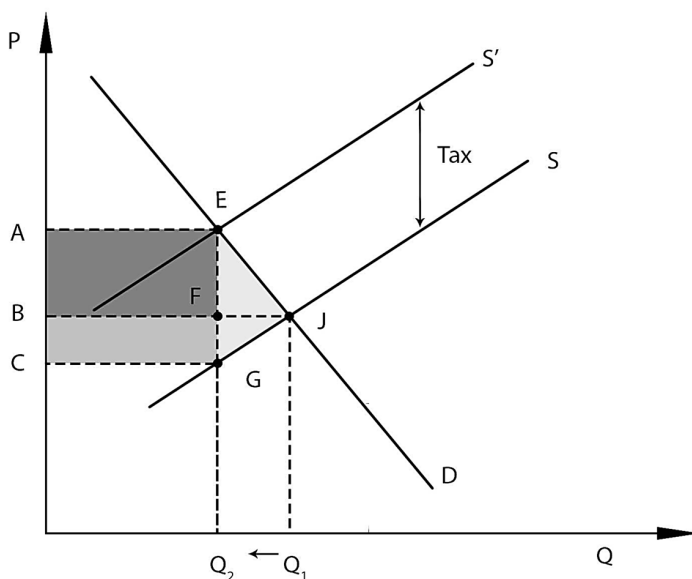

Figure 1. Tax and volume of supply

Source: own elaboration based on Czarny et al. 2002, p. 304

A similar situation arises when the state imposes a maximum price on a good – that is, the highest price legally permitted. If the state sets the maximum price below the market equilibrium price, production decreases while demand increases. This regulation creates excess demand relative to available supply. As a result, only some consumers are able to purchase the good, while others are excluded. Here again induced discrimination occurs not because of seller' preferences, but as a direct consequence of government intervention.

In the producer market, we can also observe the role of government intervention, just as in the consumer market. Induced discrimination in this context arises when certain groups are excluded from employment due to additional regulation imposed on employers. A classic example is the minimum wage – the lowest wage an employer is legally allowed to pay. When the state sets a minimum wage higher than the wage that would emerge under free-market conditions, the cost of employing a worker exceeds that worker's productivity. This reduces the demand for labor while simultaneously increasing its supply. The result is involuntary unemployment caused directly by state interference.

In this sense, just as the maximum price for a good in a consumer market creates a shortage, introducing a minimal wage in the labor market creates a surplus of labor. This is a typical case of induced discrimination. Sex plays no role here: employers are compelled to hire fewer workers, and their decisions are shaped not by economics valuation or personal preference but by a regulation itself. In this way, intervention generates a new form of discrimination... A similar mechanism occurs when the state imposes additional cost on employers in the form of taxes – a phenomenon known as the tax wage, a term popularized by the OECD (figure 2).

Economists explain that taxes and related measures directly affect supply and demand in the labor market, leading to higher unemployment. In equilibrium, where the demand for labor equals the supply of labor, the employee's wage (W) equals the employer's cost (C), with total employment at E_1 . Without taxes, this balance holds naturally. Once a tax is introduced, employer costs (C) rise along the vertical axis, while wages (W) fall, shifting equilibrium along the horizontal axis. As a result, employment decreases from E_1 to E_2 . The gray area in the figure represents the size of the tax wedge – the workers who lose jobs due to higher costs or who are pushed into the informal ("gray") economy.

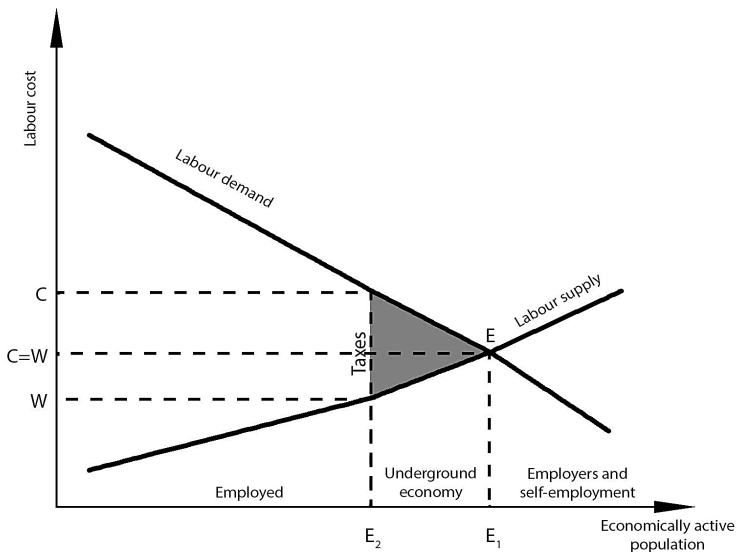

Figure 2. Tax wedge

Source: own elaboration based on Polarczyk 2007

Although the tax wedge does not specifically target women, it remains a classic case of induced discrimination: by raising

labor costs, it reduces demand for workers and increases unemployment.

Moreover, state regulations that specifically target certain groups can produce similar effects. In these cases, employers act according to profit-driven logic, not bias. Regulations concerning women in the labor market – such as protections during pregnancy, maternity leave – may create additional costs for employers. These include recruitment expenses, forgone profits, the cost of keeping a position open during leave, and uncertainty about whether the employee will return. Ironically, such well-intentioned protections can disadvantage women: by increasing the costs of female employment, they reduce demand for women's labor and can lead to higher female unemployment.

Thus, both taxes and regulatory measures imposed on employers share similar economic consequences. This highlights the importance of designing labor laws that achieve their intended objectives without generating unintended forms of discrimination.

Conclusion. To conclude, from Austrian perspective, discrimination in the labor market can be understood as a matter of individual choices and state intervention. Autistic discrimination reminds us that sometimes the barrier is internal, rooted in self-perception rather than external prejudice. Binary discrimination shows that, under competitive market conditions, prejudice is unprofitable and tends to fade – because entrepreneurs who ignore productive workers lose out. Triangular discrimination highlights the consequence of well-meaning law and regulation where state intervention raises cost, it can push women out of the labor market. In other words, market tends to punish discrimination, when the state can reinforce it.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛІБЕРТАРІАНСТВА, ДИЛЕМА ВИБОРУ МІЖ СВОБОДОЮ ТА БЕЗПЕКОЮ

БОГДАН ЛЯШЕНКО, голова Ради молодих вчених, здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків, Україна)

ЯРОСЛАВ МИРОШНИЧЕНКО, здобувач I рівня вищої освіти, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (м. Харків, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-5>

Вступ. Свобода традиційно вважається фундаментальною цінністю суспільного життя та одним із головних принципів лібертаріанської ідеології. Вона забезпечує простір для самореалізації та самовираження кожного індивіда. Водночас сучасні глобальні виклики – війни, пандемії, економічні й екологічні кризи – змушують суспільство обирати між власною свободою та безпекою.

Мета та завдання дослідження полягають у виявленні соціально-психологічних чинників, що впливають на трансформацію політичної культури лібертаріанства, зокрема в контексті дилеми між свободою та безпекою. Для досягнення цієї мети передбачено: аналіз соціально-психологічних підходів до проблеми свободи й безпеки; визначення ключових психологічних факторів та детермінантів цінностей свободи і безпеки; формулювання можливих шляхів психологічної гармонізації потреб у безпеці з принципами свободи на основі ціннісного підходу Австрійської економічної школи.

Результати дослідження та їх обговорення.

Лібертаріанство визначає свободу як фундаментальну цінність, відстоюючи принципи вільного ринку, індивідуальних прав і приватної власності. Держава не повинна втручатися у приватне життя громадян, проте свобода іноді супроводжується ризиками для безпеки. Баланс у цьому питанні є критично важливим. Аналіз Баумана вказує, що в умовах сучасності дефіцит безпеки породжує недовіру, тоді як надмірний контроль сприймається як обмеження автономії [1].

У кризових ситуаціях навіть прихильники лібертаріанства тимчасово погоджуються на обмеження автономії. Cheek, Reutskaja та Schwartz відзначають, що баланс між свободою і безпекою динамічний і залежить від загрози та довіри до інституцій. Під час гострої небезпеки суспільство поступається частиною автономії, зберігаючи свободу як фоновий ідеал. Легітимність обмежень визначається прозорістю та обґрунтованістю дій влади [3].

Теорія соціальної безпеки пояснює це через еволюційне сприйняття загрози. Небезпека активує нейробіологічні реакції, зокрема роботу амігдали та гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, підвищуючи рівень стресових гормонів, що посилює тривожність і схиляє індивідів до пріоритету безпеки над свободою. Це пояснює, чому навіть у ліберальних суспільствах громадяни підтримують посилення контролю під час криз [2].

Джон Джост виокремлює три групи мотивів вибору безпеки: епістемічні – прагнення ясності та передбачуваності; екзистенційні – страх смерті чи загрози життю; реляційні – потреба у порядку та соціальній приналежності [5].

Ці мотиви узгоджуються з теорією цінностей Шварца. Цінність безпеки схиляє до обмежень; самостійність підтримує автономію; традиція сприяє стабільності; універсалізм – колективному добробуту; влада та досягнення

розглядають обмеження як контроль ризиків. У кризові моменти безпека домінує, але самостійність, традиція та універсалізм пом'якшують конфлікт, дозволяючи тимчасово жертвувати свободою без відмови від ліберальних принципів [4].

Людвіг Фон Мізес підкреслює, що поведінка у кризах — раціональний ситуативний вибір. Методологічний індивідуалізм пояснює соціальні явища через дії окремих людей, тому тимчасові обмеження є адаптацією до загроз: свобода залишається базовою нормою, безпека — тимчасовим пріоритетом.

На практичному рівні, спираючись на принципи Австрійської економічної школи, можна запропонувати механізми гармонізації потреб свободи та безпеки, які мінімізують конфлікт між цими цінностями. Зокрема, добровільність обмежень робить їх менш травматичними, прозорість і тимчасовість знижують втрату контролю, а використання альтернативних інститутів безпеки — страхових компаній, місцевих ініціатив та приватних структур — дозволяє громадянам сприймати захист як власний вибір [6].

Висновки. Таким чином, навіть у кризових умовах свобода залишається стратегічною цінністю, тоді як безпека виступає тимчасовим компромісом, що забезпечує виживання та соціальну стабільність. Лібертаріанська культура демонструє здатність до динамічної адаптації: громадяни готові погоджуватися на обмеження заради безпеки, але після стабілізації прагнуть повернутися до ширшого простору автономії, зберігаючи базові принципи свободи та самостійності.

Список використаної літератури:

1. Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2005. 224 p.
2. Slavich, G. M., Roos, L. G., Mengelkoch, S., Webb, C. A., Shattuck, E. C., Moriarty, D. P., Alley, J. C. Social Safety Theory: Conceptual foundation, underlying mechanisms, and future directions. *Health Psychology Review*. 2023. Vol. 17, No. 1. P. 5–59. DOI: <https://doi.org/10.1080/17437199.2023.2171900>
3. Cheek, N. J., Reutskaja, E., Schwartz, B. Balancing the Freedom-Security Trade-Off During Crises and Disasters. *Perspectives on Psychological Science*. 2022. Vol. 17, No. 4. P. 1024–1049. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916211034499>
4. Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
5. Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., Sulloway, F. J. Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*. 2003. Vol. 129, No. 3. P. 339–375. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339>
6. Mises, L. von. *Human Action: A Treatise on Economics*. 4th rev. ed. San Francisco: Fox & Wilkes, 1949. 910 p. ISBN: 978-0865976819.

ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ

*ВАСИЛЬ МАГАС, кандидат економічних наук, доцент,
Інститут сільського господарства Карпатського регіону
(м. Львів, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-6>

Вступ. Нинішня війна для українців має екзистенційний характер. Зараз відбувається випробовування української держави на предмет її спроможності виконати головну функцію будь-якої держави — забезпечення зовнішньої безпеки! Збереження решти нинішніх функцій не важливе, — у випадку поразки їх цілком успішно буде виконувати (або не виконувати) держава-окупант.

Результати дослідження та їх обговорення. На початку український уряд був змушений займатися першочерговими питаннями опору, що одразу ж зменшило регуляторний та податковий тиск на бізнес. На рівні закону були прийняті єдино правильні рішення, спрямовані на полегшення і спрощення умов ведення економічної діяльності.

До звичної діяльності уряд почав повертатися одразу ж, як тільки ворога вдалося відсунути від Києва. Уже 30 травня був поданий законопроект уряду № 7418 щодо перегляду окремих пільг з оподаткування. Поряд із поверненням до довоєнного податкового режиму відбулося відновлення усіх інших державних функцій мирного часу.

Українська влада надто швидко повірила у перемогу. Тому вона й не думала скорочувати не пов'язані з обороною державні видатки. В результаті, порівняно із довоєнним 2021 р., у Державному бюджеті на 2025 р. передбачене

їх зростання майже на 85 %. Більше того, сягнувши максимуму у 2023 р. (52,2 %) частка витрат на оборону в Державному бюджеті почала знижуватися.

Якби державні видатки здійснювалися виключно за рахунок бюджетних надходжень, то фінансування невоєнних витрат у 2022 р. було б можливим лише на рівні 36,2 %, у 2025 р. – на 1,9 %! Збереження і подальше зростання видатків невоєнного характеру стало можливим завдяки дефіциту бюджету, який покривається за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень. У 2024 р. за рахунок зовнішнього фінансування було покрито 52,8 % усіх «мирних» витрат. Порівняно із 2021 р. обсяги зовнішнього фінансування у 2024 р. зросли у 10 разів!

Така міжнародна підтримка стала можливою виключно завдяки героїзму та стійкості українських воїнів! Проте уряд спрямовував зовнішнє фінансування не на збереження життя українських воїнів і знищення ворога, а на збереження та підвищення «мирних» витрат. Це не тільки віддаляє перемогу, але й у нинішніх умовах є головним демотивуючим фактором. Фактором, що здійснює розкол між тими, хто бореться із ворогом, і тими, хто, орієнтуючись на доходи, пов'язані із бюджетами усіх рівнів, у т. ч. корупційні, не хочуть виходити із зони власного комфорту.

Уряд в умовах війни вважає за важливе і можливе брати кредити, далеко не пов'язаних із завданнями оборони. Наприклад, на фінансування таких проєктів, як «Екстренне реагування на COVID-19 та вакцинація в Україні» (240 млн дол. США), «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» (300 млн дол. США), «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів» (200 млн дол. США), «Вища освіта України» (120 млн євро) тощо. Загалом у 2025 р. на такого типу проєкти планується залучити зовнішні кредити на 88,0 млрд грн!

Не зважаючи на «золотий дощ», уряд не вважав за потрібне скористатися можливістю, і створити умови для пристосування економіки до нових реалій. З 2023 р. податкове навантаження на бізнес почало зростати. І це зростання відбувалося заради збереження та нарощування «мирних» витрат! Загалом, якщо в мирній Україні держава перерозподіляла 40–45 % ВВП, то під час війни ця частка сягнула понад 70 %!

Будь-який закон, будь-яке державне регулювання передбачає накладання додаткових обмежень щодо вибору ресурсів, засобів та методів здійснення господарської діяльності, призводить до зростання витрат суб'єктів господарювання, витрат на утримання державного апарату, покликаного забезпечувати досягнення поставлених цілей та ін., що відтягує ресурси від цілей оборони.

В Україні ж за час широкомасштабного вторгнення ухвалено 5 законів, які покликані регулювати природоохоронну діяльність. Введено 6 додаткових документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності.

Приклад повного абсурду – прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 р. № 3991-IX. Прийняття цього закону уряд пояснює необхідністю виконання взятих зобов'язань у рамках Паризької угоди (2015). Проте участь України у глобальних кліматичних ініціативах не може і не повинна розглядатися відірвано від пріоритету виживання – оборони, відновлення, модернізації економіки та збереження населення. Тим паче, що Україна, яка сьогодні бореться за своє фізичне існування як держава і народ, не належить до тих економік, що справді визначають кліматичні тенденції. Потрібно зауважити, що новообраний президент Дональд Трамп у перший ж день перебування на посаді видав указ про вихід США із Паризької угоди.

Уряд нічого не зробив для пожвавлення економіки на основі її дерегуляції. Для того, щоб українська компанія Fire Point відкрила завод із виробництва твердого ракетного пального в Данії датський уряд ухвалив спеціальний закон, який дозволяє обійти понад 20 чинних нормативних актів. Так званий «закон Троельса Лунда» дає уряду право швидко реалізовувати оборонні проекти, скасовувати дію інших норм і навіть обмежувати право громадян на подання скарг. Він діятиме до кінця 2028 р. Якщо завод Fire Point побудують, закони про довкілля, планування та охорону природи можуть бути тимчасово проігноровані. Також допускається експропріація приватної власності.

У той же час генеральний директор Rheinmetall Армін Папперґер заявляє, що темпи будівництва заводу боєприпасів в Україні просуваються не так швидко, як би хотілося: «Ви знаєте, що ми будуємо новий завод – і в Україні ми почали приблизно в той самий час, що й у Німеччині. У Німеччині ми вже готові, а в Україні – ще ні». Це – через бюрократичні перепони!

З серпня 2022 по серпень 2025 р. прийнято 45 розпоряджень (!) Кабінету Міністрів України, в яких ключовими словами є «стратегія», «операційний план заходів». Трафаретна назва: «Про схвалення Стратегії ... на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках». «Стратегії» стосуються наркополітики, охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, охорони здоров'я, розвитку культури, гендерної рівності у сфері освіти, захисту документальної спадщини тощо. Тобто всього того, що не стосується завдань збереження нації сьогодні, або ж прямо їм суперечить!

Водночас урядом прийняті системоутворюючі розпорядження, такі як Розпорядженням КМУ від 18 березня

2024 р. № 244-р «Про схвалення Плану України» та Розпорядження КМУ від 13 серпня 2025 р. № 853-р «Про схвалення Концепції національної системи стратегічного планування».

Важко уявити, що ці всі «стратегічні» документи узгоджені між собою і повністю збалансовані з точки зору ресурсів, необхідних для їх виконання. Тому зрозуміло, що їх чекає безперервне «удосконалення» наслідком чого стане тенденція до посилення бюрократичної системи. Головне ж питання — чи можливе в принципі довгострокове планування в умовах екзистенційної війни з ворогом, який має значну ресурсну перевагу?

Що особливо є аморальним, так це те, що в умовах, коли частина суспільства із числа військовослужбовців, волонтерів та їхніх сімей несе на собі весь тягар війни, ми отримали черговий виток соціального популізму. Бюджетникам підіймаються зарплати, пенсіонерам — пенсії, населенню запросто роздається по тисячі гривень, батькам першокласників — по п'ять тощо.

У значній мірі нинішній популізм замовлений бажанням «оцифрувати» все населення України. Адже ідея роздачі «вовиної тисячі» повністю повторює «тисячу за вакцинацію», яка роздавалася у 2021 р. Вінець — при низькому рівні інформаційної безпеки, Верховна Рада України 18 вересня 2025 р. прийняла Закон України «Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери». Мета — об'єднати усі електронні інформаційні ресурси соціальної сфери — державні реєстри, бази даних і сервіси соціального захисту. Тобто комусь забагнулось отримати доступ до всіх даних українських громадян.

Висновки. На початку війни українці усвідомлювали, що можливі не виплати заробітних плат, пенсій, виникнення дефіциту та ін. Тому готувалися до найгіршого — обробляли присадибні ділянки, формували запаси,

закуповували альтернативні системи енергоживлення тощо. Через рік цього уже не було — виявилось, що тил може жити абстрагуючись від війни. Активну роль у цьому зіграла українська влада! Виникає питання: «Чому так відбувається?».

Перше, що спадає на думку, — в уряді сидять відверті вороги. Може новітній Кім Філбі визначає політику української влади? Інакше чим можна пояснити дії, спрямовані на максимальне відволікання ресурсів з фронту, завідомо неефективне їх використання в тилу, спрямування людської енергії на обслуговування потреб функціонування державної машини, підриг довіри та ін., тобто усе те, що веде до зневіри і упадку сил народу? При цьому не просто відволікаються ресурси, а й обмежується свобода, що не дає громадянам можливості пристосування до нових складних обставин життя.

Друге, — може це просте нерозуміння для чого надана влада, а особливо в умовах війни? Тобто людям при владі властиве звичне довоєнне розуміння завдань державної влади. Вони просто не усвідомлюють, що навколо війна? Що однією із головних причин російської агресії є неефективність економічної системи, яка в значній мірі обумовлена самою державною системою, а тому спроби підвищити ефективність функціонування цієї системи лише послаблюють економіку і суспільство в цілому?!

Третє, як говорив психіатр Юрій Фільц, — це «хибна» компетентність. Урядовці просто не розуміють, що нинішня ситуація вимагає не розширення держави, а навпаки — її концентрації на функції зовнішньої безпеки, де всі інші функції повинні перебрати на себе самі громадяни і місцеві громади. Що розвиток ринку та горизонтальних зв'язків найкращим чином сприяє згуртованості нації та ефективному використанню наявних ресурсів!

ПАРАДОКС НОРВЕЗЬКОЇ МОДЕЛІ: МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ СПРАВЕДЛИВІСТЮ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ПРИВАБЛИВІСТЮ

АДІЛЬ АБДУРАМАНОВ, аспірант кафедри міжнародного приватного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-7>

Вступ. Норвегія тривалий час вважалася зразковою країною у сфері поєднання економічного зростання та соціальної справедливості. Розвинена модель welfare state ґрунтувалася на унікальному поєднанні нафтогазових доходів [1; 2], накопичених у суверенному фонді Government Pension Fund Global [3] з активами понад 1,6 трлн дол. США, та високого рівня оподаткування, що дозволяло фінансувати освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення й широкий спектр соціальних програм. Це забезпечило країні одні з найвищих у світі показників за індексом людського розвитку та якістю життя.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз трансформації норвезької моделі держави добробуту в умовах посилення податкового навантаження та її впливу на інвестиційний клімат і розвиток інноваційного підприємництва. Серед основних завдань — розгляд ключових змін у податковій політиці Норвегії у 2015–2024 рр., оцінка масштабів відтоку капіталу та підприємців, а також порівняння норвезького досвіду із практикою сусідніх скандинавських держав.

Результати дослідження та їх обговорення. Останнє десятиліття позначене формуванням парадоксу:

посилення податкового навантаження, зокрема підвищення податку на багатство та зростання ставок на дивіденди й капітальні прибутки, у поєднанні з жорсткішими регуляторними вимогами спричинило значний відтік бізнесу, капіталу та підприємницьких талантів. Особливо вразливими до нової податкової політики виявилися технологічні стартапи, які часто мають високу оцінку вартості компанії без стабільного грошового потоку, що робить сплату податку на багатство обтяжливою [7].

Емпіричні дані свідчать, що у 2022–2023 рр. країну залишили понад вісімдесят найбагатших норвежців із сукупним капіталом близько 4,3 млрд дол. США, що перевищує показники попередніх тринадцяти років разом узятих [6; 8]. Основними напрямками релокації стали Швейцарія, Велика Британія, Сінгапур та Об'єднані Арабські Емірати, які пропонують нижче податкове навантаження та сприятливіші умови для інвесторів [11]. Такі процеси мають не лише прямі фіскальні наслідки, а й непрямі ефекти у вигляді скорочення інвестицій та послаблення інноваційної екосистеми.

Відтік капіталу чинить руйнівний вплив на інноваційне середовище: знижується обсяг венчурних інвестицій, скорочуються можливості для angel-фінансування, зникають локальні рольові моделі, а мережеві ефекти стартап-екосистеми послаблюються [12]. На відміну від Норвегії, Швеція та Данія здійснили лібералізацію податкової політики – зокрема, Швеція скасувала податок на багатство у 2007 р., а Данія запровадила податкові стимули для стартапів. Це сприяло динамічному розвитку інноваційних галузей у цих країнах.

Висновки. Норвезький досвід демонструє, що надмірне підвищення податково-регуляторного тиску, навіть у країнах із сильною фінансовою базою, створює довгострокові ризики для конкурентоспроможності та інноваційного

розвитку. Спроба забезпечити соціальну справедливість через посилення податків перетворилася на чинник, який стимулює еміграцію капіталу та підприємців. Для держав, які формують власну економічну стратегію, важливо знайти баланс між соціальною політикою та інвестиційною привабливістю. Стабільне та передбачуване регуляторне середовище є необхідною умовою утримання підприємницького потенціалу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження доцільно зосередити на порівняльному аналізі податкових режимів скандинавських країн та їх впливі на мобільність капіталу й розвиток стартап-екосистем. Особливо актуальним є вивчення можливостей адаптації збалансованої моделі податкової політики для України в умовах післявоєнного економічного відновлення.

Список використаної літератури:

1. Norwegian Ministry of Finance (2023). *National Budget 2024: Tax proposals*. Government of Norway. URL: <https://www.regjeringen.no/en/topics/the-economy/the-national-budget/>
2. OECD (2024). *Tax Policy Reforms 2024: OECD and Selected Partner Economies*. OECD Publishing.
3. Norges Bank Investment Management (2024). *Government Pension Fund Global – Annual Report 2023*. URL: <https://www.nbim.no/en/>
4. Statistics Norway (2024). Tax statistics for personal taxpayers. URL: <https://www.ssb.no/en/statbank/>
5. Alstadheim, K. B., & Kibar, E. (2024, January 15). Norway wealth tax exodus accelerates as dozens leave. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-01-15/norway-wealth-tax-exodus-accelerates-as-dozens-leave>

6. Milne, R. (2023, November 28). Norway's richest flee wealth tax as government seeks to close loopholes. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/>
7. Dealroom.co. (2024). *European venture capital report 2024: Investment trends and analysis*. URL: <https://dealroom.co/reports/>
8. Norwegian Tax Administration (2023). *Emigration and tax consequences: Statistics 2022–2023*. Skatteetaten. URL: <https://www.skatteetaten.no/en/>
9. Henrekson, M., & Sanandaji, T. (2023). Stock option taxation and startup entrepreneurship: Evidence from Sweden. *Small Business Economics*, 61 (3), 1157–1178.
10. Atomico (2024). *The State of European Tech 2024*. URL: <https://www.atomico.com/explore-the-data>
11. Swiss Federal Tax Administration (2024). *Wealth tax rates by canton 2024*. URL: <https://www.estv.admin.ch/>
12. Invest in Norway (2023). *Norwegian startup ecosystem report 2023*. Innovation Norway. URL: <https://www.innovasjon Norge.no/>

ПРОБЛЕМА ПЕРЕХОДУ ВІД WELFARE STATE. ПРОПОЗИЦІЯ ТРАНЗИТНОЇ ДЕРЖАВИ

ВОЛОДИМИР ЗОЛОТОРЬОВ, науковий редактор видавництва "WellBooks", керівник Liberty Education Project, експерт ILI (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-8>

Вступ. Найбільш реалістичним поштовхом до трансформації welfare state сьогодні виглядає глибока системна криза, у результаті якої welfare state перетвориться на щось більш життєздатне. Але на що саме? І чи можемо ми досягти того ж результату звичними політичними методами, не сподіваючись на кризу?

Результати дослідження та їх обговорення. Наразі на ринку ідей існує 4 пропозиції того, що може бути після падіння welfare state.

1. Скорочена до «нормальних розмірів» держава.
2. Мережева структура підприємств, які надаватимуть послуги, що їх сьогодні надає держава.
3. Приватні договірні території.
4. Приватні суверенні території.

Розберемо ці пропозиції по черзі.

1. **Скорочена до «нормальних» розмірів держава.** Навіть не беручи до уваги того, що ніхто не може точно сказати, яким саме має бути нормальний розмір держави, (як з точки зору функцій, так і з точки зору витрат) у цій ідеї є багато недоліків.

По-перше, суто практична проблема «наступних виборів». Навіть якщо хтось скоротить державу до необхідних

розмірів, після його відходу вона повернеться до колишніх розмірів, через стимули, які скорочення само по собі не змінює.

По-друге, welfare state не є якимось особливим вигаданим кимось видом держави, скоріше, це закономірний етап розвитку держави, яка опинилася в певних умовах.

Ці умови – швидке зростання доходів громадянського суспільства, яке почалося в епоху промислової революції. До промислової революції держава привласнювала близько 10 % національного багатства. Не тому, що вона було «малою», а тому, що суспільство було дуже бідним. З початком Великого Збагачення відсоток вилученого почав зростати і досягнув більше половини національного доходу. Інакше кажучи, поки зберігається високий рівень доходів, держава обов'язково розшириться після її передбачуваного скорочення, бо її стимули не зміняться.

По-третє, welfare state це не просто «звичайна» держава, тільки роздута до непомірних розмірів. У ході її еволюції відбулися важливі зміни. Держава тепер значно менше залежить від платника податків і виборця. Основні зміни такі:

а) поява держслужби. Держслужба є чистим отримувачем податків, тому вона має всі стимули для збереження та розширення держави, вона мінімально залежить від політиків і майже не залежить від виборця і платника податків;

б) поява адміністративного права. Адміністративне право знімає з чиновників та політиків відповідальність за наслідки діяльності, що створює відповідні стимули;

в) поява кримінального права. Категорія «злочину проти держави» різко розширює можливості контролю, держава може криміналізувати будь-яку діяльність;

г) загальне виборче право (скасування цензів). Це призвело до повної втрати сенсу діяльності парламенту.

Парламент історично був контролером уряду та бар'єром для його витрат, бо він складався з платників податків, тому що обирався платниками податків. Сьогодні цей орган складається з отримувачів податків і є просто додатком до держслужби, він надає флеру законності рішенням бюрократії;

д) демократія, яка заховала реальний суверенітет, передавши його від аристократії до бюрократії, замаскувавши його під «суверенітет» народу. Думаю, ні в кого нема ілюзій у адекватності теорій «суспільного договору» Гоббса – Лока і Руссо і особливо останніх версій Роулза – Дворкіна. Сучасна суспільна наука не можна дати відповіді на питання, чому людина має підкорятися іншій людині, яка називає себе «державою», замість науки тут існує суцільна релігійна віра;

є) контроль фінансової системи. Інфляція та займи дозволяють не лише грабувати власне населення але і проводити політику, яка була б неможлива, якби уряд залежав цілком від грошей платників податків.

Саме ця сукупність змін робить малоймовірною перемогу лібертаріанців на виборах і ще більш малоймовірним збереження скороченої держави, якщо лібертаріанцям вдасться її скоротити. Ці фактори створюють системний опір, який ми спостерігаємо, коли робляться спроби реформ.

2. Мережева структура підприємств, що надають послуги, монополізовані сьогодні державою, або «анархо-капіталізм» – максимально віддалена від welfare state пропозиція. Особливістю є відсутність територіальної компоненти, корпорації можуть працювати повсюдно, де є попит на їх діяльність.

3. Приватні договірні території (Ганс-Герман Хоппе, «Європа тисячі Люксембургів», Тітус Гебель «приватні

міста»). Основна форма — територія, якою володіє приватна особа або компанія, які здають земельні ділянки в оренду. Власники встановлюють правила використання своєї власності. Глибина проникнення цих правил, монополізм або конкуренція в їхньому енфорсменті — все це предмет для конкуренції та пошуку кращих рішень. У випадку приватних міст найбільш підходящою формою вважається локальна монополія управління інфраструктурою та енфорсментом правил, у випадку більших утворень допускається конкуренція.

4. Приватні суверенні території (Кьортіс Ярвін). Ця пропозиція відрізняється від приватних договірних територій відсутністю договору між мешканцями і приватним власником. Це фактично мікромонархії.

У мережевій схемі суб'єктами конкуренції є підприємства, що надають послуги. Люди вибирають між конкуруючими підприємствами, не залишаючи місця проживання. Територіальні схеми передбачають більшою мірою конкуренцію між цілісними територіальними суб'єктами управління, в якій споживачі «голосують ногами», якщо модель управління їм не підходить.

Насправді, ці два підходи не виключають один одного. Мережева модель є більш широкою, вона може включати і територіальні моделі. Точно так само, у світі «Тисячі Люксембургів» можуть існувати і мережеві структури, що надають послуги одразу в декількох територіальних утвореннях.

Ми бачимо, що три з чотирьох існуючих на ринку ідей пост-велферних моделей не містять у собі схеми переходу. Ідея, яку можна реалізувати звичними політичними засобами, тобто ідея «просто скороченої» держави не є прийнятною в силу збереження стимулів подальшого зростання.

Тому виникає потреба у пропозиції транзитної моделі, яка б дозволила перейти від welfare state до більш адекватної моделі без сподівань на кризу і навіть могла б запобігти цій кризі.

Щоб запропонувати транзитну модель спочатку сформулюємо сутність такого транзиту. На нашу думку сутність транзиту держави у більш прийнятну соціальну модель це перехід від суверена до власника. Різниця між ними полягає у відношенні до права. Суверен є непідсудним, він сам «володіє» правом і в цьому і є головна проблема держав, як таких. Власник є підсудним, він діє у межах права, яким не керує і не може керувати.

На щастя, «суверенітет» не є об'єктивним природним явищем, як права власності, він є політичною ідеєю і тому його змістом можна маніпулювати політичними засобами. Транзитність, тобто здатність забезпечити перехід від однієї моделі до іншої полягає у тому, щоб зберігши деякі некритичні «ознаки суверенітету» позбутися критичних і тим самим створити умови для переходу від держави до більш сучасних і адекватних систем управління.

Зауважимо, що для реальної політичної реформи необхідна повнота політичної влади. Якщо реформатор не контролює всі гілки влади, реформи будуть частковими і неповними з високим ризиком їх подальшого скасування.

Отже, уявімо гіпотетичну ситуацію, в якій дехто отримав всі політичні можливості. Що він має зробити?

- він має ліквідувати або обмежити стимули, що призводять до постійного розширення держави;
- вирішити «проблему наступних виборів»;
- при цьому зберегти деякі атрибути держави — суверенність у зовнішніх справах та спільну оборону.

Мені здається, що в цій гіпотетичній ситуації перехід від суверена до власника полягає в корпоратизації держави. Тобто, вся держава стає єдиною юридичною особою, корпорацією, у розпорядження якої переходить уся нинішня державна власність.

Висновки. Таким чином, держава стає власником нарівні з іншими власниками. Тим самим автоматично відкриваються ринки монополізованих нині державних послуг, таких як суд, охорона порядку, створення правил, тощо. З'являється можливість для створення приватних міст і приватних компаній з надання послуг, раніше монополізованих державою, тобто можливість для реалізації мережевої схеми і приватних міст і територій.

Парламент, державні суди, прокуратура стають непотрібними, так само як і постійно діючі міністерства. Лишаються команди, або уряди, які раз на рік змагаються за можливість керувати корпоратизованою державою протягом року.

Корпоратизована держава зберігає можливість видавати розпорядження щодо управління своєю власністю (правила дорожнього руху на державних дорогах тощо), але вона втрачає здатність контролювати діяльність людей, не пов'язану з використанням її власності.

Оскільки існування в рамках однієї корпорації таких різно- рідних функцій, як інфраструктура, освіта, оборона тощо, є неефективним, виникає постійний стимул до скорочення, тобто приватизації.

Ця корпорація діє в своєрідних умовах. Свій дохід вона отримує не від продажу послуг, а від податку, як і звичайна держава. Але є суттєві відмінності:

- податок є єдиним джерелом доходу;
- існує лише один податок;

- його сплачують лише фізичні особи;
- його розмір визначається на щорічних виборах, коли команди пропонують обсяги державних витрат, тобто бюджет.

Очевидними умовами є також те, що на виборах голосують лише ті, хто сплачує податок і що податок не сплачують ті, хто отримує гроші від держави. І останнє – корпорація-держава володіє зовнішніми кордонами, що надає особливу роль при обороні.

ЛІБЕРАЛІЗМ МІЗЕСА І «ЗЕЛЕНА» ВІДБУДОВА УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ

ЮЛІЯ БАШИНСЬКА, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» (м. Львів, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-9>

Вступ. З всеохоплюючим впливом зміна клімату стала найвагомішим викликом для економічного розвитку XXI ст. Основною причиною цієї глобальної кризи є економічна система, що базується на викопних джерелах енергії, а отже забруднення, спричинене викидами парникових газів. На рівні Європейського Союзу (ЄС) країни сформулювали екологічну політику в рамках «Зеленої угоди» (European Green Deal) [1].

«Зелена угода» визначає сталий розвиток, перехід на відновлювані джерела енергії (ВДЕ) ефективним рішенням для скорочення викидів парникових газів та перспективного управління наслідками зміни клімату. Україна на шляху інтеграції в ЄС також здійснює поступовий «зелений перехід», адаптуючи законодавство до вимог ЄС та впроваджуючи європейські фінансово-економічні механізми стимулювання переходу до відновлюваної енергетики та економічної системи в цілому на засадах сталого розвитку. В цьому контексті важливо взяти до уваги наукові доробки Людвіга фон Мізеса стосовно лібералізму та ролі держави як організатора промислових, технологічних місій економіки [2].

Метою дослідження є обґрунтування можливостей «зеленої» відбудови України на засадах Європейського

зеленого курсу, взявши за основу ідеї лібералізму та вільного ринку Людвіга фон Мізеса.

Результати дослідження та їх обговорення. Найбільш стримуючим фактором «зеленого» переходу України залишається повномасштабна війна РФ проти України. «Зелена» трансформація України потребує значних інвестицій, проте в час війни можливості бюджету є надто обмежені. У зв'язку з цим Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями з метою залучення технічної, інформаційної, фінансової допомоги в ключові сектори економіки, зокрема енергетику. Так, Європейський Союз започаткував інвестиційну програму для України Ukraine Facility у 2024 р. на 4 роки [3].

Розробка рішень у сфері сталого розвитку енергетики, включаючи проекти відновлюваної енергетики та модернізацію існуючої енергетичної інфраструктури, є одними з пріоритетних напрямків Стратегічних орієнтирів Інвестиційної програми для України, які окреслюють ключові економічні пріоритетні сектори, що потребують прямих іноземних інвестицій для підтримки соціально-економічного відновлення України.

Також Уряд України та Програма індустріального розвитку ООН (ЮНІДО) спільно розробили та запустили програму відновлення зеленої промисловості на 2024–2028 рр. [4]. ЮНІДО передбачає створення стійкої, зеленої та сталої промисловості в Україні та сприяє стратегічному та комплексному підходу, зосереджуючись на стратегічних напрямках: сприятлива соціальна політика, просування «зеленої» економіки, підтримка бізнесу та залучення інвестицій (рис. 1).

Таким чином, в Україні ринкова економіка потребує підтримки з боку держави, зокрема адаптації законодавства до вимог ЄС, контролю за його дотриманням та залучення інвестицій у «зелені» галузі господарства для

забезпечення «зеленої» відбудови. Важливо, що післявоєнне відновлення України має відбуватися саме на засадах Європейського зеленого курсу, заміщенні викопних енергоресурсів ВДЕ та застарілих технологій енергоефективними. Лібералізм відіграє ключову роль у «зеленій» відбудові, сприяючи інноваціям, використовуючи ринкові механізми та забезпечуючи прозоре управління. Ідеї лібералізму Людвіга фон Мізеса є актуальними і в сьогоденні, тому що можуть узгодити економічне «зелене» відновлення з екологічною стійкістю, не жертвуючи економічною свободою чи принципами демократії та вільного ринку.

Рисунок 1. Стратегічний план відновлення зеленої промисловості в Україні за програмою ЮНІДО [4]

Висновки. Згідно з дослідженнями, в час повномасштабної війни роль держави є важливою у реалізації «зеленої» відбудови країни через впровадження її основних функцій: захист, регулювання, контроль. Також визначено що різні форми екологічного регулювання більше сприяють довгостроковому розвитку бізнесу, ніж одне обов'язкове екологічне регулювання з боку держави. Це відбувається, коли очікуваний граничний дохід є відносно незмінним.

Наведемо такі рекомендації щодо «зеленої відбудови» України:

1. Підвищення інновацій та їх ефективності у сфері зелених технологій. Виявлено, що технологічні інновації можуть безпосередньо стимулювати зелену трансформацію виробничого сектору та економічної системи загалом в Україні та відігравати значну роль у регулюванні впливу екологічних норм на «зелений» перехід. Необхідно не лише покращити інституційні гарантії, орієнтовані на інновації, сформулювати довгостроковий та ефективний механізм розвитку талантів, сприяти міжрегіональному потоку інноваційних ресурсів та ефективно підвищувати інноваційні можливості усіх регіонів, але й удосконалити інноваційно-орієнтовану систему трьох основних органів – влади, науки та бізнесу, поглибити їх співпрацю, а також обмін знаннями, оптимізувати ринково-орієнтований режим роботи українських науково-технологічних інкубаторів та вдосконалити механізм трансформації та передачі відповідних досягнень у сфері зелених технологій.
2. Стандартизувати систему оцінки «зеленого» переходу економіки та створити інтелектуальну платформу моніторингу. Крім того, уряд повинен посилити дотримання екологічних норм, підвищити ефективність їх застосування, всебічно сприяти створенню інтелектуальної платформи для екологічного та енергоефективного нагляду в Україні, а також реалізувати обмін даними та моніторинг забруднення води, повітря, ґрунтів у режимі реального часу.
3. Розвивати розуміння громадськістю «зеленого» переходу, відновлюваної енергетики та розширювати ринок виробництва «зеленої» продукції. Екологічне регулювання, засноване на ринкових стимулах та участі громадськості, має значний вплив на трансформацію виробничого сектору в Україні. Однак політичні заходи не дали

очікуваних результатів через відсутність зрілого зеленого споживчого ринку. Для цього необхідно навчати громадськість питанням охорони навколишнього середовища з перспективним підходом, підвищувати національну обізнаність щодо екологічної охорони, формувати нову тенденцію сталого збереження довкілля, пришвидшувати потік каналів збуту екологічно чистої продукції, підвищувати цінність екологічної продукції та прагнути розвитку зрілого та комплексного ринку екологічно свідомих споживачів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Планується проводити подальші дослідження щодо пошуку найбільш ефективних інструментів «зеленої» відбудови України з урахуванням наукових ідей Людвіга фон Мізеса щодо вільного ринку, заснованого на конкуренції, як найкращого механізму для визначення цін, розподілу ресурсів та задоволення потреб споживачів.

Список використаної літератури:

1. European Green Deal. European Commission (2019). URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (accessed on: 7 May 2023).
2. Людвіг фон Мізес. Лібералізм / пер. В. Хохлов. Київ : Well Books, 2024. 303 с.
3. Ukraine Facility Plan 2024–2027 (2024). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfaindmkaj/https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (accessed on: 23 June 2025).
4. UNIDO. Green industrial recovery programme for Ukraine 2024–2028 (2024). URL: <https://www.unido.org/sub-sites/green-industrial-recovery-vision-ukraine/ukraine-industrial-recovery-programme-ukraine-2024-2028> (accessed on: 26 June 2025).

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ СТРАТЕГІЇ СИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ

*ДМИТРО БЕРДНИК, доктор філософії, Український
Католицький Університет (м. Львів, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-10>

Вступ. На сьогоднішній день так звана стратегія симетричної відповіді, її варіації та стратегії, що якимось асоціюються з нею, займають двояке становище в міжнародних відносинах. З однієї сторони, ця група стратегій завоювала місце в інструментарії сучасних дипломатів та професіоналів у галузі міжнародних економічних відносин. З іншої – всі такі стратегії широко критикуються за неефективність, сконцентрованість на формальній відповідності нормам та принципам міжнародних відносин, а подекуди просто за брак політичної волі.

Стратегія симетричної відповіді має безліч переваг, що були сформовані теоретично в цілому ряді фундаментальних досліджень. Також, ця стратегія на великих вибірках стратегічних взаємодій показує очікувані результати. Критика стосується ряду випадків, коли замість очікуваного стримування ескалаційних процесів у відповідь на симетричну відповідь продовжується розвиток агресії. Зазвичай такі випадки пов'язані з постмодерними явищами та використанням гібридних методів агресії. Кількість таких прецедентів зростає та все більше викликає занепокоєння в професійній, науковій та суспільній площині.

Мета та завдання дослідження. Основною метою цього дослідження є привернення уваги наукової спільноти до проблем стратегії симетричної відповіді в постмодерний

період шляхом виділення застосування цієї стратегії з низькою корисністю. Популізм у міжнародній політиці задіює нові й нові засоби, що змінюють ландшафт застосування таких стратегій, як стратегія симетричної відповіді. Природньо, що змінюється й ефективність стратегій міжнародної політики та врегулювання конфліктів. Сучасний набір стратегій має відповідати умовам свого застосування, що для цих стратегій означає потребу в перегляді, акцентуація на якій і є метою дослідження.

Відповідно, задачами цього дослідження є побудова моделей, що мали б ілюстративну силу; та виділення ключових проблем на основі цих моделей.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним з ключових досліджень у даній галузі є дослідження від корпорації RAND, що приділяє велику увагу питанням війни, миру та стратегій встановлення миру. Багатьма науковцями ця фундація вважається фактичними авторами стратегії симетричного миру в міжнародній політиці. Головними елементами їхньої моделі є ризики, однозначні сигнали, та вбудовані концепції виходу. В сумі це має означати, що в кожній стратегічній взаємодії країна постає перед вибором, що передбачає ескалацію з однозначним зростанням ризиків або деескалацію, що передбачає зниження ризиків. Корисність обох сценаріїв комунікуються через однозначні чіткі сигнали. При цьому приділяється окрема увага донесенню стратегії виходу, що й означає деескалацію на практиці. В моделях RAND така стратегія показує високу ефективність та потенціал до деескалації, адже раціональний гравець буде вибирати більшу корисність, а значить в заданих умовах обрати деескалацію буде більш вигідним.

На думку автора дослідження подібна модель показуватиме розрахункову ефективність в умовах стратегічної конфронтації двох або більше welfare states. Відповідно, всі сторони конфлікту мають оцінювати свої ризики

ідентично або принаймні схожим чином так, що б корисність в гілках стратегічного вибору була сталою для всіх сторін. Проте в контексті конфронтації з країнами-популістами це не працює, оскільки сторони конфлікту мають різні профілі ризиків і їх очікування від взаємодії вже не будуть симетричними. В таблиці 1 наведені приклади прогнозованої реакції welfare states країни та країни-популіста на внутрішні та зовнішньополітичні події, що можуть виникнути в умовах конфронтації.

Таблиця 1

Можливі соціально-політичні ризики залежно від рівня популізму в країні

Подія	Ризики welfare states країни	Ризики країни-популіста
Фокусування на внутрішніх проблемах.	Загострення критики уряду, розгляд проблем, пошук їх вирішення.	Загострення невдоволення та критики дій уряду, активізація протестів.
Збільшення військових витрат у сусідній країні.	Деяке занепокоєння, фокус на внутрішніх проблемах.	Суспільне занепокоєння через фокус на зовнішніх загрозах. Поява образу зовнішньої загрози.
Збільшення власного військового бюджету.	Деяке схвалення, занепокоєння через недофінансування інших сфер.	Суспільне схвалення через підтримку культу сили.
Військове вторгнення в іншу країну.	Сильне суспільне засудження, анти-воєнний рух, політична смерть.	Суспільне схвалення через підтверджений геополітичний вплив.
Військове вторгнення ззовні.	Сильна критика оборони, консолідація суспільства як можливість.	Деяка критика оборони, пошук внутрішніх ворогів, підтвердження зовнішньої загрози, фашизм, реваншизм.

Закінчення таблиці 1

Подія	Ризики welfare states країни	Ризики країни-популіста
Провокація назовні.	Суспільне засудження, нерозуміння.	Суспільне схвалення як частину культу сили та відповідь на зовнішню загрозу.
Провокація ззовні.	Суспільне занепокоєння.	Підтвердження зовнішньої загрози, підтримка дій уряду.

Ризики, приведені в таблиці 1, наразі є досить спекулятивними, адже базуються на короткому огляді політики в державах з високим рівнем популізму. Проте разюча різниця очевидна. Бодай часткове її підтвердження цілеспрямованим дослідженням призведе до того, що функції корисності сторін будуть дуже різнитися, що неодмінно вплине на ефективність симетричної відповіді. Адже її ефективність базується на тому, що вихід з конфлікту є найбільш вигідний для сторін. На думку автора дослідження модель (на основі оновлених ризиків) покаже, що welfare state відкине варіант сильної військової відповіді через потенційні суспільні наслідки. В той самий час, потреба в наявності зовнішнього ворога, що відволікає від внутрішніх проблем, підштовхуватиме державу-популіста до провокацій. Такі провокації в умовах постійного уникання сильної відповіді будуть призводити до відчуття неможливості відповіді; та призведуть до втрати внутрішнього і зовнішнього ефекту від провокацій, що в кінцевому результаті призведе до відкритої агресії. Таке припущення є досить потужною проблемою та відповідає завдання дослідження.

Висновки. Принципи, що лежать в основі стратегії симетричної відповіді є відповідають нашим уявленням про дії в ситуаціях стратегічної взаємодії конфліктуючих сторін. Стратегія працюватиме за умови, що у взаємодії беруть

участь країни з принаймні майже ідентичними функціями корисності. Їх реакція на сигнали буде відповідати очікуванням. Проте пост-модерна епоха народжує державні утворення, що не відповідають таким очікуванням. Їх мотиви породжені токсичними ідеологіями та докорінно відрізняються від мотивів welfare states. Розуміння механізмів такої взаємодії з урахуванням наведеної різниці в їх мотивах конче потрібне для створення новітніх стратегій забезпечення міжнародної безпеки та миру.

Перспективи подальших досліджень. Висунуті припущення щодо ризиків держав-популістів вимагають вивчення та статистичного підтвердження, що не тільки підтвердить чи спростує певні припущення, а й розширить набір подій та відповідних ризиків. Наведені припущення щодо стратегічних виборів сторін потребує детального моделювання. Наступним кроком має стати моделювання конфліктної ситуації, яке на основі актуалізованих ризиків виявить відповідність або невідповідність поточним прогнозам. За наявності такої моделі, її висновки необхідно буде інтегрувати в систему сучасного міжнародного права, що вимагатиме окремого дослідження, адже стратегія симетричної відповіді є предметом багатьох правничих досліджень наукового та практичного характеру. Аналогічну інтеграцію належить виконати по відношенню до системи міжнародних економічних санкцій.

Список використаної літератури:

1. Keohane, R. O. Reciprocity in International Relations. *International Organization*. 1986. Т. 40, № 1. Р. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300004458>. Cambridge University Press & Assessment.
2. Davis, P. K.; Stan, P. Concepts and Models of Escalation. Santa Monica (CA): RAND Corporation, 1984. 114 p. (RAND Report, R-3235). URL: <https://www.rand.org/pubs/reports/R3235.html> (дата звернення: 21.09.2025). RAND Corporation+1.

3. Franck, T. M. On Proportionality of Countermeasures in International Law. *The American Journal of International Law*. 2008. T. 102, № 4. P. 715–767. DOI: <https://doi.org/10.2307/20456680>. Cambridge University Press & Assessment.
4. Комісія міжнародного права ООН. Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння з коментарями. *Щорічник Комісії міжнародного права*. 2001. Т. II, ч. 2. Ст. 51 «Пропорційність». URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (дата звернення: 21.09.2025). Офіс правових справ ООН.

ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ТА «ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ВІДКРИТТЯ» В ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

*СЕРГІЙ БЕРЕНДА, кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(м. Харків, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-11>

Вступ. У тезах доповіді обґрунтовується теза, що просування України вгору в глобальних ланцюгах доданої вартості (GVCs) залежить насамперед від якості загальних правил і від здатності підприємців своєчасно виявляти ринкові невідповідності та перевіряти практичні рішення у взаємодії з контрагентами ЄС. На 1 півріччя 2025 р. 52 % товарообігу України припадає на ЄС, що додає актуальності нашого питання [11].

Теоретичною основою є підхід Австрійської економічної школи, у якому ринок розглядається як процес координації розпорошеного знання через систему цін [2], а підприємницька функція – як виявлення сигналів дисбалансу та реалізація мінімальних угод для їх перевірки [3]. У порівнянні з «місійною» логікою промислової політики, яка покладає на державу координування великих технологічних завдань і формування ринків [4; 5], позиція доповіді надає пріоритет тонкому інституційному налаштуванню (право, стандарти, процедури) замість директивного визначення «переможних» галузей.

Метою нашого дослідження є обґрунтування, як інституційні зміни, що зменшують транзакційні витрати у торгівлі з ЄС, перетворюються на реальне залучення українських фірм до GVCs, і які політики це прискорюють.

Нашим **завданням** є окреслити рамку АЕШ і зіставити її з місійно-інтервенціоністськими підходами, визначивши роль держави як арбітра правил, а не «вибирача переможців»; на базі показників торгівлі та участі у ланцюгах (GL, TiVA тощо) описати фактичне залучення України до GVCs, окреслити ключові транзакційні бар'єри та вплив активування процесу приєднання України до митного союзу ЄС на їхнє зниження; синтезувати пріоритети політики (правові, процедурні, фінансові та кадрові інструменти) для швидкої конверсії інституційного прогресу в реальні транзакції та «апгрейдинг» позицій у GVCs.

Результати дослідження та їх обговорення. 2024–2025 рр. зафіксовано помітний прогрес у блоках Угоди про асоціацію (енергетика, державні закупівлі, фінансова співпраця, цифровізація процедур). Раніше митний напрям відставав від планових графіків, однак гармонізація прискорилося завдяки розгортанню сучасних ІТ-систем і зближенню з європейськими режимами транзиту та сертифікації [11; 12]. Окремо підкреслюється активування процесу приєднання України до митного союзу ЄС, що логічно спирається на сумісність із NCTS і практиками Митного кодексу Союзу [12]. Формальне зближення є необхідною, але недостатньою умовою; вирішальним стає зниження витрат на рівні конкретних операцій — митне оформлення, взаємовизнання оцінки відповідності, електронні сертифікати походження, виконувальність контрактів і швидке вирішення спорів.

Індекс Грубела-Ллойда (GL) є прийнятним інструментом вимірювання інтенсивності двосторонніх поставок усередині споріднених товарних груп і відповідно прихованих виробничих зв'язків [6]. У поєднанні з даними про торговельну додану вартість (TiVA) [8] GL дозволяє відстежувати, як інституційні зміни конвертуються у реальні угоди. Практичні спостереження для України типові: галузі з нижчим процедурним тертям (харчова переробка,

частини легкої промисловості) зберігають або нарощують GL, тоді як «важкі» кластери (складна хімія, машини та електротехніка) реагують повільніше – через вартісний комплаєнс, складні технічні регламенти та обмежений доступ до контрактного фінансування [9; 11].

Індикатор економічної складності (ECI) відображає накопичені виробничі й організаційні спроможності, без яких стає просування до складніших продуктів і функцій є малоймовірним [10]. Концепція smile-curve описує розподілу доданої вартості вздовж ланцюга і наголошує на вищій маржинальності передвиробничих (R&D, матеріали, обладнання, інжиніринг) і післявиробничих (бренд, дистрибуція, сервіс) функцій; відповідно Україні раціонально пріоритезувати апстрім- і даунстрім-ніші, де бар'єрами є стандартизація, сертифікація та контрактно-фінансові механізми, а не масштаб «збірки заради збірки».

Координація державою публічних інфраструктур, стандартів, безпекових і енергетичних рамок може бути виправданою [4; 5]. Водночас вибіркове директивне визначення технологічних траєкторій без конкурентного середовища несе ризики рентного пошуку і «залипання» на низькопродуктивних маршрутах. Австрійська перспектива надає пріоритет загальним правилам, що зменшують трансакційні витрати та прискорюють ринкову селекцію [1–3]. У цьому контексті активування процесу приєднання до митного союзу ЄС працює як мультиплікатор координації транскордонних транзакцій, спираючись на сумісність IT-режимів і процедур – спільного транзиту та Митного кодексу ЄС [12].

Політики у сфері права для умов війни та відбудови – невідворотність виконання контрактів, ефективні процедури врегулювання спорів, захист прав інтелектуальної власності (включно з товарами подвійного призначення). Фіскально-процедурний вимір – широка

база оподаткування, нейтральність до секторів, автоматизація відшкодування ПДВ на експорт [11; 12]. Монетарно-фінансовий – передбачуваність правил валютних операцій, розвиток факторингу/форфейтингу для МСП, страхування експортних ризиків [9; 11].

Людський капітал – короткі цільові програми під конкретні ролі у ланцюгах. Підготовка кадрів зосереджується на прикладних інженерних і комерційних компетенціях – управління якістю, процесний аудит, апстрім інжинірингові функції (CAD/EDA), технічні продажі на ринки ЄС – які забезпечують виконання апстрім- та даунстрім-функцій у глобальних ланцюгах доданої вартості й дозволяють українським МСП входити до мереж ЄС як постачальники високої доданої вартості [10]. Сукупний ефект цих кроків – множення підприємницьких перевірок гіпотез та прискорення конверсії інституційного прогресу в зростання участі у GVCs [2; 3].

Висновки. Підхід Австрійської економічної школи може запропонувати операційний план дій для післявоєнної інтеграції України у європейські виробничі мережі. Держава забезпечує стабільні, загальні та цифрово реалізовані правила і зменшує трансакційні витрати. Підприємці здійснюють відбір та масштабування ефективних рішень. Перенесення інституційного прогресу на рівень конкретних операцій через митну та сертифікаційну простоту, виконуваність контрактів і розвиток фінансових інструментів дає змогу нарощувати частку внутрішньої доданої вартості в експорті, підвищувати економічну складність і переходити до функцій із вищою маржинальністю. У воєнний час визначальною є швидкість координації, яка веде від правила і контракту до сертифікації, активування процесу приєднання України до митного союзу ЄС і, зрештою, до стабільних поставок на ринки Євросоюзу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Динамічне моделювання ЕСІ та відстеження переміщення функцій на «кривій усмішки».

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Human Action: A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press, 1949.
2. Hayek, F.A. The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530.
3. Kirzner, I. M. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: The University of Chicago Press, 1973.
4. Mazzucato, M. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. London: Allen Lane, 2021.
5. Rodrik, D. *Industrial Policy for the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University, John F. Kennedy School of Government, 2004. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.617544>
6. Grubel, H. G., Lloyd, P. J. *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. London: Macmillan, 1975.
7. Balassa, B. *The Theory of Economic Integration*. London: George Allen & Unwin, 1961.
8. OECD; WTO. Trade in Value Added (TiVA) database. Available at: <https://www.oecd.org/sti/ind/measuring-trade-in-value-added.htm> (accessed: 21.09.2025).
9. United Nations. UN Comtrade Database. Available at: <https://comtradeplus.un.org/> (accessed: 21.09.2025).
10. Hausmann, R., Hidalgo, C. A. et al. *The Atlas of Economic Complexity* (online). Harvard Growth Lab. Available at: <https://atlas.cid.harvard.edu/> (accessed: 21.09.2025).
11. Державна митна служба України. *Офіційний вебпортал / Trade Information Portal*. URL: <https://www.customs.gov.ua> (дата звернення: 21.09.2025).

12. European Commission. Taxation and Customs Union – New Computerised Transit System (NCTS) and Union Customs Code guidance. Available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/new-computerised-transit-system-ncts_en (accessed: 21.09.2025).

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МОДЕЛІ WELFARE STATE У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

*СВІТЛАНА ВЛАСЮК, кандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет (м. Умань, Черкаська
область, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-12>

Вступ. На тлі повномасштабної війни, що триває, Україна постає перед безпрецедентними викликами, які вимагають не лише економічного та інфраструктурного відновлення, але й глибокого переосмислення соціальної політики. Традиційні моделі welfare state (держави загального добробуту), що існують у світі, можуть слугувати орієнтиром, проте їх застосування в Україні потребує адаптації до унікальних умов, що склалися внаслідок бойових дій. У цьому контексті особливої актуальності набуває поєднання принципів соціального забезпечення з інструментарієм соціальної психології. Такий підхід дозволить створити соціальну політику, яка враховуватиме не лише матеріальні, а й глибокі психологічні наслідки війни, сприятиме відновленню суспільної довіри, соціальної ідентичності та колективної стійкості.

Метою нашого дослідження є аналіз теоретичних засад інтеграції цих двох сфер та вивчення досвіду інших країн з метою розробки концептуальних основ для нової моделі соціальної політики в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Класичні моделі welfare state, розроблені Йостою Еспінг-Андерсеном [1], поділяють соціальну політику на три

основні категорії: соціал-демократичну, консервативну та ліберальну. Однак жодна з них не може бути повністю застосована до України, яка переживає глибоку соціальну та гуманітарну кризу. Потреба у швидкій адаптації, відновленні людського капіталу та інтеграції мільйонів внутрішньо переміщених осіб вимагає гнучкої, але водночас стійкої системи. Тут і вступає в дію соціальна психологія, яка дає змогу вийти за межі традиційного підходу. Вона допомагає зрозуміти, що соціальна політика – це не просто розподіл ресурсів, а й інструмент формування суспільних установок, цінностей та ідентичності. Наприклад, у післявоєнному суспільстві, яке пережило масову травму, підтримка має бути спрямована не лише на компенсацію втрат, а й на відновлення психологічної рівноваги та почуття контролю над власним життям.

Війна залишає глибокий слід у свідомості громадян, провокуючи колективну травму, руйнуючи соціальні зв'язки та довіру. Соціальна психологія пропонує інструменти для роботи з цими явищами. Зокрема, вона пояснює важливість таких процесів, як посттравматичне зростання, що означає позитивні зміни в особистості після подолання травматичних подій. Соціальна політика, замість простої допомоги, може бути спрямована на підтримку цього зростання, надаючи ветеранам та постраждалим можливості для розвитку нових навичок, участі у волонтерських рухах або відкриття власного бізнесу. Це сприяє відновленню їхньої гідності, соціальної ідентичності та відчуття приналежності до суспільства. Крім того, дослідження справедливості, як-от роботи Джона Роулза [2], підкреслюють, що сприйняття соціальної політики як справедливої є ключовим для забезпечення суспільної злагоди та готовності громадян підтримувати державні інституції.

Світовий досвід показує, що післявоєнне відновлення є комплексним завданням. Досвід США у роботі

з ветеранами через Департамент у справах ветеранів (VA) та Програму підтримки переходу (TAP) демонструє, що ефективна допомога виходить за рамки простих виплат, а включає широкий спектр послуг — від медичної та психологічної допомоги до освітніх та кар'єрних консультацій [3].

Розбудова welfare state в європейських країнах після Другої світової війни, була реакцією на суспільні потреби, що виникли внаслідок війни, і мала на меті запобігти соціальним конфліктам та відновити довіру до держави. Врешті-решт, досвід Балканських країн у реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та відбудові громад після війн 1990-х років показує, що відновлення соціальної тканини суспільства є не менш важливим, ніж відбудова фізичної інфраструктури.

Поєднання моделі welfare state із соціальною психологією в післявоєнній Україні є критично важливим для успішного відновлення країни. Війна завдала величезних матеріальних і психологічних збитків, що вимагає розробки соціальної політики, яка враховує не лише економічні, але й глибокі психологічні потреби суспільства.

Україна має можливість побудувати нову модель «держави добробуту», яка б відповідала викликам післявоєнного часу. Замість того, щоб просто надавати допомогу, нова політика має бути спрямована на стимулювання самопомогі та підтримку людського капіталу. Акцент слід змістити з одноразових грошових виплат на комплексні соціальні послуги. Наприклад, замість простої виплати по інвалідності — програми реабілітації, професійної перепідготовки та психологічної підтримки, які допоможуть ветеранам та цивільним постраждалим відновити соціальну та економічну активність.

Необхідно створити широку мережу центрів психологічної допомоги, яка б надавала підтримку ветеранам, членам

їхніх сімей, а також цивільним, які пережили травматичні події. Важливо боротися зі стигматизацією звернення до психологів. Соціальна політика може бути спрямована на підтримку явища посттравматичного зростання – позитивних змін, які виникають в результаті подолання травматичних подій. Наприклад, програми, що допомагають ветеранам відкривати власний бізнес (як це вже частково реалізовано в Україні) або набувати нових навичок, можуть посилити їхнє почуття ідентичності та приналежності. Важливо залучати до розробки політики різні верстви суспільства: ветеранів, роботодавців, громадські організації та ін., що сприятиме відновленню довіри до держави та підвищить ефективність програм.

Висновки. Інтеграція соціальної психології та welfare state є не просто теоретичною вправою, а нагальною потребою для післявоєнної України. Використання знань про колективну травму, соціальну ідентичність та мотивацію дозволить створити інноваційну, людяну та стійку модель соціальної політики. Вона не лише гарантуватиме базовий рівень добробуту, а й сприятиме психологічному відновленню та розвитку людського капіталу, що є запорукою успішного майбутнього країни.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Успішне післявоєнне відновлення України залежить від того, наскільки держава зможе поєднати економічну відбудову з глибоким розумінням психологічних потреб суспільства. Створення welfare state, що враховує травми війни, а також сприяє підтримці, адаптації та самореалізації громадян, стане запорукою стійкого розвитку країни. Найімовірніше, Україна буде рухатися в бік змішаної моделі welfare state, що поєднуватиме елементи ліберальної та консервативної моделей. Це означає, що держава буде надавати базовий захист (ліберальний елемент) і водночас сприяти розвитку корпоративної соціальної відповідальності та ролі

громад (консервативний елемент). Одним із головних викликів буде реінтеграція ветеранів і внутрішньо переміщених осіб. Психологічні програми та соціальна політика мають бути сфокусовані на подоланні соціальної ізоляції, налагодженні довіри та відновленні соціальних зв'язків. Подальший розвиток потребуватиме інвестицій в освіту та перекваліфікацію, оскільки війна змінила потреби ринку праці. Це також має психологічний аспект: надання людям можливостей для професійного зростання допомагає відновити почуття контролю над власним життям та майбутнім. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку конкретних програм, які враховуватимуть ці аспекти.

Список використаної літератури:

1. Zadoia, A., Palladin, A. Essay on the welfare state models. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 24. URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6dbe9a66-a025-4c49-a660-3497077874c7/content>
2. Shulika, A. A. Особливості розуміння політичної справедливості в концепції Дж. Роулза. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2018. 1 (1-2), 129–135. URL: <https://doi.org/10.15421/341814>
3. Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1(12). URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/305055>

СПАДОК МІЗЕСА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*ЛЮДМИЛА ВОРОБІЙОВА, кандидат економічних наук,
доцент, Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (м. Київ, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-13>

Вступ. Відомий економіст і філософ Людвіг фон Мізес (1881–1973) є яскравим представником класичного лібералізму ХХ ст. Він народився у Львові, навчався у Віденському університеті. Його погляди формувалися в середовищі австрійської економічної школи. Під час навчання Мізес взяв участь у соціально-економічному семінарі, де виконав перше своє дослідження «Розвиток поміщицько-селянських відносин в Галичині (1772–1848)». На це дослідження дав позитивну рецензію Іван Франко, який написав: «Головні висновки його праці вповні згодні з тими результатами й поглядами, які висловлені в працях Терлецького й моїй» [1, с. 614]. Щодо розвитку аграрних відносин у Галичині з кінця ХVІІІ ст. до 1848 р. позиція Мізеса співпала з поглядами українських дослідників демократичного спрямування.

Тому **метою** нашого дослідження є аналіз можливостей використання ідей Австрійської економічної школи в економіці України, надаючи пріоритет національним ідеям.

Результати дослідження та їх обговорення. Людвіг фон Мізес став лідером другої хвилі австрійської школи. Він сформувався як економіст під впливом австрійської школи граничної корисності. Його роботи обговорювались

на семінарі, яким керував Бем-Баверк. В історію економічних вчень Мізес увійшов як автор праць, присвячених захисту вільної конкуренції і критиці інтервенціонізму.

У 1940 р. Мізес переїхав до Нью-Йорка, де заснував нью-йоркську школу лібералізму.

У 1922 р. він видав книгу «Соціалізм», в якій стверджує, що централізовано заплановані державою ціни роблять неможливим досягнення економічної рівноваги в плановій економіці. На думку Мізеса, система планової державної економіки — це «запланований хаос». Він вважає, що вільні ціни відіграють центральну роль в ефективному функціонуванні ринкової економіки. Але вони повинні керуватись попитом, а не знеціненням грошей.

Теоретична система Мізеса чітко викладена ним у ґрунтовній праці «Людська діяльність» (1949 р.), вихідні позиції якої спираються на праксеологію. Мізес вважав, що економічна теорія має суб'єктивний характер. В основу оцінки благ він поклав теорію граничної корисності.

Л. Мізес посідає належне місце в історії теорії економічного неолібералізму. Його ідеї продовжив учень і послідовник Фрідріх фон Хайек.

Але все-таки, найвідомішою працею Людвіга фон Мізеса є «Інтервенціонізм: економічний аналіз», в якій він стверджував, що система інтервенціонізму так само далека від соціалізму, як і від капіталізму, що це третє вирішення соціальної проблеми, і що, зберігаючи переваги обох, вона уникає недоліки, властиві обом.

На думку Мізеса, «лібералізм — це ідеологія, вчення про взаємозв'язки членів суспільства і одночасно прикладення цього вчення до поведінки людини в реальному суспільстві» [2, с. 183]. Мізес вважає, що державі слід дотримуватися політики невтручання, підтримуючи ідею вільного ринку. Провівши аналіз соціалізму, він

обґрунтував неможливість існування соціалістичної системи всесвітнього масштабу, вважаючи, що така система здатна призвести лише до хаосу та варварства.

Ф. А. фон Хайєка разом з Л. фон Мізесом прийнято відносити як до австрійської школи сучасного лібералізму, так і до чиказької школи. Це пояснюється тим, що початок творчої діяльності обох теоретиків пов'язаний з Австрією. У зв'язку з подіями Другої світової війни вони обидва переїхали до США, де продовжили творчу діяльність вже в рамках чиказької школи.

Представників фрайбурзької школи (Німеччина) також прийнято відносити до неолібералів. Найбільш відомі з них – В. Ойкен, В. Рьопке та ін. Вони своєрідно трактують проблему державного регулювання. Базові позиції полягають у наступному: державне регулювання економічними процесами необхідне лише на початковій стадії формування ринкової економіки; державі слід проводити активну антимонопольну політику; держава повинна проводити виважену соціальну політику стосовно малозабезпечених верств населення.

Для означення власної концепції представники фрайбурзької школи лібералізму використали поняття «ордолібералізм». Засновником фрайбурзької школи був В. Ойкен. Практичне втілення ордоліберальних ідей – так зване «німецьке диве» – відбулося з приходом Л. Ерхарда на посаду канцлера Німеччини.

Соціальний лібералізм інколи ще називають «етатистською» формою лібералізму. В США саме «новий курс» Ф. Рузвельта озвучували як «етатистський лібералізм».

«Радикальна соціалізація, закладена політикою «нового курсу» Ф. Рузвельта, отримала свій розвиток у політичних теоріях 60–70-х років ХХ ст. Це спричинило появу ідеї історичного компромісу між капіталізмом

та соціалізмом, задля позначення якого було введено поняття «конвергенція» [3].

Згодом ідеї М. Фрідмана стали основою неоконсервативної політики М. Тетчер («тетчеризм») та Р. Рейгана («рейганоміка»). Неоконсерватизм, набувши популярності у кінці ХХ ст., примирив лібералізм з традиційними суспільними цінностями та надав вагомого значення проблемі культурних орієнтацій.

Таким чином, неолібералізм став платформою по збереженню соціальних прав та гарантій, без яких неможливі свобода та достойне життя індивіда. Основою неоліберального дискурсу стали концепції «держави загального добробуту» та «соціальної ринкової економіки».

Всі згадані ліберальні реформи супроводжувались оздоровленням економіки, збільшенням темпів економічного зростання, підвищенням соціальних стандартів та зростанням політичної ваги країн на світовій арені.

Висновки. На нашу думку, ліберальна модель економічного розвитку сьогодні є найбільш сприйнятною і для України. Саме на її засадах наша держава зможе подолати структурні диспропорції та технологічне відставання, які дістались їй у спадок від соціалістичного періоду, відновити економіку після повномасштабного вторгнення росії.

Звичайно, перемогти Україні у війні з росією без підтримки Заходу і США навряд чи можливо. Але, як показала реальність, наші партнери в основному керуються неоліберальними елітами, які мають власні гегемонічні стратегії. Їх допомога – це не щира підтримка вірного і безкорисливого друга, надто вони різні і по-своєму амбітні. Тому за цю підтримку нам доведеться розплачуватись. Розплачуватись доведеться своєю головною цінністю – колективною свободою, своїми політичними, економічними, культурними та національними інтересами, якщо

й надалі виберемо космополітичний шлях — існування у вигляді ослабленої неолібералізмом колонії.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Тому нам потрібно будувати сильну національну державу. Як заповідав Шевченко, тільки національна держава, в якій «своя й правда, і сила, і воля» може бути нашим політичним ідеалом.

Варто погодитись з думкою науковця Петра Іванишина, яку він висловлює у статті «Неолібералізм і війна: випадок України»: «...тільки за наявності надійного захисту національного буття — національної держави, — ні агресивні імперії, ні непевні союзники, ні п'яті колони нас не здолають» [4].

Список використаної літератури:

1. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. ; АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 44. Кн. 2 : Економічні праці (1888–1907). 767 с.
2. Мізес Людвіг фон. Лібералізм / пер. з англ. В. Хохлова. Київ : Well Books, 2024. 304 с.
3. Куц Г. М. Неолібералізм: основні ідеї та інтерпретації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Питання політології». 2010. Вип. 17 (912). С. 174–183. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3223>
4. Іванишин П. Неолібералізм і війна: випадок України [Електронний ресурс]. Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова. Електрон. текстові дані. 24 берез. 2023 р. URL: <https://dontsov-nic.com.ua/neoliberalizm-i-viyna-vypadok-ukrainy/>. Назва з екрана (дата звернення: 17.09.2025).

РЕФЛЕКСІЙ ЩОДО ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ

*ОКСАНА ГНАТІВ, кандидатка юридичних наук, доцентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-14>

Вступ. Терміни, які певні явища виникають у конкретних історичних умовах. Більш того, вони можуть відрізнятися за назвою та змістом у залежності від уявлень про явище у конкретній державі чи групі держав. Поняття «держава загального добробуту» повинна розкривати зміст діяльності держави. Не зважаючи на загальні характеристики і напрацювання, які здійснені у цій сфері дослідження, поняття держави загального інтервенціонізму потребує чітких орієнтирів.

Це важливо, оскільки за відсутності останніх Китайську Народну Республіку теж можна назвати державою загального добробуту. Однак, чи відповідає насправді вона цьому поняттю?

Мета та завдання дослідження. Метою цієї наукової розвідки є з'ясування характеристик (функцій) держави загального інтервенціонізму в сучасних умовах.

Результати дослідження та їх обговорення. На мій погляд, держава загального інтервенціонізму виконує кілька соціальних ролей. Насамперед, вона має здійснювати своє право власності ефективно, тобто бути ефективним власником і, водночас, ефективним інвестором. Ці ролі безпосередньо взаємопов'язані. Держава

є суб'єктом права власності і може з допомогою закріплених у законодавстві механізмів здійснювати управління державною власністю. Ефективне управління державною власністю створює можливості для наповнення державного бюджету за відсутності репресивної податкової політики. Зрештою, український досвід державних юридичних осіб у сфері оборонно-промислового комплексу показує, що державні юридичні особи можуть бути прибутковими і використовувати цей прибуток для свого розвитку, додаткових соціальних гарантій працівників, наповнення державного бюджету і, насамперед, забезпечення сил оборони необхідним озброєнням.

Як інвестор держава, повинна своїм прикладом показувати безпечні сфери інвестування. Водночас, держава як гарант реалізації принципу верховенства права покликана забезпечувати безпеку інвестиційну діяльність та інвестиційну привабливість держави України. Ця складова передбачає також наявність продуманої податкової політики, яка забезпечує баланс інтересів усіх учасників цих відносин.

Станом на сьогодні в Україні здійснюється «точкова» зміна податкової політики щодо резидентів Dія.City та Defence City. Однак, законодавцю слід пам'ятати про ситуацію із оподаткуванням діяльності з іноземного інвестування, що стало причиною прийняття Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» [1] та Рішення Конституційного Суду України у справі про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями [2].

Інвестування, як і ефективне управління державною власністю, є запорукою зростання економічних та соціальних стандартів. Адже не є секретом, що інвестування у європейській та японській економічній традиції має

соціальну складову. Перефразовуючи принципи Андрея Шептицького [3, с. 109–110], слід сказати, що інвестування, як управління власністю, повинні бути інструментом служіння народу.

Висновки. Отож, держава також має виконувати функцію менеджера. Вона повинна створювати належні умови для розвитку усіх суб'єктів в Україні від фізичних осіб до територіальних громад. Цей процес є цілісним і стосується створення ефективної і справедливої системи соціального страхування, створення безпечної системи недержавного пенсійного страхування, залучення підприємців та інвесторів до фінансування соціальних проєктів, ведення просвітницької діяльності щодо фінансової грамотності населення тощо.

Держава відповідальна за створення цих умов, але суб'єкти повинні брати відповідальність за своє життя. Необхідно відступати від тези, що держава повинна зробити за когось усе, держава лише забезпечує можливості і підтримує соціально незахищені верстви населення.

І наостанок, держава повинна створити і забезпечити належний захист порушених прав усіх суб'єктів. Це означає, що будь-який суб'єкт від фізичної особи до держави, від інвестора до дитини можуть сподіватися на гарантований захист своїх прав відповідно до законодавства України.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Дослідження еволюції поняття держави загального добробуту та її функцій потребує детального аналізу. Це, у свою чергу, дозволить удосконалити механізм функціонування держави загального інтервенціонізму.

Список використаної літератури:

1. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження : Закон України від 17 лютого 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-14#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями від 29 січня 2002 р. № 1-17/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-02#Text>
3. Супрун Н.А., Бойко І.С. Соціальне вчення Митрополита Андрея Шептицького як чинник економічного піднесення Галичини (кінець XIX — початок XX ст.). DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2019.52.098>

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК МАТЕМАТИЧНЕ ДОВЕДЕННЯ ПЕРЕМОГИ СПОНТАННОГО ПОРЯДКУ

*ВІКТОР ГОДЛЮК, аспірант, Інститут кібернетики імені
В. М. Глушкова НАН України (м. Київ, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-15>

Вступ. Сучасний світ переживає глибоку інституційну трансформацію, в якій цифрові платформи – від Uber (2009, замінює таксі без ліцензій), Airbnb (2008, замінює готелі без номерів), до DeFi-протоколів як Uniswap (2018, замінює біржі без брокерів) і DAO (наприклад, 2021 р. – \$47 млн зібрано за 3 дні без юридичної особи) – стають не просто технологічними новаціями, а новим соціально-економічним феноменом, що випробовує межі класичних уявлень про державу, регулювання та ринок.

У той час як модель welfare state (державна, яка прагне забезпечити добробут через централізоване регулювання та фінансування) стикається з кризою фінансової стійкості, бюрократичного перевантаження та втрати ефективності [1], цифрові платформи демонструють здатність до самоорганізації, саморегуляції та координації мільйонів агентів без централізованого управління.

Цей феномен є безпосередньою реалізацією концепції спонтанного порядку, запропонованої Фрідріхом фон Гаєком [2], і підтвердженням тези Людвіга фон Мізеса про неможливість економічного розрахунку без ринкових цін [1]. У цьому контексті цифрові платформи не є винятком – вони є новою формою ринкової еволюції, яка виникає там, де державне регулювання виявляється надмірним, неефективним або просто

відсутнім. Дослідження цих механізмів з позицій математичного моделювання дозволяє не лише формалізувати їхню роботу, а й надати емпіричну підтримку ідеям Австрійської економічної школи (АЕШ) у сучасному цифровому контексті.

Метою даного дослідження є розробка та аналіз математичних моделей, які формалізують механізми самоорганізації, координації та розподілу ресурсів на цифрових платформах, з подальшою інтерпретацією отриманих результатів через призму ідей АЕШ.

Для досягнення цієї мети було поставлено завдання побудувати динамічну модель розподілу ресурсів на двосторонній платформі з урахуванням механізмів ціноутворення та репутаційної оцінки, проаналізувати, як платформи досягають рівноваги без централізованого управління, спираючись лише на локальні сигнали — такі як ціни, рейтинги та відгуки, показати, як репутаційні системи ефективно замінюють функції державного регулювання у сфері контролю якості та надійності, оцінити вплив державного втручання — зокрема, регуляторних обмежень, фіксованих тарифів та ліцензування — на ефективність функціонування платформ, а також інтерпретувати отримані результати з позицій теорії спонтанного порядку Гаєска та критики соціалістичного економічного розрахунку, запропонованої Мізесом [1].

Результати дослідження та їх обговорення. На основі теорії ігор, теорії двосторонніх ринків [3] та динамічних систем було розроблено модель взаємодії двох груп агентів на цифровій платформі: постачальників (водії, виконавці, продавці) та споживачів (пасажирів, замовників, покупців). Ключовим елементом моделі є механізм зворотного зв'язку, в якому репутація агента R_i (наприклад, середній рейтинг на основі відгуків) безпосередньо впливає на його шанси укласти угоду:

$$P(\text{contract}) = \alpha \times R_i + \beta \times (1 - |P_i - P_m|) + \gamma \times C_i,$$

де P_i — ціна, запропонована агентом, P_m — медіанна ринкова ціна, C_i — рівень конкуренції в сегменті, а α , β , γ — вагові коефіцієнти, які відображають пріоритети алгоритму щодо репутації, цінової конкурентоспроможності та рівня конкуренції при виборі виконавця. Ця функція показує, що ринкова координація досягається через локальні, децентралізовані сигнали, а не через центральне планування.

Ціноутворення на платформі є динамічним і залежить від співвідношення попиту та пропозиції в реальному часі. Наприклад, механізм *surge pricing* у Uber (динамічне підвищення цін у години пікового попиту) не є «зловживанням», як часто стверджують критики, а ринковим механізмом розподілу обмежених ресурсів за умов дефіциту. Коли попит перевищує пропозицію, ціна зростає, що стимулює залучення додаткових постачальників (водіїв) і зменшує попит (пасажирів відкладають поїздки). Це — пряма реалізація ідеї Мізеса про те, що лише ринкова ціна може відображати реальний стан ресурсів і координувати економічну діяльність [1]. Будь-яка спроба фіксувати ціни (наприклад, законодавче обмеження «націнок») призводить до дефіциту, черг і втрати ефективності — що добре відомо з досвіду соціалістичних економік.

Репутаційні системи (рейтинги, відгуки, верифікації) виступають як ринковий механізм контролю якості та надійності, що повністю замінює функції державного регулювання. Наприклад, на Airbnb гості вибирають житло не на основі державної класифікації, а на основі знання інших користувачів — що є прямою ілюстрацією тези Гаєска про те, що «знання в суспільстві є розсіяним, і лише ринкові механізми можуть його ефективно агрегувати» [2]. У цій моделі наслідок низької якості — це не штраф від державного інспектора, а втрата доходу

через погіршення репутації, що значно ефективніше мотивує до дотримання стандартів.

Важливою особливістю платформ є їхня масштабованість та адаптивність. На відміну від бюрократичних структур welfare state, які потребують збільшення штату та фінансування для розширення послуг, платформи масштабуються майже без витрат, використовуючи алгоритми та мережеві ефекти [4]. Це робить їх ідеальними інструментами для швидкого реагування на зміни – наприклад, під час війни чи кризи, коли державні інститути виявляються перевантаженими.

Однак, державне регулювання часто спрямоване на встановлення контролю над платформами через ліцензування, обмеження цін або вимоги до працівників. Аналіз показує, що такі втручання порушують механізми самоорганізації, призводячи до:

- зниження кількості постачальників (через високі вхідні бар'єри);
- зростання цін для споживачів (через скорочення конкуренції);
- зниження якості (через зменшення мотивації підтримувати репутацію, коли вибір обмежений).

Це підтверджує критику АЕШ щодо неефективності державного втручання навіть у «добрих намірах».

Висновки. Цифрові платформи – це не технологічна аномалія, а нова історична форма реалізації класичних ринкових принципів АЕШ. Вони демонструють, що складна, глобальна координація мільйонів агентів можлива без державного планування, бюрократії чи примусу – лише через механізми цін, конкуренції та репутації. Це є прямим спростуванням ідеї «підприємницької держави» (наприклад, Маццукато), яка стверджує, що інновації та ефективність можливі лише за умови активного

державного втручання [3]. Навпаки, цифрові платформи показують, що ринок, заснований на економічній свободі та приватній власності (у тому числі на цифрові активи та репутація), є єдиним ефективним механізмом координації в умовах складності та невизначеності [4]. Для України, яка перебуває в стані війни та інституційної трансформації, розвиток цифрових платформ може стати альтернативою державному інтервенціонізму, забезпечуючи швидке, гнучке та ефективне задоволення потреб громадян без збільшення податкового тягара чи бюрократії.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку економетричних моделей для оцінки впливу регуляторних обмежень на продуктивність платформ, зокрема шляхом порівняння ринків із різним рівнем державного втручання; аналіз децентралізованих автономних організацій (DAO) як форми «держави без держави», де управління здійснюється через смарт-контракти та голосування утримувачів токенів — що є логічним продовженням ідей Мізеса про самоврядування [1]; розробку індикаторів «ринкової свободи» для цифрових платформ, які враховуватимуть рівень цензури, відкритість алгоритмів, свободу входу та виходу учасників і захист прав власності на цифрові активи; а також дослідження ролі цифрових платформ у подоланні наслідків війни в Україні — зокрема в сфері логістики, медичної допомоги, освіти та зайнятості — як ефективної альтернативи централізованим державним програмам відновлення.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. New Haven: Yale University Press, 1949.

2. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530.
3. Rochet, J.-C., Tirole, J. Platform Competition in Two-Sided Markets. *Journal of the European Economic Association*. 2003. Vol. 1, No. 4. P. 990–1029. DOI: <https://doi.org/10.1162/154247603322493212>
4. Parker, G. G., Van Alstyne, M. W., Choudary, S. P. Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy and How to Make Them Work for You. New York: W. W., Norton & Company, 2016.

ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМ І ВИКЛИКИ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

*АНЖЕЛА ГРИЛІЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького (м. Черкаси, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-16>

Вступ. Сучасна світова економіка характеризується зростанням масштабів та частоти глобальних криз, серед яких фінансові потрясіння, пандемії, воєнні конфлікти та енергетичні виклики. У таких умовах дедалі актуальнішою стає проблема пошуку балансу між державним втручанням (інтервенціонізмом) та принципами економічної свободи. З одного боку, держава прагне стабілізувати соціально-економічні процеси, з іншого — надмірне втручання може обмежувати розвиток підприємницької ініціативи та ефективність управлінських рішень. Саме тому постає потреба у ґрунтовному аналізі впливу інтервенціонізму на системи менеджменту та виробленні адаптивних стратегій управління, здатних забезпечити стійкість організацій і держав в умовах невизначеності та турбулентності.

Метою дослідження є аналіз впливу державного інтервенціонізму на ефективність управлінських процесів в умовах глобальних криз та виявлення стратегій адаптації менеджменту до економічної та соціальної турбулентності.

Результати дослідження та їх обговорення. Державне втручання в економіку, або інтервенціонізм, часто розглядається як необхідний інструмент для стабілізації економічних процесів під час глобальних криз. Однак

надмірне втручання може призвести до зниження ефективності управлінських рішень. Наприклад, державні заходи, спрямовані на підтримку банків під час фінансової кризи 2008 р., мали довгострокові фіскальні наслідки, що впливали на ефективність фінансового сектору [2].

Інтервенціонізм, тобто активне втручання держави у економічні процеси, традиційно розглядається як засіб стабілізації ринків та підтримки соціально-економічної рівноваги під час кризових ситуацій [1]. Його застосування охоплює різні сфери: фінансову підтримку підприємств, регулювання ринку праці, субсидування стратегічних секторів економіки, а також монетарні та фіскальні стимули [2]. З одного боку, інтервенціонізм дозволяє зменшити негативний вплив глобальних потрясінь на економіку та суспільство. Наприклад, під час фінансової кризи 2008 р. державні програми порятунку банків та великих корпорацій дозволили уникнути колапсу фінансового сектору та соціальної дестабілізації. Подібні заходи також підтримували зайнятість і стабільність доходів населення, що сприяло збереженню соціальної стабільності. З іншого боку, надмірне або тривале втручання держави може негативно впливати на ефективність управлінських рішень у бізнесі.

Класичні роботи Мізеса та сучасні дослідження показують, що довготривалі державні субсидії та регуляції часто створюють економічні спотворення, знижують конкуренцію та стимулюють неефективне використання ресурсів. Наприклад, компанії, які звикають до державної підтримки, можуть зменшувати ініціативу щодо оптимізації управлінських процесів і впровадження інновацій, що в довгостроковій перспективі знижує загальну продуктивність і конкурентоспроможність [2].

Таким чином, вплив інтервенціонізму на менеджмент є двостороннім: він може стабілізувати організацію під час

кризи, але водночас створює ризики зниження ефективності управлінських рішень і стимулює залежність від державного втручання. Емпіричні дослідження підтверджують, що країни та організації, які застосовують адаптивні механізми управління, здатні мінімізувати негативний ефект інтервенціонізму і використовувати його для досягнення стратегічної стабільності [6].

Отже, повний аналіз впливу інтервенціонізму на менеджмент в умовах глобальних криз потребує комплексного підходу: необхідно враховувати як короткострокові стабілізаційні ефекти, так і довгострокові наслідки для ефективності управлінських рішень та розвитку організацій [1].

Менеджери організацій повинні адаптувати свої стратегії до умов, що змінюються під впливом державних політик. Дослідження показують, що під час пандемії COVID-19 підприємства, які швидко адаптували свої стратегії до нових умов, змогли зберегти стійкість та ефективність [3]. Умови глобальних криз створюють значні виклики для менеджменту організацій, адже державне втручання може швидко змінювати економічне, правове та соціальне середовище. Адаптивність менеджменту в таких умовах стає ключовим фактором виживання та стійкості організацій [4].

Отже, адаптивність менеджменту виступає критичним чинником збереження ефективності організацій у періоди глобальних криз, коли державне втручання істотно впливає на економічне середовище та умови прийняття управлінських рішень. Забезпечення економічної свободи є важливим для стимулювання інновацій та економічного зростання. Однак у періоди криз необхідно знаходити баланс між підтримкою економічної свободи та необхідністю державного втручання для забезпечення стабільності. Дослідження показують, що країни з високим рівнем економічної свободи можуть краще адаптуватися до кризових ситуацій [7].

В умовах глобальних криз пошук балансу між економічною свободою та державним втручанням є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та ефективного управління організаціями. Економічна свобода сприяє підприємницькій ініціативі, інноваціям та оптимальному розподілу ресурсів, тоді як державне втручання здатне стабілізувати економіку та соціальну сферу в умовах турбулентності.

Дослідження показують, що країни з високим рівнем економічної свободи швидше адаптуються до кризових явищ і демонструють вищу стійкість економічних систем [7]. У таких країнах менеджери можуть оперативніше приймати рішення, спрямовані на розвиток бізнесу, без надмірних бюрократичних обмежень, одночасно використовуючи державні програми підтримки у разі необхідності [5]. У контексті глобальних криз важливим є інтегроване управління, що поєднує принципи економічної свободи з вибіркоким інтервенціонізмом. Наприклад, під час фінансової кризи 2008 р. державні втручання у вигляді стимулюючих пакетів дозволили зберегти робочі місця та стабілізувати ключові сектори економіки, при цьому країни з високою економічною свободою змогли уникнути надмірної бюрократизації та зберегти динаміку підприємницької активності.

Державне втручання може змінювати управлінські процеси в організаціях. Наприклад, під час пандемії COVID-19 уряди багатьох країн запровадили обмеження, які вплинули на організаційні структури та управлінські стратегії підприємств [4]. Державне втручання суттєво змінює структуру та функціонування управлінських процесів у організаціях. Інтервенціонізм проявляється не лише через фінансові стимули або регуляторні обмеження, а й через встановлення стандартів, норм та процедур, що впливають на прийняття рішень на всіх рівнях управління. Під час глобальних криз, зокрема пандемії

COVID-19, уряди багатьох країн впровадили обмеження на діяльність підприємств, субсидії для підтримки зайнятості та інші заходи економічного регулювання. Такі зміни змушували менеджерів організацій швидко адаптувати внутрішні процеси: реорганізовувати робочі групи, змінювати ланцюги постачання, впроваджувати нові методи комунікації та контролю.

Отже, інтервенціонізм впливає на управлінські процеси як обмежуючий та стимулюючий фактор одночасно. Ключовою умовою ефективності є здатність організації гнучко реагувати на державні ініціативи, адаптувати структури та процеси, а також інтегрувати зовнішні ресурси у власні стратегічні рішення [4].

Висновки. Інтервенціонізм держави під час глобальних криз може бути як стимулюючим, так і обмежувальним чинником для організаційного менеджменту. Надмірне втручання здатне знижувати ефективність управлінських рішень і створювати економічні спотворення, тоді як адаптивне управління дозволяє використовувати державні ресурси для стабілізації та розвитку. Ключовим фактором ефективності менеджменту в умовах інтервенціонізму є здатність організації швидко реагувати на зміни, інтегрувати зовнішні впливи та підтримувати баланс між економічною свободою та державним регулюванням. Впровадження гнучких структур управління, навчання керівників та активна взаємодія з державними органами підвищує стійкість організацій і забезпечує можливість досягнення сталого розвитку навіть в умовах глобальної турбулентності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження в напрямку впливу інтервенціонізму на ефективність менеджменту в умовах глобальних криз можуть зосереджуватися на глибокому аналізі конкретних секторів економіки; дослідженню

ефектів державного втручання на менеджмент у різних секторах (фінансовому, промисловому, ІТ та соціальному), що дозволить виявити галузеві особливості та адаптаційні механізми, які забезпечують стійкість організацій.

Список використаної літератури:

1. Aikins, S. Global Financial Crisis and Government Intervention: A Case for Effective Regulatory Governance. S. Aikins. SSRN, 2009. URL: <https://www.ssm.com/abstract=1358091>
2. Dell’Ariccia, G., et al. The Long Shadow of Public Interventions in the Financial Sector. *PMC*. 2022. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8959793>
3. Gan, J. E. State Intervention and Tourism Business Resilience. ScienceDirect, 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666957924000247>
4. Akbaba, D. State Intervention in the Public and Private Spheres in Times of Crisis: COVID-19 Pandemic. *The Rest Journal*. 2024. URL: <https://therestjournal.com/2024/01/31/state-intervention-in-the-public-and-private-spheres-in-times-of-crisis-covid-19-pandemic>
5. Hung, N. T., et al. The Impact of Economic Freedom on Economic Growth in Countries with High and Low Regulatory Quality. *Nature*. 2024. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03741-8>
6. Mizrahi, S. How Well Do They Manage a Crisis? The Government’s Effectiveness During Times of Crisis. *PMC*. 2021. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7823456>
7. Bergh, A. Hayekian Welfare States: Explaining the Coexistence of Economic Freedom and Big Government. Cambridge University Press, 2020.

АСИМЕТРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

*ІГОР ДЕРЕВ'ЯНКО, кандидат історичних наук, доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
(м. Київ, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-17>

Вступ. У сучасних умовах посттоталітарного транзиту формування держави загального добробуту в Україні стикається не лише з внутрішніми соціально-політичними бар'єрами, а й із впливами зовнішніх геополітичних нерівностей. Одним із критичних факторів, який безпосередньо впливає на спроможність такої моделі функціонувати є асиметрія міжнародних відносин.

Особливої ваги проблема набуває в умовах повномасштабної війни РФ проти України, коли Україна опинилася в ситуації глибокої економічної залежності від зовнішньої фінансової допомоги, військової підтримки та політичної солідарності з боку Заходу. Вивчення асиметрії міжнародних відносин як фактора трансформації української моделі держави загального добробуту має не лише теоретичне значення, але й безпосередній прикладний потенціал, оскільки допомагає виробити оптимальну стратегію соціально-економічної політики.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття та сутності асиметрії міжнародних відносин та її впливу на трансформацію української моделі держави загального добробуту. Для реалізації мети дослідження необхідно: визначити основні положення концепції асиметрії

Б. Уомака; розкрити модель держави загального добробуту; виявити ключові прояви асиметрії у відносинах України з основними міжнародними партнерами; сформулювати пропозиції щодо адаптації соціально-економічної політики України до умов асиметричних міжнародних відносин.

Результати дослідження та їх обговорення. Важливою теоретичною основою для аналізу впливу міжнародної асиметрії на соціально-економічну політику є концепція, розроблена американським політологом Б. Уомаком. У своїх працях він стверджує, що асиметрія є природним і постійним станом міжнародної системи, зумовленим нерівним розподілом ресурсів, впливу та можливостей між державами. Симетрія у відносинах є радше винятком, а не правилом, тоді як асиметричні взаємозв'язки є переважною формою міждержавної взаємодії.

Б. Уомак виділяє кілька ключових положень: нерівність інтересів та пріоритетів – для великої держави відносини з меншою займають другорядне місце, тоді як для малої держави взаємодія з потужним партнером часто є визначальною; асиметрія сприйняття – великі держави можуть знецінювати значення малих, тоді як малі схильні переоцінювати роль сильнішого у власній безпеці та розвитку; керування асиметрією – стабільність можлива, якщо сильніший партнер утримується від зловживання перевагами, а слабший – уникає надмірної конфронтації та використовує дипломатичну гнучкість [1; 2].

Застосування концепції Б. Уомака до українського контексту дозволяє пояснити, чому формування моделі держави загального добробуту в Україні неминуче залежить від зовнішньополітичної кон'юнктури та розподілу сили у світовій системі.

У класичному розумінні модель держави загального добробуту (welfare state) передбачає розвинену систему

соціальних гарантій, високу частку державних витрат на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та інфраструктуру, спрямовану на зменшення соціальної нерівності. Тобто це модель, в якій держава бере на себе відповідальність за забезпечення базових соціальних прав та послуг. Виділяють три класичні моделі: ліберальна (США, Канада, Австралія) – мінімальні гарантії, адресна допомога бідним; консервативно-корпоративна (Німеччина, Франція) – соціальний захист прив'язаний до трудового стажу, значна роль страхових фондів; соціал-демократична (Швеція, Норвегія, Данія) – високий рівень соціальних гарантій, фінансованих з податків, універсальні послуги [3, с. 54].

Українська модель має гібридні риси, але під впливом зовнішніх вимог часто зміщується у бік ліберальної, з обмеженим державним втручанням. Крім того, в умовах асиметрії міжнародних відносин функціонування моделі держави загального добробуту в Україні зазнало суттєвих трансформацій.

Після 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., Україна стала значною мірою залежною від зовнішньої фінансової допомоги – кредитів МВФ, макрофінансової підтримки ЄС, грантів та двосторонньої допомоги від США, Канади, Японії та інших партнерів. Ці ресурси, попри свою життєво необхідну роль, часто надходять із жорсткими умовами щодо макроекономічної стабілізації, скорочення дефіциту бюджету, дерегуляції ринків чи приватизації. Наслідком цього стало зміщення бюджетних пріоритетів у бік оборони та обслуговування боргу, що обмежує фінансування соціальних програм. Наприклад, у 2023–2024 рр. понад 40 % бюджету було спрямовано на сектор безпеки та оборони, тоді як видатки на медицину, освіту та соціальний захист у відносному вимірі зменшилися [4].

Асиметричні відносини з міжнародними донорами часто означають, що зміст внутрішніх реформ формується під їх впливом. Так, умови МВФ та ЄС передбачають зміни в пенсійній системі, запровадження ринку землі, підвищення тарифів на енергоресурси до економічно обґрунтованого рівня. Хоча ці реформи спрямовані на підвищення ефективності економіки, у короткостроковій перспективі вони можуть знижувати соціальний захист населення [5].

Тож в умовах асиметрії міжнародних відносин і залежності від донорів Україна змушена змінювати пріоритети – фокусуватися на мінімально гарантованих послугах, адресній допомозі та підтримці вразливих груп населення. Курс на членство в ЄС означає адаптацію українського законодавства до *acquis communautaire* – правової системи Європейського Союзу, яка передбачає високі соціальні стандарти. Проте запровадження цих стандартів потребує значних фінансових ресурсів, які спрямовуються на оборонну сферу. Перехід до європейських стандартів соціальної політики відбувається в умовах обмежених ресурсів і необхідності виконання політичних та економічних вимог міжнародних партнерів, що створює своєрідну «асиметрію впливу» [6, с. 235].

В умовах перманентних геополітичних зрушень провідні держави встановлюють не лише правила міжнародної взаємодії, формують структуру світової економіки а й задають пріоритети безпекової політики. Для України, яка перебуває на перетині геополітичних інтересів впливових акторів, ця нерівність впливу має подвійний ефект: з одного боку – надає можливості інтеграції у розвинені інституції, з іншого – обмежує простір для самостійної соціально-економічної політики.

Отже, асиметрія міжнародних відносин – це не лише зовнішній геополітичний контекст, а й рушійна сила трансформацій державної соціальної політики. Вона

проявляється у трьох взаємопов'язаних площинах: фінансовій (залежність від зовнішніх ресурсів і пов'язаних з ними умов); інституційній (адаптація законодавства до стандартів партнерів); соціальній (обмеження фінансування програм добробуту).

Як підкреслює Б. Уомак, асиметрія не обов'язково означає постійну домінацію сильнішого, але для стабільних відносин потрібне балансування інтересів. У випадку України асиметрія з Заходом має конструктивний вимір (допомога, інтеграція, підтримка реформ), але водночас і обмежувальний (умовність допомоги, вплив на внутрішні політичні рішення). Це створює ситуацію, коли національна модель добробуту розвивається під постійним впливом зовнішніх факторів, а внутрішня політика змушена шукати компроміс між соціальними потребами та макроекономічними вимогами партнерів [2].

Висновки. Отже, асиметрія міжнародних відносин є не лише об'єктивною характеристикою сучасної світової системи, але й одним із ключових факторів, що визначають траєкторію соціально-економічного розвитку України. Трансформація моделі держави загального добробуту в Україні відбувається не за внутрішньою еволюційною логікою, а під впливом зовнішніх геополітичних і економічних чинників.

Концепція асиметрії Б. Уомака дає інструменти для розуміння цієї динаміки та показує, що стійкий розвиток можливий лише за умови ефективного «керування асиметрією» – балансування між зовнішніми вимогами та національними інтересами, збереження політичної суб'єктності та нарощування власних ресурсів для забезпечення добробуту громадян.

Адаптація соціально-економічної політики України в умовах асиметричних міжнародних відносин потребує диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, зміцнення

внутрішніх ресурсів фінансування соціальних програм та розвитку партнерства з міжнародними інституціями на засадах взаємної вигоди. Важливим є поєднання гнучкості бюджетної політики з пріоритетністю інвестицій у людський капітал, інновації та інфраструктуру, що забезпечить стійкість моделі держави загального добробуту навіть у ситуації глобальних дисбалансів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на порівнянні українського досвіду трансформації моделі держави загального добробуту з країнами, що переживали подібні геополітичні виклики, а також на моделюванні впливу асиметрії міжнародних відносин на соціально-економічну стійкість України.

Список використаної літератури:

1. Womack, B. China and Vietnam: The Politics of Asymmetry. New York: Cambridge University Press, 2006. 281 p.
2. Womack, B. Asymmetry and International Relationships. New York: Cambridge University Press, 2016. 220 p.
3. Esping-Andersen, G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 1990. 248 p.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Державний бюджет: звіти та показники (2022–2024 pp.). URL: <https://mof.gov.ua/uk/zvity>
5. Європейська комісія. EU Support for Ukraine (2023). URL: <https://commission.europa.eu/eu-assistance-ukraine>
6. Kuzio, T. Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism. Praeger. 2015. 640 p.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СУПЕРЕЧНОСТІ Й ПРІОРИТЕТИ

ВЛАДИСЛАВ ДЖУС, асистент кафедри маркетингу і бізнес-адміністрування, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-18>

Вступ. Сучасний світ переживає глибокі інституційні та економічні трансформації, які ставлять під сумнів усталені моделі розвитку галузей національних економік. Освітня й наукова сфера, що традиційно вважалася прерогативою державної опіки (welfare state), також не є винятком. В умовах поширення спроб втілення концепції «підприємницького університету», яка здобуває все більшу популярність, обіцяючи адаптивність, інноваційність та ринкову орієнтованість, дилема участі держави в якості активного агента системи вищої освіти стає однією з пріоритетних.

Мета та завдання дослідження. Дана доповідь висвітлює спробу наукового пошуку, яка має на меті віднайти напрями участі держави в процесах розвитку новітніх моделей функціонування університетів (на прикладі підприємницького університету) в Україні на основі аналізу суперечностей між підходами Австрійської економічної школи (АЕШ) й прихильників політики економічного інтервенціонізму, підприємницької держави, а також порівняння моделей різних наукових шкіл, з точки зору доцільності їх застосування у розбудові підприємницьки орієнтованого середовища в галузі освіти й науки.

Результати досліджень та їх обговорення. Яскравий представник Австрійської економічної школи Людвіг фон Мізес у своїй праці «Бюрократія» детально описав невід’ємні вади активного державного управління. Видатний економіст підкреслював, що державні інститути не можуть ефективно функціонувати, оскільки їм як суб’єктам втілення формальних інституцій бракує системи прибутків і збитків у якості індикатора ефективності прийняття рішень [1]. Замість цього державні органи й прямо залежні від них сектори господарства оперують за принципом бюджетного управління, що більшою мірою стимулює витрачання, а не заощадження та ефективність. Цей принцип, за Мізесом, суперечить суті підприємництва, яке полягає в об’єктивному усуненні нерівноваги на ринку та якісному задоволенні споживчих потреб. В Україні, де радянський інституційний спадок досі має значний вплив, ця проблема стоїть особливо гостро. Державне регулювання освітніх стандартів, системи наукових досліджень, фінансування за нормативами й індикаторами, адміністративний тиск і підвищена невизначеність динаміки творення й скасування правових норм часто стримують інновації та ініціативу, що є ядром формування та розвитку підприємницького університету.

Суперечка між моделями підприємницької держави та підприємницького зростання є фундаментальною. М. Маццукато у праці «Підприємницька держава: розвінчування міфів про державний і приватний сектори» (*The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*) доводить, що великі технологічні прориви були профінансовані та ініційовані державою, а не приватним сектором [2]. Її аргумент полягає в тому, що держава спроможна взяти на себе «місіонерський» ризик, який приватний капітал не готовий нести через високу невизначеність. На цій підставі Маццукато пропонує модель, де держава активно формує, або реструктурує ринки,

а не просто займається їх регулюванням, чи лише створює достатні умови.

З іншого боку, Мізес та інші представники АЕШ, такі як Фрідріх Гаск, наполягали на неможливості раціонального економічного планування. Гаск у своїй статті «Використання знання в суспільстві» вказував, що знання розсіяне між мільйонами індивідів, і жоден центральний орган не може зібрати, обробити та використати його для ефективного планування [3]. При цьому, справжнім джерелом інновацій постає динамічна конкуренція, а не державні програми. Звідси, «ринковий порядок» закріплюється як більш розвинена форма устрою суспільних відносин, порівняно з «плановим порядком».

У контексті розвитку підприємницького університету це означає, що держава, намагаючись «спланувати» інновації через гранти та цільові програми, спотворює інвестиційні сигнали. Наприклад, замість того, щоб реагувати на реальний попит на ринку праці, ринку інноваційних продуктів і послуг, університети змушені орієнтуватися на встановлені державними стратегіями та програмами пріоритети, що часто будуються на спроможності держави їх реалізувати та принципах політичної доцільності (табл. 1).

Статистичні дані підтверджують, що країни з вищим рівнем економічної свободи демонструють вищі темпи інновацій та зростання. Такі інтегровані показники, як Індекс економічної свободи від Heritage Foundation та Wall Street Journal [4] та індекс “Economic Freedom of the World” [5] від канадського аналітичного центру Fraser Institute, щороку підкреслюють згадану кореляцію. Наприклад, у 2025 р. країни з найвищим рейтингом економічної свободи (Сінгапур, Швейцарія, Ірландія, Тайвань, Люксембург, Австралія, Данія, Естонія, Норвегія, Нідерланди) є лідерами у сфері інновацій (Сінгапур – 5 місце, Швейцарія – 1 місце,

Ірландія – 18 місце, Люксембург – 23 місце, Австралія – 22 місце, Данія – 9 місце, Естонія – 16 місце, Норвегія – 20 місце, Нідерланди – 8 місце за даними Global Innovation Index 2025 [6]).

Таблица 1

Співставлення моделей Австрійської економічної школи і М. Маццукато в розрізі розвитку університетів й створення інновацій

Критерій	Модель підприємницької держави	Модель підприємницького зростання
Джерело інновацій	Державні стратегії та програми	Приватна ініціатива, спон-танна дія
Фінансування	Державні гранти, цільові програми	Ринкові угоди, краудфан-динг, венчурний капітал
Ключовий показник ефективності	Виконання бюджету	Комерціалізація розробок
Механізм управління	Бюрократичний, централізований	Підприємницький, децентралізований

Джерело: складено автором

У розрізі України актуальним є саме індекс “Economic Freedom of the World”. Згідно з методологією розрахунку Україна у 2024 р. посіла 150-ту позицію, демонструючи негативну динаміку, починаючи з 2019 р. Однією з ключових причин описаної ситуації є зарегульованість (компонент індексу Regulation демонструє одну з найгірших позицій) української економіки, яка в умовах перебування країни в стані фактичної війни накладає обмеження для продуктивного розвитку приватного сектору, здорового конкурентного середовища й руху в напрямі вільного підприємницького зростання. Водночас, за рейтингом Global

Innovation Index, Україна у 2025 р. посіла 66-те місце (зі 139-ти), що свідчить про значний потенціал країни з точки зору оцінок рівня сформованості й ініціативності приватного сектору, якості людського капіталу, який, однак, стримується інституційними (115-те місце) й уже згаданими регуляторними (106-те місце) обмеженнями.

Разом із тим, згідно з проєктом Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» обсяг видатків на фінансування науки у 2026 р. складає 19,9 млрд грн, що в абсолютному вимірі на 5,4 млрд грн більше, порівняно з 2025 р., але у відсотковому відношенні складає всього 0,414 % від видатків Державного бюджету України у 2026 р. й на 0,012 % більше за аналогічний показник поточного року [7]. Таким чином, в українських реаліях не імплементована жодна з описаних вище моделей: держава не сприяє розвитку науки, техніки й інновацій, зокрема через відсутність значних потоків інвестицій у фундаментальні й галузеві прикладні дослідження, а також, з іншого боку, створює бар'єри для поширення практики вільних ринкових відносин, виникнення зацікавленості університетів і бізнесу у вигідній взаємодії, підвищенню рівня автономії закладів вищої освіти в Україні.

На основі результатів теоретичного аналізу і описаних практичних прикладів, можна припустити, що роль держави у розвитку підприємницького університету як явища має бути мінімалістською, але стратегічно усвідомленою: вона полягає не в прямому залученні до процесів, у яких заклади освіти природно можуть бути автономними (наприклад, фінансування чи планування), а у створенні сприятливого інституційного середовища. Дане припущення розвивається в такі оптимальні напрями виконання державою своєї ролі:

1. *Зведення правового фундаменту.* Держава має гарантувати право власності університету на свої надбання

та академічну свободу, закласти в правовому полі можливості взаємодії бізнесу й закладів освіти.

2. *Паралельна дерегуляція.* Необхідно скасувати застарилі й економічно необґрунтовані індикатори, пом'якшити норми ліцензійних вимог та адміністративні бар'єри, які стримують університети від співпраці з бізнесом.

3. *Переосмислення політики фінансування.* Замість прямого субсидування ринку, яке відбувається за принципом спрямування непропорційно великих потоків кільком олігополістичним гравцям, держава може запровадити податкові пільги для компаній, які інвестують у наукові розробки та навчання, або підсилити роль і доступність грантів на дослідження.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Занепад держави загального інтервенціонізму є не лише теоретичною проблемою, а й практичним викликом для України. Для того, щоб університети стали справжніми двигунами інновацій, необхідно відмовитися від патерналістської моделі «державного забезпечення» та прийняти принципи економічної свободи та підприємницької діяльності, перейти від імітації, трансплантації західних моделей управління до створення власних, конкурентоспроможних інституцій й інститутів, здатних ефективно підтримувати вільні ринкові відносини й підприємницьку ініціативу.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Bureaucracy*. New Haven : Yale University Press, 1944.
2. Mazzucato, M. *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London: Anthem Press, 2013.
3. Hayek, F.A. *The Use of Knowledge in Society. The American Economic Review*. 1945. Vol. 35 (4). P. 519–530.

4. The Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/pages/report>
5. Economic Freedom Ranking. Fraser Institute. URL: <https://www.efotw.org/economic-freedom/dataset>
6. Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. URL: <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>
7. Бюджет 2026 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2026-844

БІЗНЕС НА ЗАХИСТІ БАТЬКІВЩИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

КИРИЛО КАШТАНОВ, кандидат історичних наук,
International Liberty Institute (м. Харків, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-19>

Вступ. Російська агресія проти України триває 12-й рік, з них понад 3,5 роки – повномасштабне вторгнення. Мир і тим паче перемога українського народу видаються все більше примарними. Головна причина – перевага ворога у засобах ураження. У Сил Оборони України не вистачає військової техніки й боєприпасів для успішної оборони, контрнаступу та вигнання російських окупантів за межі міжнародно визнаних українських кордонів.

Чому так сталося? Відповідь – **державна монополія на виробництво й торгівлю зброєю.**

В Україні є дуже розповсюдженим міф про те, що захист від ворога – прерогатива виключно державних органів та структур. Монополія чиновників на зовнішню безпеку – це норма. Ринкові сили, бізнес, приватні виробники просто не здатні й не зацікавлені нічого робити на ниві захисту країни. Для спростування цієї тези слід звернутися не тільки до економічної теорії, а й історичної науки.

Метою та завданням дослідження є обґрунтування, на основі історико-порівняльних методів, внеску британського та американського підприємництва в перемогу в Другій світовій війні.

Результати дослідження та їх обговорення. Влітку 1940 р. після капітуляції західних союзників Сполучене

Королівство опинилося віч-на-віч із гітлерівською Німеччиною. Вермахт суттєво переважав Збройні сили Великої Британії за кількістю солдат, і особливо – техніки. Військово-політичне керівництво Третього Рейху планувало десант на британські острови з метою окупації країни. Для успіху операції Люфтваффе необхідно було захопити панування в повітрі над протокою Ла-Манш та Південно-Східною Англією.

Через надто пізні приготування до війни (яскравий провал британських чиновників і «політики умиротворення») та важкі втрати під час боїв у Франції Королівські Військово-Повітряні сили мали обмаль боездатних літаків. Якщо Франція за 1/2 1940 р. збудувала 2113 літаків, то Британія – лише 1100 [1, с. 244]. За кількістю винищувачів країна суттєво відставала від Німеччини. На початок липня одномісних винищувачів у Королівських ВПС було 754, а у Luftwaffe – 1107, двомісних винищувачів – відповідно 149 і 357, бомбардувальників – 560 і 1380 [1, с. 244].

Більшість британських винищувачів становили вже дещо застарілі «Гоукер Гаррікейн» – літак, розроблений приватною компанією Hawker Aircraft (за 1920–1963 рр. ця фірма розробила майже 50 найрізноманітніших видів літаків, побудувавши лише «гаррікейнів» понад 14,5 тис. одиниць). Але британцям особливо не вистачало новітніх «Супермарін Спітфайр» – літака, сконструйованого Реджинальдом Мітчеллом, юним генієм-винахідником, що спочатку працювати у приватній Kerr, Stuart & Co, а потім перейшов до компанії Supermarine Aviation Works. За своє життя він розробив 24 моделі літаків. Під його керівництвом Supermarine Aviation виробляла гідроплани, транспортні судна і бомбардувальники.

Тож англійський бізнес стояв на захисті Батьківщини. Якщо на початок Битви за Британію 11 серпня 1940 р.

Лондон мав 720 боеготових винищувачів (з них «спітфайєрів» – усього 240), то станом на 31 серпня Королівські ВПС мали вже 754 винищувачі. Враховуючи, що з серпня до початку вересня англійська авіація втратила приблизно стільки ж літаків [2].

Це заслуга приватних фірм і підприємців. Один з них – Вільям Максвелл Еткен, перший барон Бівербрук. Власник наймасовішої у світі газети Дейлі Експрес, 14 травня 1940 р. він був призначений міністром авіаційної промисловості. Бівербрук зумів організувати збір алюмінію серед населення для виробництва літаків, швидко розосередити промислові потужності для захисту від німецьких бомбардувань.

У результаті, якщо в березні 1940 р. британська промисловість виготовила 177 літаків, то в травні – вже 325, у червні – 446, у липні – 496. Надалі темпи виробництва лише зростали. Заводи працювали по декілька змін підряд. За липень-серпень виробництво літаків зросло на 56 %. Англійці швидко наздогнали й перегнали німців: з червня до жовтня 1940 р. «мессершміттів» було вироблено 919, а «спітфайєрів» – 731, «гаррікейнів» – 1334. За червень-жовтень Велика Британія втратила 915 винищувачів, але випустила 2091 «спітфайр» та «гаррікейн». Німці втратили 1733 літаки, але збудували лише 988 одномоторних винищувачів [1, с. 244–245, 268]. Битва за Британію була виграна саме на приватних заводах. Усього ж Бівербруку, Мітчеллу та компанії Supermarine вдалося виготовити більш ніж 20 тис. «спітфайєрів».

Тому вже в жовтні німці припинили денні нальоти на британські острови, обмежившись нічними атаками. Хребет Люфтваффе був зламаний: нацисти скасували десантну операцію «Морський Лев».

Крім того, британським підприємцям першими у світі вдалося розробити та виготовити реактивні літаки. Це був

«Глостер Метеор» за авторством винахідника і бізнесмена сера Френка Уїтлла. Цей літак виробляла приватна корпорація Power Jets. Допомогала в цьому інша приватна фірма – British Thomson-Houston. Виробництвом турбореактивних двигунів займалася Rolls-Royce. 12 липня 1944 р. «Метеор» був прийнятий на озброєння Королівських ВПС. До кінця війни й надалі виробили понад 3,5 тис. «Метеорів».

Для знищення військово-промислового потенціалу Третього Райху британські підприємці активно будували й бомбардувальники. Найвідомішими з них були легкий двомоторний «Веллінгтон» приватної корпорації Vickers-Armstrongs (близько 11,5 тис. штук) та важкі чотиримоторні «Стірлінг» фірми Short Brothers (майже 2,4 тис. одиниць), «Галіфакс» (майже 6,2 тис. штук) корпорації Handley Page та один з кращих у світі «Ланкастер» (понад 7,3 тис. штук) компанії Avro Aircraft. Останній будувався на майже всіх гігантах авіапромисловості з більш як 600 підрядниками.

Не відставали й дуже швидко перегнали британських підприємців бізнесмени Сполучених Штатів. За роки Другої світової війни вони випустили близько 300 тис. бойових літаків сотень найрізноманітніших модифікацій. Це зробили десятки приватних корпорацій, а також тисячі їх підрядників, що цілодобово працювали на перемогу власної країни над агресорами держав «Осі».

Наведемо лише кілька прикладів. Легендарна Boeing розробила і виготовила кістяк бомбардувальної авіації США – найкращі у світі B-17 “Flying Fortress” та B-29 “Superfortress” (понад 16 тис. штук). Корпорація Consolidated Aircraft Corporation випускала важкий бомбардувальник B-24 “Liberator” (понад 18 тис. екземплярів).

Приватна Douglas Aircraft Company створила Douglas A-20 Havoc / DB-7 Boston – бомбардувальник, штурмовик і торпедоносець (7,5 тис. штук). North American

Aviation – бомбардувальник B-25 “Mitchell” (9,8 тис. одиниць), дальній винищувач P-51 “Mustang” (17 тис. штук), навчальний літак T-6 “Texan” (15,5 тис. одиниць). Корпорація Bell Aircraft налагодила виробництво винищувачів P-39 “Airacobra” та P-63 “Kingcobra” (13 тис. штук). Lockheed Corporation розробила та виробляла багатоцільовий літак P-38 Lightning (понад 10 тис. одиниць), а також легкий бомбардувальник / протичовновий літак “Hudson” (майже 3 тис. штук). Grumman Corporation зробила палубні винищувачі F4F “Wildcat” та F6F “Hellcat”, майже 8 тис. та понад 12 тис. штук відповідно. Chance Vought і Goodyear Aircraft створили Chance Vought F4U “Corsair” – теж палубний літак (більш ніж 12,5 тис. штук).

Висновки. Результати залучення підприємців та бізнес-підхід у розбудові оборонної промисловості Великої Британії та Сполучених Штатів – розгром і капітуляція Третього Рейху та його союзників, перемога у Другій світовій війні.

Економічна теорія вкотре знайшла своє підтвердження на практиці, адже у 1/2 половині – середині ХХ ст. майже вся авіаційна галузь Британії та США була приватною. Тому вона й настільки швидко розвивалася. Перші авіакомпанії з’явилися ще до початку Першої світової війни. Лише великі корпорації налічували десятки приватних фірм. Через порівняно слабкі перепони з боку держави, ринкову конкуренцію всередині країни та з іноземними приватними виробниками цей технологічний бізнес розвивався неймовірно швидко: від дерев’яних тихохідних біпланів часів Першої світової до реактивних винищувачів та далекобійних бомбардувальників Другої світової.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Проблематика первинності ринкових сил у безпеці суспільства є практично невичерпною. В Україні війна триває з 2014 р. Лише 1 (!!!) літак Ан-70

був вироблений й прийнятий на озброєння ЗСУ [3]. Бо з моменту проголошення незалежності авіаційна галузь України перебуває у державній монополії й залишається закритою для бізнесу.

За роки свого існування державний концерн «Укроборонпром» не зміг кардинально змінити ситуацію у сфері виготовлення та закупівлі озброєнь. Лише під час повномасштабної фази російської агресії чиновники були вимушені частково послабити власну монополію у сфері виробництва дронів.

Потрібно йти цим шляхом далі й допустити до розвитку всіх військово-промислових галузей підприємців, віддати оборону бізнесу, як це було у США та Великій Британії. Україна б мала десятки тисяч літаків, гелікоптерів, танків, гармат, інших важких озброєнь, якби уряд дозволив їх виробляти приватному сектору. Настав час це зробити.

Список використаної літератури:

1. Галушка А., Брайлян Є. Змова диктаторів. Поділ Європи між Гітлером і Сталінім 1939–1941. Харків, 2019, 367 с.
2. Солонин М. Битва за Британію. Первое поражение Гитлера / Первый Фронт. Часть 4. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-q1k9m2hM1c> (дата звернення: 20.09.2025).
3. Авіабудування_в_Україні. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Авіабудування_в_Україні (дата звернення: 20.09.2025).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ СТАНОМ СИСТЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА РОЗВИТКОМ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ З ОГЛЯДУ НА КОНЦЕПЦІЮ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ

ВОЛОДИМИР КОРОЛЕНКО, доктор медичних наук, професор кафедри прикладної медицини, Університет «КРОК» (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-20>

Вступ. Сучасні глобальні кризи (пандемія COVID-19, перспектива виникнення пандемії «хвороби Х», економічні кризи, воєнні конфлікти, включаючи повномасштабну російсько-українську війну, глобальні політичні зміни) демонструють вразливість моделі держави загального інтервенціонізму (welfare state).

Австрійська економічна школа (АЕШ), зокрема найвидатніший її представник Людвіг фон Мізес, наголошує, що надмірна роль держави у сфері охорони здоров'я створює диспропорції, підриває підприємницьку ініціативу. Зазначене, зрештою, знижує здатність суспільства адаптуватися в умовах світу BANI (Brittle, Anxious, Nonlinear, Incomprehensible) [1–3].

Метою дослідження є проаналізувати досвід того, як функціонування систем охорони здоров'я в умовах глобальної невизначеності підтверджує обмеженість інтервенціоністських моделей і водночас відкриває простір для ринкових механізмів, приватної ініціативи та децентралізації.

Результати дослідження та їх обговорення.

1. Від SPOD до BANİ. Перехід від стабільного та передбачуваного порядку (SPOD) до крихкого та тривожного світу BANİ підкреслює неспроможність централізованих систем швидко адаптуватися [3]. Мізесова теорія показує, що лише ринковий процес, заснований на знанні окремих індивідів, може забезпечити справжню стійкість [1].
2. Провал інтервенціонізму у сфері охорони здоров'я. Приклади пандемії COVID-19 та реакції ВООЗ показали, що централізовані наднаціональні інституції не мають ресурсів і стимулів для ефективних рішень [4]. Це узгоджується з критикою Мізеса щодо бюрократії: державні структури не здатні діяти за принципом економічної раціональності [1].
3. Роль підприємництва й індивідуальної свободи. У кризах саме приватні ініціативи (фармацевтичні компанії, цифрові технології, локальні інновації) швидше реагували на виклики [5]. Австрійська школа підкреслює, що підприємницьке відкриття є ключовим механізмом пошуку ефективних рішень у невизначеному середовищі [2].
4. Людський капітал і довгострокові наслідки. Кореляція між економічними та медико-соціальними індикаторами людського розвитку свідчить: стале зростання можливе лише за умови інституцій, що гарантують свободу обміну, захист приватної власності й мінімізацію державних бар'єрів [4; 5]. Інвестиції в здоров'я набувають сенсу за умов децентралізованого розподілу ресурсів, а не перерозподілу через бюрократію [2].

Висновки. Криза welfare state у сфері охорони здоров'я підтверджує тезу Мізеса про «неможливість раціонального економічного розрахунку» в умовах бюрократичного контролю. Для України це означає доцільність коригування надмірної залежності від державних інтервенцій

і рух у бік моделі, що базується на свободі підприємництва, ринковій координації та міжнародній співпраці.

Перспективи подальших досліджень. Доцільно дослідити, як принципи АЕШ (зокрема, суб'єктивна цінність, методологічний індивідуалізм, спонтанний порядок) можуть бути застосовані для реформування української системи охорони здоров'я в умовах повномасштабної війни та післявоєнної відбудови.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. V. *Human Action: A Treatise on Economics*. Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama; 1998. Available from: https://cdn.mises.org/Human%20Action_3.pdf
2. Hayek, F. A. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press; 1960. Available from: <https://ia800805.us.archive.org/35/items/TheConstitutionOfLiberty/The%20Constitution%20of%20Liberty.pdf>
3. Чалюк Ю. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST та BANI світу. *Економіка та суспільство*. 2022;36. doi: 10.32782/2524-0072/2022-36-21
4. Korolenko, V. Interrelation between economic and medico-social components of the human development index as a complex indicator of human potential. *Wiad Lek*. 2022; 75 (5 Pt 1): 1220. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202205128>
5. Liashko, V. K., Isaienko, R. M., Korolenko, V. V. Global health diplomacy: contemporary challenges and prospects for Ukraine. *Wiad Lek*. 2023; 76 (4): 876. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202304125>

КОНФУЦІАНСЬКА МОДЕЛЬ КУЛЬТУРНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ІНТЕРВЕНЦІОНІСТСЬКІЙ ДЕРЖАВІ: ІНСТИТУТИ РИТУАЛУ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

*ІРИНА КОСТАНДА, доктор філологічних наук, Київський
національний лінгвістичний університет (м. Київ, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-21>

Вступ. У сучасних умовах кризи інтервенціоністських держав та моделей *welfare state* дедалі актуальнішою стає проблема пошуку альтернативних механізмів стабілізації соціальних систем. Досвід показує, що надмірна централізація управління, бюрократизація та директивний розподіл ресурсів призводять до зниження гнучкості й ефективності відтворення соціального порядку. У цьому контексті особливого значення набуває питання: чи можливе формування стійких форм соціальної організації без зовнішнього адміністративного примусу, спираючись на немонетарні та неконвенціональні засоби координації.

Однією з потенційних відповідей є звернення до конфуціанської традиції, яка протягом тисячоліть забезпечувала стабільність китайської цивілізації. Традиційно конфуціанство розглядається як система етико-нормативних приписів, спрямованих на регуляцію поведінки індивіда в родині, суспільстві та державі. Центральними категоріями виступають чесноти: гуманність (仁 *rén*), справедливість (義 *yì*), і синівська шанобливість (孝 *xiào*), які підтримують гармонію (和 *hé*) у міжособистісних стосунках. Водночас у класичній інтерпретації ритуал (禮 *lǐ*) здебільшого зводився до церемоніальних практик, а поезія

(詩 *shī*) — до естетичного чи культурно-мнемонічного доповнення [1].

Запропоноване дослідження виходить за межі цього традиційного підходу, трактуючи конфуціанство не лише як морально-релігійну доктрину, а як генеративну структуру. У межах такої перспективи соціальний порядок і культурні значення не передаються як фіксовані норми, а відтворюються та продукуються завдяки формалізованим практикам. Ритуал у цьому контексті постає своєрідним *компілятором*, що перекладає символічні конструкції у практичні дії, дисциплінує поведінку, мову й тілесність, створюючи умови для стабільності та координації без зовнішнього примусу. Таким чином, конфуціанська модель культурної інженерії у своєму генеративному вимірі може бути осмислена як альтернатива інтервенціоністським моделям держави. Вона демонструє можливість підтримання соціального порядку на основі відтворення формальних структур поведінки та довіри до них, що відкриває перспективи її порівняння з економічними й політичними теоріями саморегульованого порядку, зокрема з концепціями Людвіга фон Мізеса [2].

Конфуціанська модель культурної інженерії, заснована на інститутах ритуалу (禮 *lǐ*) та принципі синівської шанобливості (孝 *xiào*), є історично стійкою альтернативою централізованому управлінню, що дозволяє її розглядати як релевантний ресурс для сучасного переосмислення проблем держави та економіки.

Запропоноване дослідження відходить від традиційної інтерпретації конфуціанства як суто морально-релігійної системи, пропонуючи аналіз його як генеративної операційної структури. У цій перспективі ритуал (禮 *lǐ*) і поезія (詩 *shī*) постають функціональними модулями, що забезпечують стійкість, координацію та наступність соціальних норм. Зокрема, ритуал розглядається як оперативний

механізм культурної інженерії: він задає протоколи поведінки, соціальні ролі й дисциплінує взаємодію, створюючи умови для саморегульованого порядку без зовнішнього примусу.

Принцип *xìào* інтерпретується не лише як етична чеснота, а як універсальний механізм довіри до форми, який легітимізує відтворення культурних практик. Новизна полягає у порівнянні конфуціанської моделі з концепціями спонтанного порядку в економічній теорії Л. фон Мізеса, що дозволяє побачити аналогії між культурними кодами Сходу та ринковою логікою Заходу.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є інтерпретація конфуціанської моделі культурної інженерії як історично успішної форми саморегуляції соціального порядку, що може бути концептуалізована як альтернатива централізованому інтервенціоністському управлінню.

Завдання дослідження: проаналізувати ритуал (禮 *lǐ*) у конфуціанській традиції як механізм формалізованої координації соціальної поведінки; розкрити функціональну роль принципу *xìào* (孝) як джерела довіри до форми й мотиваційного чинника виконання ритуальних практик; дослідити взаємодію ритуалу та поезії (詩 *shī*) як генеративних кодів культури, що структурують соціальні й когнітивні практики; порівняти конфуціанську модель культурної інженерії з концепціями саморегульованого порядку в працях Л. фон Мізеса; обґрунтувати можливість застосування конфуціанської парадигми як аналітичної моделі для сучасних досліджень альтернатив інтервенціоністській державі.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз конфуціанської традиції дозволив виявити, що ритуал (禮 *lǐ*) у поєднанні з принципом синівської шанобливості (孝 *xìào*) функціонують як генеративний механізм культурної

інженерії, здатний забезпечувати стійкий соціальний порядок без примусового втручання з боку держави. Результати окреслюють кілька ключових положень.

По-перше, *хідо* виступає як внутрішньо засвоєне нормативне зобов'язання. Виконання ритуальних форм відбувається не під тиском санкцій, а завдяки внутрішній мотивації, що перетворює ритуал із формального протоколу на живу практику. Це суттєво знижує потребу в зовнішньому контролі та адміністративному втручанні.

По-друге, *хідо* формує епістемічну довіру до самої форми. Ритуал сприймається суспільством не як порожня оболонка, а як носій смислу й культурної спадкоємності. Завдяки цьому він набуває статусу інституційного «архіву», що забезпечує стабільність культурних кодів навіть за умов змін та адаптацій.

По-третє, *хідо* виконує функцію своєрідного *компілятора* культурного коду. Ритуал задає програму дій, проте лише через внутрішню активацію завдяки *хідо* ця програма стає дієвою [3]. Саме повторюваність та довіра до форми забезпечують відтворення культурних практик і перетворюють їх на реальні соціальні факти.

Узагальнено можна виділити чотири механізми саморегуляції, які забезпечує *хідо*: *інтерналізація норм* (ритуал виконується як внутрішній обов'язок, а не як зовнішній примус); *епістемічна довіра до форми* (переконаність у значущості ритуалу як носія культурного сенсу); *процедурна відтворюваність* (стабільне відтворення ролей і соціальних сценаріїв при мінімальній зовнішній координації); *зниження транзакційних витрат* (передбачуваність взаємодій і зменшення потреби в додатковому регулюванні).

Порівняння з концепцією спонтанного порядку Л. фон Мізеса виявляє низку функціональних аналогій [4].

Як у Л. фон Мізеса, так і в конфуціанській моделі порядок формується децентралізовано, без директивного контролю. Проте механізми координації різні: для ринку — це інформаційні сигнали (ціни) та суб'єктивні переваги, для конфуціанської культури — нормативні форми та внутрішня мотивація, заснована на *xìào*.

Ключові відмінності можна сформулювати так: *характер сигналів* (економічні ціни проти культурних форм); *нормативна насиченість* (нейтральність ринкового порядку проти морально-етичної інституційності конфуціанського); *часова перспектива* (оптимізація «тут і тепер» у ринковій логіці проти міжпоколінної спадкоємності в конфуціанстві).

Таким чином, конфуціанська система демонструє історично верифікований приклад спонтанного порядку, де стабільність досягається не через матеріальні стимули чи зовнішнє примусове втручання, а через внутрішню мотивацію, довіру до форми та культурну спадкоємність. У цьому сенсі конфуціанство можна розглядати як «практичну метафізику спонтанного порядку», що випередила теоретичні моделі Л. фон Мізеса і Ф. А. фон Гаєка.

Отримані результати свідчать, що конфуціанська модель культурної інженерії є не лише предметом історико-філософського аналізу, а й потенційним джерелом концептуальних рішень для сучасних суспільств, які шукають альтернативу централізованим інтервенціоністським практикам.

Висновки. Проведений аналіз показує, що конфуціанська модель ритуалу, підкріплена принципом синівської шанобливості (*xiào*), виступає історичною формою децентралізованої саморегуляції, яка функціонально співставна з концепцією «спонтанного порядку» у Л. фон Мізеса. Обидва механізми — ринок і ритуал — забезпечують стійкий порядок без потреби у постійному державному контролі, проте ґрунтуються на різних сигналах:

економічних (цінах) та культурно-нормативних (ритуальних формах).

Узгодженість цих систем дозволяє стверджувати, що конфуціанство історично реалізувало те, що австрійська школа лише теоретично описала: можливість стабільного соціального порядку без централізованого примусу. Цей висновок підкреслює значення культурних чинників як повноцінних механізмів саморегуляції нарівні з економічними.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть розвиватися у трьох напрямках: порівняльний аналіз інших традицій, як культурних аналогів механізмів саморегуляції; актуалізація для сучасності – дослідження того, чи може конфуціанська модель ритуалу бути корисною для подолання криз інтервенціоністської держави та пошуку альтернатив централізованому регулюванню; методологічний розвиток – інтеграція культурних і економічних теорій порядку з метою створення ширшої концепції «цивілізаційних технологій саморегуляції».

Список використаної літератури:

1. Chan, J. Ritual, Harmony, and Peace and Order: A Confucian Conception of Ritual. *Ritual and the Moral Life* / ed. by D. K. Chai. Dordrecht: Springer, 2012. P. 195–205.
2. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998. 889 p.
3. Yang, E. Filial piety and ritual: A Confucian approach to well-being. *Science, Religion and Culture*. 2019. Vol. 6, № 1. P. 96–102.
4. Mises, L. von. The Ultimate Foundation of Economic Science: An Essay on Method. Indianapolis: Liberty Fund., 2006. 141 p.

ЧИ Є КРИЗА КОНЦЕПЦІЇ “WELFARE STATE” НЕОДМІННОЮ ВЛАСТИВІСТЮ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ФУТУРОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТІВ?

*ДМИТРО ЛЕОЩЕНКО, кандидат філософських наук,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» Запорізької
обласної ради (м. Запоріжжя, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-22>

Вступ. Люди віддавна намагалися зазирнути в майбутнє, намагаючись всіляко сприяти здійсненню бажаного і, навпаки, запобігти небажаному розвитку подій. Але майбутнє неоднозначно, воно містить в собі безліч можливостей з різною часткою ймовірності і формується під впливом безлічі факторів різної значущості.

Коли мова заходить про передбачення майбутнього, зазвичай користуються терміном «футурологія», зазначаючи, що соціально-філософська футурологія досліджує перспективи розвитку суспільства і людства в майбутньому, використовуючи філософський аналіз і соціально-гуманітарні методи. При цьому, як правило, визнається, що сучасна футурологія, ставлячи перед собою завдання визначення образів майбутнього людства, є комплексом різноманітних підходів, як наукового, так і ненаукового характеру.

Зважаючи на це, цього сучасні автори констатують, що соціальну футурологію однаково можна розглядати або як «сферу фантазій і домислів про майбутнє без жодних рамок і обмежень», або як «наукове прогнозування майбутнього». Але в останньому випадку обов'язково

зазначається «його досить обмежений потенціал; неможливість спрогнозувати з високою імовірністю глобальні ключові для розвитку світу події», внаслідок чого робиться висновок, «що глобальне прогнозування нерідко набуває вигляду «глобального гадання» або взагалі відривається від реальності, не помічаючи через вузький науковий погляд чи вузьку практичну спрямованість очевидних речей» [1, с. 117].

Безумовно, це дозволяє поставити під сумнів бездоганність як методів прогнозування, так і їхніх результатів, тим більше, що прикладів не бракує.

Можна згадати концепцію «кінця історії» Ф. Фукуями, суперечливість якої була очевидною для самого автор, який визнавав посилення авторитаризму, глобальну нестабільність та інші нові геополітичні виклики на противагу ідеї остаточної перемоги ліберальної демократії [2]. У зв'язку із цим слушним здається таке зауваження стосовно сучасних подій: «36 років тому американський професор Френсіс Фукуяма написав статтю «Кінець історії?», яку згодом перетворив на книжку. Цей текст можна вважати одним із найбільш невдалих прогнозів у світовій політичній науці. ...США були нашим справжнім прапорonoсцем. Прапорonoсцем ліберальної демократії. Тією державою, на яку рівнялися всі. І яка сама себе призначила на цю роль... А тепер говорить, що вона ніякий не прапорonoсець і що ми всі її обкрадали в той час, коли вона гордо несла свій прапор. Прапор, який ми вважали спільним. ...Це гірко... Ми були впевнені, що свобода, демократія і права кожного мають сильного захисника. А тепер цей захисник фактично відрікається і від нас, і від себе самого» [3].

Ще одним, на наш погляд, переконливим прикладом може бути прогностика З. Бжезінського, який у «Великій шахівниці» (1997 р.) обґрунтовував ідею беззаперечного

світового лідерства США. А у висновках до «Стратегічного бачення» (2012 р.) стверджував, що «одна-єдина держава, навіть з такими військовими потужностями та політичним впливом, як Сполучені Штати, не зможе керувати цілим світом» [4, с. 151].

Метою даного дослідження є намагання з'ясувати, наскільки концепції "welfare state" («держави загального добробуту») притаманна та тенденція фатальної, здавалося б, нездійсненності, яка простежується у переважній більшості соціально-філософських футурологічних проєктів.

Результати дослідження та їх обговорення. Доречність розглядання концепції «держави загального добробуту» та соціально-філософської футурології у взаємозв'язку зумовлюється тим, що зазначена концепція є однією з можливих моделей розвитку суспільства, а для її дослідження та оптимізації незайвим є використання в тому числі й футурологічних методів та інструментів.

Як і будь-який проєкт модель "welfare state", яка є різновидом концепції соціальної держави, суттєво відрізняється від реально існуючих суспільств, оскільки є ідеальним моделюванням. Через це ідея загального державного інтервенціонізму завжди піддавалася критиці. Достатньо згадати, що І. Франко, аналізуючи «народну державу», визнавав, що держава, яка піклується про людину «від колиски до гробової дошки» може бути привабливою. Але зауважував: «Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною... Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою» [5, с. 53–54].

Представники різних політичних сил вказували на різні аспекти можливих недоліків соціальної

держави. Але сьогодні головна критика зосереджується не на загрозі обмеження свободи, що є цілком логічним результатом посилення ролі держави, а на чим далі більшому прояві неспроможності виконання її основної функції, а саме – скорочення бідності та задоволення повсякденних потреб людей, тобто забезпечення матеріального добробуту громадян.

Беззаперечним підтвердженням цього є визнання Фрідріха Мерца про те, що соціальна держава в її нинішньому вигляді більше не може фінансуватися, виходячи з економічних можливостей. На партійній конференції ХДС наприкінці серпня 2025 р. бундесканцлер Німеччини заявив: «Держава загального добробуту в тому вигляді, в якому маємо її сьогодні, більше не є фінансово життєздатною з огляду на те, що ми виробляємо економічно» [6]. Зазначена тенденція утвердилася як стійка вже на 2005 р., коли «як у старих, так і нових державах-членах Європейського Союзу значно, хоча й не рівномірно, зросли в абсолютних величинах зобов'язання національних урядів у сфері соціальної політики» [7, с. 59]. Серед несприятливих факторів, що викликали згортання національних моделей соціальної держави, головними небезпідставно вважають комплекс взаємопов'язаних демографічних, економічних, політичних та соціальних чинників.

Демографічний проявляється у вигляді старіння населення, коли збільшення середньої тривалості життя населення при високому рівні соціальних гарантій має економічні наслідки у вигляді перевантаження фінансової системи в цілому та системи соціального страхування зокрема. Крім того, глобалізаційні процеси призводять до зміни ринку праці та прискорення міграції. В результаті відбувається відтік населення з економічно слабких країн у більш розвинені, через що в останніх відбувається посилення соціальної напруги та невдоволення корінного

населення, викликане необхідністю ділитися ресурсами з мігрантами, які найчастіше відмовляються соціалізуватись у новому суспільстві, привносячи чужі даному суспільству ідеї, традиції та мову. Це, у свою чергу, веде до зростання вкрай правих та реакційних настроїв.

Зростання соціальної напруги викликається також ефектом «соціального утримання», коли високий розмір соціальних допомог, пов'язаний з низькими вимогами до осіб, які мають право на їх отримання, може викликати незадоволення у тих, хто змушений утримувати «утриманців», які не бажають робити свій внесок у розвиток соціальної держави.

Значний негативний внесок у дискредитацію ідеї соціальної держави вносить і політичний популізм. За всіх часів політики для забезпечення підтримки широких верств населення дають слабо продумані обіцянки, пов'язані з підвищенням рівня соціальної забезпеченості виборців. Реалізація подібних обіцянок призводить до збільшення бюджетних видатків і найчастіше до скорочення бюджетних асигнувань за іншими видатковими зобов'язаннями, а відмова від їх втілення в життя веде до розчарування в системі державного управління та ідеї соціальної держави як такої.

Висновки. Наведені чинники, безумовно, не вичерпують всіх причин кризи ідеї соціальної держави, але всі вони суттєво ускладнюють реалізацію її головного завдання, а саме — зняття небезпечної соціальної напруги для забезпечення соціальної солідарності. На нашу думку, це зумовлено суттєвими світовими змінами на межі тисячоліть, що проявилися у багатьох негативах, зокрема у вигляді світових фінансових криз, неодноразових рецесій та економічних застоїв, результатом чого стало прагнення держав збалансувати бюджети за рахунок скорочення видатків, а не за рахунок підвищення податків.

При цьому найсерйозніші скорочення припали на сферу соціального забезпечення.

Таким чином слушною здається думка тих авторів [8, с. 237], які вважають, що модель “welfare state” є витребуваною в сучасному світі і віджила себе не сама концептуальна ідея «держави загального добробуту», а її конкретна історична форма.

Список використаної літератури:

1. Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2018. Том 21, № 3. С. 116–123. DOI: <https://doi.org/10.15421/10.15421/171847>
2. Звягінцева О. Еволюція поглядів Френсиса Фукуями у дзеркалі сучасних експертних оцінок. *Аналітика. Прогнози. Інформаційний менеджмент*. 2011. Вип. 1. С. 193–203. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2329367> (дата звернення: 11.08.2025).
3. Портников В. Кінець історії. *Збруч (Zbruc) українська інтернет-газета*. 13.04.2025. URL: <https://zbruc.eu/node/121167> (дата звернення: 11.08.2025).
4. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / пер. з англійської Ганни Лелів. Львів : Літопис, 2012. 168 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bzhezinski_Zbigniev/Stratehichne_bachennia_Ameryka_i_kryza_hlobalnoi_vlady.pdf? (дата звернення: 22.08.2025).
5. Франко І. Що таке поступ? Нью-Йорк: Українська книгарня, 1917. 63 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/12272-franko-i-shho-take-postup/> (дата звернення: 16.08.2025).
6. Сааков В. Мерц закликав форсувати у ФРН жорсткі соціальні реформи. *Deutsche Welle — українська редакція*. 24.08.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/merc-zaklikav-forsuvati-u-nimeccini-zorstki-socialni-reformi/a-73745315> (дата звернення: 07.09.2025).

7. Процюк І.В., Бойчук Д.С. Від соціальної держави до європейської соціальної моделі: еволюція підходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 7. С. 57–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/11>
8. Романченко В.Б. Сучасна соціально-економічна модель держави загального добробуту. *Public Administration and Management: modern scientific discussions*: Collective monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. 300 p. С. 221–240. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-13>

НАЦІОНАЛЬНА БОРОТЬБА ТА ЇЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР: ІДЕЇ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КСЕНІЯ ЛОПУХ, кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-23>

Вступ. Проблематика взаємозв'язку між розвитком нації, держави та економіки постає щоразу в нових історичних контекстах. Після Першої світової війни австрійський економіст Людвіг фон Мізес у книзі *"Nation, State and Economy"* (1919) висунув тезу, що національна боротьба не обмежується культурною сферою – розвитком національних шкіл, мови чи її використанням адміністративними органами, – а охоплює все політичне життя нації, включно з її економічним аспектом [1, с. 82]. Для Л. фон Мізеса економіка є ареною, де вирішується доля національної незалежності, адже доступ до ресурсів, організація торгівлі та міжнародна інтеграція ринків формують основу державності.

У ХХІ ст. ця ідея набуває нової актуальності у зв'язку з війною росії проти України. Українська боротьба за незалежність розгортається не лише у військовій сфері, а й у сфері економіки: блокування портів, руйнування інфраструктури, контроль над енергетичними ресурсами та боротьба за доступ до європейських ринків – ті економічні виклики, які постали перед Україною у зв'язку із російською агресією. Європейська інтеграція – від *"Solidarity Lanes"* для експорту зерна до масштабних планів повоєнної відбудови – стає сучасною відповіддю на ті труднощі, що після Першої

світової війни призвели до дезінтеграції Східної та Центральної Європи.

Метою дослідження є спроба проаналізувати, крізь призму Мізесового трактування національної боротьби як економічного явища у контексті історичного досвіду міжвоєнної Європи, особливості економічної інтеграції України до Європейського Союзу для гарантування стабільності та її економічного розвитку в післявоєнний період.

Результати дослідження та їх обговорення. Для Л. фон Мізеса нація не могла існувати без економічної основи: економічна незалежність, доступ до ринків і можливість визначати власну політику є вирішальними для збереження національної ідентичності. У своїй праці *“Nation, State and Economy”* він критикував існуючу перед Першою світовою війною імперську модель економічної системи, де економічна дискримінація та протекціонізм ставали інструментами пригнічення націй. Тому він виступав за свободу торгівлі, спільні економічні простори й недискримінаційний доступ до ресурсів, вбачаючи у цьому гарантію миру та співіснування.

Історія міжвоєнної Східної та Центральної Європи підтвердила слушність застережень Л. фон Мізеса. Після розпаду Австро-Угорщини, Російської та Німецької імперій утворилися нові держави з новими митними кордонами. Транспортні мережі були зруйновані, міждержавна торгівля скоротилася, протекціонізм зріс. Економічна політика часто будувалася на етнічних засадах: «малі» нації або меншини обмежували у доступі до державних ресурсів та роботи у ключових галузях. Унаслідок цього регіон опинився у стані нестабільності, коли господарські труднощі сприяли зростанню радикальних рухів, авторитаризму та ревізіоністських амбіцій. Економічна дезінтеграція стала однією з причин, чому система безпеки Ліги Націй виявилася неефективною.

Економічну ситуацію в Україні після 2014 р., а особливо після повномасштабного російського вторгнення у 2022 р., можна назвати втіленням тез Л. фон Мізеса на практиці. Національна боротьба ведеться не лише на фронті, а й у сфері економіки. Так, у 2022 р. зв'язку із блокадою українських портів росією та її прагненням позбавити Україну доходів від експорту зерна – ключової статті валютних надходжень, виникла нагальна необхідність створення альтернативних сухопутних та річкових шляхів експорту. Відповіддю стала ініціатива *“Solidarity Lanes”* від ЄС, мета якої полягала у допомозі Україні з експортом та імпортом товарів залізницею, автомобільними та внутрішніми водними шляхами. Це зменшило ризик економічного колапсу та показало, що економічна інтеграція може компенсувати певні військові втрати.

Крім того, росія продовжує використовувати атаки на енергетику як зброю, руйнуючи інфраструктуру та обмежуючи її постачання. Україна у відповідь інтегрувала свою енергосистему з європейською ENTSO-E, що стало стратегічним кроком у напрямку її енергетичної незалежності. Інтеграція з ENTSO-E стала не лише технічним рішенням, а й політичним та цивілізаційним вибором української держави. Вона символізує відхід від пострадянського простору та рух у бік ЄС, підкріплюючи європейську ідентичність України.

Процес інституційної європеїзації України відбувається також за значної підтримки міжнародних партнерів через фінансування економічної відбудови і реконструкції України. Таким чином вони фактично сприяють вбудовуванню України у ширші архітектури глобального та європейського економічного порядку шляхом гармонізації стандартів, нормативно-правової бази, допомоги у реалізації інституційних реформ. Відбудова стає точкою входу для створення «інклюзивних інститутів», які обмежують рентний пошук та посилюють підзвітність держави.

Висновки. Отже, досвід після Першої світової війни показує, що економічна ізоляція та протекціонізм ведуть до нестабільності, конфліктів та реваншистських рухів. Натомість сучасна Україна, попри величезні втрати, інтегрується у європейські ринки, інститути та інфраструктурні мережі. Співпраця з наднаціональними інституціями та міжнародними фінансовими організаціями забезпечують рамки для відновлення України. Разом з тим, Україна стає тестом на спроможність цих інституцій виконати роль, яку не змогла виконати у свій час Ліга Націй.

Таким чином, сучасна боротьба України підтверджує актуальність ідеї Л. фон Мізеса про економічний аспект як ключовий вимір національної боротьби. Водночас вона демонструє, що успіх залежить від наявності інституційної підтримки та економічної інтеграції. У цьому контексті важливими є подальші дослідження щодо взаємозалежності між економічними реформами та формуванням громадянської нації в Україні.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Nation, State, and Economy: Contributions to the Politics and History of Our Time*. New York: New York University Press, 1983 [1919].
2. Acemoglu, D., Robinson, J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown, 2012.
3. EU-Ukraine Solidarity Lanes. *European Commission*. URL: https://transport.ec.europa.eu/ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en (date of access: 20.09.2025).

ЛІБЕРАЛЬНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

ВАСИЛЬ МОЙСІЄНКО, кандидат історичних наук, професор, перший проректор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-24>

Вступ. Серед сучасних державних моделей важливе місце займає «держава загального добробуту» (welfare state), яка була однією з базових соціально-економічних моделей ХХ ст. [1]. У минулому столітті ця модель отримала глобальне поширення та зазнала суттєвих змін і трансформацій. Наразі опубліковано велику кількість досліджень, які вказують про спробу відходу або навіть про «демонтаж» держави загального добробуту та про потребу перегляду та зміни її соціально-економічної основи. Інші вчені, навпаки, акцентують увагу на необхідності збереження «держави загального добробуту», адже лише за такої моделі соціально-економічної політики можливо забезпечити належні гарантії соціального захисту громадян.

У розробку та реалізацію концепції держави добробуту зробили свій внесок представники всіх основних ідеологічних течій Заходу: лібералізму, соціал-демократії та консерватизму. У зв'язку з цим не можна не згадати про ряд таких видатних консервативних діячів Західної Європи, як О. Бісмарк у Німеччині, Б. Дізраелі в Англії та інші, які зробили значний внесок у розбудову «держави добробуту». Однак у Західній Європі найбільший внесок у його формування зробили представники

соціал-демократичного напрямку. Так, відомий німецький соціолог і політолог Р. Дарендорф влучно називав ХХ ст. віком соціал-демократії. У США цю роль в значній мірі виконала демократична партія, яка асоціюється з іменами таких політичних і державних діячів, як В. Вільсон, Ф. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Л. Джонсон та інші.

Проте, з плином часу ця модель втрачає популярність. Серед **причин**, що призвели до «втрати популярності», дослідники вказують такі як: глобалізація, демографічні зміни, які пов'язані зі старінням населення, соціальні трансформації, що характеризується переходом від солідарності до індивідуалізму, економічний тягар забезпечення соціальних гарантій, моральний ризик (прояви утриманства) та інституційні зміни у суспільстві. Тому «криза» держави загального добробуту в 1980–2000 рр. зумовила необхідність перегляду головних постулатів моделі та її критичного переосмислення.

Проте, говорити про остаточний занепад та відхід від концепції «держави загального добробуту» є передчасним та хибним. Нині процес трансформації моделі став результатом багатьох чинників: з одного боку, це краще розуміння економічної теорії та природи «провалів ринку та держави»; з іншого — це намагання зробити інструменти цієї моделі більш ефективними.

Досвід різних країн світу показує, що сама класична модель «держави загального добробуту» в процесі трансформації також інкорпоровала у себе елементи інших моделей: неоліберальної та наздоганяючої моделі [2, с. 119]. Є багато інституцій, законів і програм розвитку, які формують державу загального добробуту, та багато з них перетинаються з іншими інструментами, що застосовуються в інших моделях.

Не в останню чергу на процес зміни моделі впливають сучасне розуміння поняття «добробут» та нові виклики,

які постали перед державою у забезпеченні соціального захисту та благополуччя населення. Наприклад, жодна з інших поширених сучасних соціально-економічних моделей не приділяє стільки уваги екологічним проблемам, як модель «держави загального добробуту».

Метою наукової розвідки є аналіз та узагальнення загальнотеоретичних підходів до визначення сутності ліберальної моделі соціальної держави, оцінювання інституціональних спроможностей запровадження в Україні ліберальної моделі держави добробуту та визначення економічних передумов її формування.

Результати дослідження та їх обговорення. Практична реалізація ідеї держави загального добробуту (welfare state) починається у середині ХХ ст. Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. розвинені країни поступово відмовляються від бісмарківської моделі соціальної держави, побудованої на принципах комутативної справедливості та переходять до принципу розподільчої справедливості, спрямованої на забезпечення економічної рівності. Але вже із середини 70-х роках ідея держави загального добробуту активно критикується через фінансові труднощі в процесі її реалізації.

У 80–90-х роках ХХ ст. відбуваються деструкція та криза держави добробуту: посилюються суперечності між зростаючими соціальними виплатами та необхідністю зниження податкового навантаження; ліквідується система соціальної опіки у формі політики повної зайнятості внаслідок прискореної модернізації виробництва у 80–90 рр. Із середини 90-х років ХХ ст. започатковується ліберальна модель соціальної держави — відмова від патерналістської ролі, орієнтація на подолання соціального утримання, створення умов для діяльності і розвитку громадян та їх об'єднань. Водночас соціальна держава, побудована на принципах субсидіарності, залишила за собою право

втручатися тоді, коли люди не можуть подбати про себе власними зусиллями.

Слід зазначити, що в економічній літературі не існує загальновизнаного тлумачення змісту поняття «ліберальна держава добробуту». Так, за Г. Еспін-Андерсеном, ліберальну (мінімалістську) державу добробуту відрізняє низький рівень декомодифікації; розбіжності у добробуті зумовлюються ринком [3]. У С. Лейбфріда аналогом ліберальної моделі виступає англосаксонська модель, у якій держава стає компенсаторним засобом у крайніх випадках та засобом примушування до праці у ринкових умовах [4, с. 143, 145]. Ф. Кастлс та Д. Мітчелл вважають базовою ознакою ліберальної держави добробуту низькі соціальні видатки, неприйнятність застосування інструментів вирівнювання у соціальній політиці [4, с. 143, 145].

Констатуємо також, що серед дослідників держави добробуту немає одностайної думки й щодо віднесення тих чи інших країн до ліберальної моделі. Переважна більшість схильна вважати США, Велику Британію, Ірландію ліберальними державами добробуту [4, с. 149–150]. Проте відносно того, чи визнавати такі держави, як Японія, Швейцарія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, ліберальними соціальними державами, існують значні розбіжності, причини яких пов'язані з обранням різних критеріїв для класифікації існуючих держав добробуту. Однак в основному базові критерії віднесення до ліберальної моделі залишаються схожими.

Серед них найчастіше виділяють такі:

1) основним принципом побудови є індивідуалізм та особиста відповідальність, що суттєво відрізняє ліберальну державу добробуту від консервативної та соціал-демократичної моделей;

2) розвинені приватні соціальні послуги. Державні програми охоплюють незначну частину населення. Рівень соціальної допомоги мінімальний, надається на нетривалий час; регулятором соціальних прав є розвинений ринок (соціальні ризики компенсуються повною мірою для груп, які беруть участь у виробництві, інші стають залежними від соціальної допомоги);

3) основним джерелом фінансування є приватні заощадження та приватне соціальне страхування.

З огляду на це можна констатувати, що ефективна реалізація економічної моделі ліберальної держави добробуту можлива лише за наявності певних інституціональних передумов, до яких можна віднести такі.

1. Чітке впорядкування прав власності на всі види економічних ресурсів, що використовуються у суспільному виробництві. Спираючись на принципи особистої відповідальності, ліберальна модель соціальної держави орієнтується переважно на використання особистих доходів та заощаджень громадян як джерела фінансування соціального захисту. Особисті доходи формуються переважно шляхом реалізації прав власності на засоби виробництва. Роль держави у вторинному розподілі при утворенні потоку доходів незначна: соціальна підтримка надається лише найбільш уразливим прошаркам населення на короткий строк. Розподіл матеріальних благ близький до первинного, тобто такого, який забезпечує ринок. Тому фінансово-економічною передумовою існування ліберальної держави є наявність у індивідів достатнього рівня доходів та забезпечення можливостей їх сталого зростання. Це у свою чергу потребує не просто захисту права власності на економічні ресурси, а й створення умов для повноцінної реалізації усіх його складових.

В Україні склалася надзвичайно парадоксальна ситуація. З одного боку, відбувся процес становлення приватної

власності, причому не тільки завдяки приватизації, а й за рахунок нагромадження власності, яка з'явилася трудовим шляхом переважно у секторі малого та середнього бізнесу.

2. Розбудова розвинутого конкурентного середовища. Високий рівень особистої відповідальності за власне соціальне забезпечення та страхування в умовах ліберальної держави добробуту висуває ринок на роль регулятора соціальних прав. Рівність і забезпеченість соціально-економічних прав, можливості нагромаджувати власність трудовим шляхом забезпечуються насамперед дією ринкового механізму. Тому будь-які викривлення ринкового механізму, стороннє втручання у процеси розподілу та перерозподілу створеного продукту, посилення асиметрії в умовах господарювання фактично унеможливають розбудову повноцінної ліберальної держави добробуту.

На нашу думку, багато у чому саме відсутність розвинутого конкурентного середовища, слабкість обмежень на подальшу концентрацію виробництва і капіталу гальмують розвиток інститутів соціальної держави в Україні. Досить поширеною є ситуація, у якій рішення про розподіл ресурсів, у тому числі суспільних, ухвалюються не на основі ринкових закономірностей, а на користь окремих олігархічних бізнес-груп, що мають вплив на органи державної влади.

3. Наявність розгалуженої мережі приватних інститутів соціального захисту. Незважаючи на те що в Україні вже понад 30 років відбувається перехід до ринкової системи господарювання, у масовій свідомості глибоко укорінені патерналістські настрої, прагнення перекласти на державу відповідальність за власний добробут. Значна частина населення все ще розраховує на підтримку держави за будь-яких умов. Водночас, масштабний тіньовий

сектор сформував певний прошарок економічно активного населення, який лише у тіньовому секторі може отримати гідне визнання своєї праці та гідну заробітну плату. Саме ця частина населення зазвичай легше сприймає лібералізацію економічних відносин, схвально ставиться до скорочення державної присутності в економіці. Разом з тим становлення приватних інститутів соціального захисту в Україні ускладнюється такими чинниками:

- **порушення балансу економічної влади між найманою працею і капіталом**, який став наслідком активної приватизації колишньої суспільної власності та масового відчуження від неї основної частки населення;
- **низький рівень доходів працюючих**, який став наслідком неможливості реалізувати права власності на робочу силу;
- **значні вади у вторинному розподілі доходів, які укорінюють соціальне споживацтво**. У бюджетах домогосподарств переважним джерелом доходів є не доходи від зайнятості та власності, а різноманітні трансферти – пенсії, стипендії, соціальна допомога;
- **відсутність більш-менш відчутних результатів реформування економіки** (погіршення структурних пропорцій суспільного виробництва, посилення залежності від зовнішніх ринків), що формує негативні економічні очікування;
- **невпевненість у майбутньому, яка, з одного боку, є наслідком макроекономічної нестабільності, а з другого – результатом швидких змін у законодавстві**. Цікаво також відмітити, що відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [5] прогнози економічного і соціального розвитку мають розроблятися на середньостроковий і короткостроковий періоди, тобто

офіційно на довгостроковий період державні органи відповідні прогнози розробляти не зобов'язані;

- **нерозвиненість фондового ринку**, яка зумовлена низькою ефективністю мобілізації внутрішніх ресурсів, недосконалістю законодавства, браком інвестицій та низькою участю населення в обігу цінних паперів. Це створює значні проблеми для економічного розвитку, обмежуючи можливості підприємств залучати капітал для інвестицій у виробництво та стримуючи загальний розвиток фінансової системи країни;

- **потреба в оновленні та вдосконаленні нормативно-правової бази**;

- **недостатність економічних знань в Україні**, що проявляється в низькому рівні економічної грамотності населення, що негативно впливає на їхню фінансову поведінку, а також на здатність адекватно сприймати та оцінювати економічні процеси в країні. Це призводить до поширення економічної нерівності, низької фінансової стійкості та складнощів у формуванні свідомого ставлення до економічних реформ, особливо в умовах війни та повоєнного відновлення.

Висновки. Незважаючи на розмаїття науково-теоретичних підходів до визначення змісту поняття «ліберальна держава добробуту», базові критерії віднесення до ліберальної моделі тієї чи іншої держави фактично є тотожними. **Серед них:** індивідуалізм та особиста відповідальність як основні принципи побудови; розвиненість приватних соціальних послуг; використання ринкового механізму як регулятора соціальних прав; фінансово-економічне забезпечення соціального захисту за рахунок приватних заощаджень та приватного страхування.

Тому ефективна реалізація економічної моделі ліберальної держави добробуту стає можливою лише

за наявності певних інституційних передумов, до яких можна віднести: чітке впорядкування прав власності на всі види економічних ресурсів, які використовуються у суспільному виробництві; розвинене конкурентне середовище; наявність розгалуженої мережі приватних інститутів соціального захисту.

Цілком слушною, в цьому контексті, є позиція Ярослава Романчука, який зазначає, що «Уряд України, безумовно, має підтримувати стратегію трьох Р (Promoting, Protecting, Partnering). Однак такий підхід не розшифровує і не деталізує зміст економічної політики влади щодо нейтралізації ризиків і загроз для добробуту Людини, яка виступає в різних економічних функціях. Тому в нашій системній пропозиції ми ставимо саме Людину в центр системи національної економічної безпеки [6].

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження щодо перспектив запровадження ліберальної моделі держави добробуту в нашій країні мають бути спрямовані на пошук шляхів подолання негативної дії означених факторів, компенсації пов'язаних з ними ризиків. Поглиблений аналіз факторів, що перешкоджають запровадженню ліберальної моделі держави добробуту, зокрема вивчення економічних, політичних, соціальних та культурних чинників, які стримують перехід до ліберальної моделі добробуту. Оцінка впливу корупції, слабкості інститутів та інших викликів на можливості реалізації такої моделі.

Список використаної літератури:

1. Романченко В.Б. Порівняльний аналіз сучасних соціально-економічних моделей держави [Текст]. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19–20. С. 186–190.
2. Довгаль О.А., Довгаль Г.В., Сердюк Г.В. Перехід до економіки знань у межах модернізаційної парадигми для країн ядра

та напівпериферії глобальної економічної системи [Текст]. *Проблеми економіки*. 2021. № 3 (49). С. 117–123.

3. Esping-Andersen, G. The three worlds of welfare capitalism [Text]. Oxford : Polity, 1990. 257 p.

4. Arts, W., Gelissen, J. Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report [Text]. *Journal of European Social policy*. 2002. № 12. P. 137–158.

5. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

6. Романчук Я. Концепція національної економічної безпеки. URL: https://d2c4wny57m91c4.cloudfront.net/National_Economic_Security_Ukraine_2024_8bf203014e.pdf

МОДЕЛЬ WELFARE STATE ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАСТОРОГИ

СЕРГІЙ НАЗАРЕНКО, доктор економічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-25>

Вступ. Модель welfare state є прикладом спроби започаткування людиноцентрованого державоустрою. Саме парадигмою загального добробуту керуються у своїй діяльності уряди та владні структури країн, що мають найвищі показники рівня життя населення, зокрема, Скандинавські держави Швеція, Данія, Норвегія. В основу їх політичного та економічного буття покладені ідеї соціальної рівності, справедливого розподілу доходів, благ і багатств, досягнення максимального рівня задоволеності суспільних інтересів і потреб.

У сучасному тривожному, непрогнозованому, нелінійному світі, який отримав назву BANI World, відчуття потрібності, небайдужості та сталості, що їх може дати прийнята на національному рівні модель загального добробуту, з великою ймовірністю отримає підтримку та відгук у населення. Водночас, в умовах воєнного часу, навряд чи можна вести мову про рівність і справедливий розподіл ресурсів, оскільки їх основна частина спрямовується на оборонні та військові витрати. Тому концепцію welfare state варто закладати в основу стратегії повоєнного економічного відновлення, у фокусі якого перебуватиме пріоритет збереження та розвитку людського капіталу й інтелектуального потенціалу нації.

Метою дослідження є встановлення можливості успішної адаптації моделі держави загального добробуту (welfare state) для повоєнного відновлення України – економічного, соціального, демографічного, тощо. Завданнями дослідження у такому контексті є узагальнення можливостей запровадження та поширення принципів welfare state у економіку воєнного часу, окреслення засторог і проблемних аспектів, які можуть знизити ефективність управлінських заходів під час спроб запровадження моделі держави загального добробуту у вітчизняних реаліях.

Результати дослідження та їх обговорення. Лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліц у одній із своїх праць небезпідставно відмітив, що почуття соціальної солідарності стало тим фактором, який об'єднав громадян усього світу в період Другої світової війни [1, с. 3]. Тому використання цього підходу можна розглядати як актуальний спосіб єднання суспільства і нині, у період повномасштабної війни проти України. Однак, вчений визнає, що з плином часу, зокрема, через 13 років після згаданого вище глобального конфлікту, утворена солідарність розмивалася, а економічні суперечки прискорили її зникнення [1, с. 3].

Таким чином, стресові фактори, ризики та загрози здатні згуртувати один народ і навіть кілька націй навколо ідеї загального добробуту, що може бути використане як ідеологічний наратив нині в Україні. Проте, у періоди відносної економічної стабільності, коли починає формуватися прошарок власників великих капіталів, не важливо, якого походження, віра у ідеал рівності починає руйнуватись, і суспільство знову повертається у стан турбулентності, конкуренції за ресурси та боротьби за володіння благами для задоволення своїх, постійно зростаючих, потреб.

Ортіз І. виділяє характерні риси держави, що рухається шляхом спроб досягнення стану загального добробуту.

У боротьбі з бідністю та нерівністю такі країни обирають інструменти державної політики соціального захисту, який реалізується через пряму грошову допомогу громадянам з бюджетів різних рівнів, через механізми матеріальної мотивації і соціальної підтримки персоналу роботодавцями, що функціонують у межах існуючих державних схем відрахувань і нарахувань на заробітну плату та через систему перерозподілу фінансових ресурсів від осіб, які мають вищий рівень доходів, до осіб з нижчим рівнем фінансових надходжень. Однак, як стверджує дослідниця: «ці перерозподільні компоненти системи соціального забезпечення були ослаблені в низці країн із запровадженням індивідуальних рахунків, приватизацією пенсій та завдячуючи іншим реформам із 1980-х років [2, с. 71].

Тиск ринкової економіки на засадничі постулати реалізації моделі загального добробуту з плином часу наростає, і виявляється в ініціюванні заходів жорсткої економії на соціальних витратах на загальнодержавному рівні та у зменшенні внесків роботодавців до соціальних фондів або аналогічних форм організації ресурсів для соціальної підтримки, що у перспективі поступово, але стабільно, збільшує нерівність у суспільстві.

Висловлену думку підхоплює Т. Андерсен у власних дослідженнях проблем збереження та розвитку людського капіталу, що акцентує увагу наукової спільноти на тому факті, що нерівність між різними прошарками населення, суспільними групами, громадами та індивідами, демонструє сталу тенденцію до зростання в багатьох країнах світу впродовж кількох десятиліть. Розподіл доходів не лише масштабується та поширюється на все нові категорії учасників соціально-економічних систем, але і у деяких традиційних групах навіть знижується у реальних величинах фінансових надходжень, які спрямовуються у подальшому на покриття нагальних життєвих потреб.

Нерівномірний розподіл ресурсів добре простежувався у період до світової фінансової кризи, яка, у свою чергу, ще більше посилила економічну нерівність у низці країн світу, що змусило вчених замислитись щодо потреб і політичних наслідків запровадження моделі загального добробуту. Для її успішної реалізації потрібно виявити та мінімізувати передумови виникнення та поглиблення економічної та соціальної нерівності. Глобалізацію та технологічні зміни часто називають причинами тенденції до зростання нерівності. Хоча обидва фактори зазвичай пов'язані із сукупними вигодами, їх розвиток у межах глобальної економічної еволюції чітко демонструє, що суспільний прогрес має як переможців, так і переможених. Тому в спробах спрогнозувати майбутнє людства та зробити його кращим, владним структурам і політичним фігурам вкрай важливо врахувати можливості для більш справедливого розподілу економічних вигод [3, с. 165].

Українська науковиця Чалюк Ю. О., враховуючи реалії, у яких перебуває Україна останні 3 роки, вважає, що слід попередити негативні наслідки війни, проблеми повоєнного відновлення країни через перехід від дотаційного характеру сфери соціального забезпечення до розвитку і широкого впровадження з боку держави та суспільства активної соціальної політики, а саме: забезпечити зміщення акценту від державної благодійності до переорієнтації працездатного населення на використання власних сил і можливостей і активізувати перехід від пасивної до активної політики зайнятості [4, с. 317].

Довгостроковий успіх моделі загального добробуту буде забезпечений за умови відсутності толерування пасивного очікування представників різних груп на частку загального доходу із використанням можливостей прогресивної системи освіти, здатної підготувати потенційного працівника до актуальних потреб ринку праці,

а також, враховуючи тенденції, які очікуються в Україні після завершення бойових дій, завдяки успішній адаптації ветеранів і зваженій фінансовій підтримці вразливих груп населення, започаткуванню програм сприяння самозайнятості населення, підтримання підприємницьких ініціатив і підвищення рівня фінансової грамотності.

Висновки. Отже, цілями переходу до моделі загального добробуту на рівні держави визнаються: зниження рівня бідності населення, забезпечення соціальної стабільності на тривалу перспективу та гарантування індивідуальної економічної безпеки громадян, що відображається у їх здатності покривати власні поточні потреби наявними фінансовими надходженнями.

Для досягнення окреслених стратегічних орієнтирів державна політика має бути спрямована на розвиток ефективної, солідарної та людиноцентрованої системи соціального забезпечення, повсюдне сприяння рівному доступу до таких послуг, як освіта, охорона здоров'я, соціальне житло, та на перерозподіл національного багатства, зокрема, через прогресивну систему оподаткування, націлену на досягнення економічного балансу та соціальної рівності у суспільстві.

Післявоєнний період може стати тим підґрунтям, яке забезпечить успіх реалізації принципів welfare state в Україні, оскільки виснажене тривалою війною і зневірене суспільство шукатиме спосіб відновити віру в гідне економічне майбутнє для себе та прийдешніх поколінь.

Однак, деструктивними факторами на шляху досягнення соціальної справедливості у стратегічній перспективі можуть стати: корупція, пасивність і нездатність працездатного населення до адаптації до реалій Індустрії 4.0, у першу чергу таких, як цифровізація та розширення меж використання штучного інтелекту; гендерна дискримінація, відсутність фінансових ресурсів для соціальної

підтримки внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, інвалідів, родин військовослужбовців, тощо.

Суспільство має бути готовим ідеологічно до сприйняття змін, інакше їх позитивний ефект буде нівельований, а прірва соціальної нерівності лише поглибитися і викличе нову хвилю соціальної напруги і у без того знесиленому протиріччями українському суспільстві.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у розробленні основ державної політики та стратегії відновлення та масштабування економіки України на принципах welfare state на довгострокову перспективу, що сприятимуть досягненням цілей сталого розвитку та збереженню людського капіталу в державі.

Список використаної літератури:

1. Stiglitz, J. E. The Welfare State in the Twenty-First Century / Ocampo J. A., Stiglitz J. E. (ed.). *The Welfare State Revisited*. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2018. P. 3–37.
2. Ortiz, I. The Welfare State in the Twenty-First Century: Latest Trends in Social Protection / Ocampo J. A., Stiglitz J. E. (ed.). *The Welfare State Revisited*. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2018. P. 71–97.
3. Andersen, T. M. Human Capital, Inequality, and Growth / Ocampo J. A., Stiglitz J. E. (ed.). *The Welfare State Revisited*. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2018. P. 165–188.
4. Чалюк Ю. “Warstate” і “welfare state”: конфлікт чи синергія воєнної стратегії та соціальної безпеки України. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). P. 309–320.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: ШЛЯХ СПОНТАННОГО ПОРЯДКУ ЧИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ?

*ОЛЕКСАНДР ПАТЛАТОЙ, кандидат економічних наук,
доцент, Одеський національний економічний університет
(м. Одеса, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-26>

Вступ. Економічне відставання України, спричинене як російською збройною агресією, що переросла в повномасштабне вторгнення 2022 р., так і внутрішньою неефективністю та непослідовністю державної економічної політики, а також недосконалістю інституцій загалом, може бути подолано лише завдяки реалізації інноваційної моделі економічного зростання та розвитку. Неокласичний мейнстрім з його універсалістським підходом не дає всеохоплюючої відповіді щодо причин відносного утривалення нерівномірності економічного та інноваційного розвитку поміж різними країнами і, тим паче, не пропонує «дорожньої карти» з подолання цього відставання. Деякі пізніші концепції з інституціональним забарвленням, зокрема дослідження економічного процвітання (добробуту) Д. Аджемоглу та Д. Робінсоном, намагаються дещо подолати цю прогалину, однак запропоноване ними розв'язання також не можна вважати вичерпним.

Така ситуація спонукає шукати відповіді на ці актуальні теоретичні та практичні питання в гетеродоксальних економічних теоріях, зокрема моделі підприємницького зростання Австрійської економічної школи (АЕШ) та моделі підприємницької держави М. Маццукато,

які значною мірою є теоретичними та методологічними антиподами.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз моделей підприємництва АЕШ і підприємницької держави М. Маццукато з точки зору їх теоретико-методологічної валідності та релевантності їх імплементації процесів інноваційного повоєнного розвитку економіки України.

Результати дослідження та їх обговорення. Одними з найвизначніших внесків АЕШ у скарбницю світової економічної думки є розроблена її представниками теорія підприємництва, а також теорія економічного розвитку Й. Шумпетера, під впливом якої інноваційна економіка (*innovation economics*) сформувалася як окрема галузь економічної науки.

Функція інноваційного підприємця, з точки зору Й. Шумпетера, полягає в здійсненні «нових комбінацій» засобів виробництва, що полягає в запровадженні нового товару, нового методу виробництва, відкритті нового ринку, відкритті нових джерел постачання сировини та навіть «реорганізуванні якої-небудь галузі промисловості», зокрема «через створення монопольного положення» [1, с. 75]. Ці дії дозволяють йому протягом якогось часу отримувати підприємницький прибуток [1, с. 129], який буде поступово зникати в міру дифузії нововведень. При цьому підприємництво розглядається науковцем не як стала функція чи суспільний прошарок, а як тимчасовий статус [1, с. 86]. Для здійснення своєї новаторської функції підприємець має вивести блага з попереднього використання (економічного колообігу), запропонувавши за них більш високу ціну, що можливо лише завдяки застосування кредиту, причому такого типу, який створює «нову купівельну спроможність» [1, с. 113].

Трактування підприємця як носія певної функції, безпосередньо не пов'язаної ані з ризиком, ані з володінням

засобами виробництва, дістало подальший розвиток у працях представників Австрійської школи. Так, на думку Л. Мізеса, підприємець має передусім бути пильним у виявленні та використанні раніше невідомих можливостей комерційного застосування активів, і в цьому сенсі «підприємцями» можуть виступати представники найрізноманітніших соціальних прошарків [2, с. 252–257]. Цю думку поділяє також І. Кірцнер, наголошуючи, що підприємці здійснюють «відкриття» (*discovery*) того, що раніше було недооцінено (*overlooked*), себто викриття попереднього «незнання» (*ignorance*) [3, с. 72].

Адекватні умови для цього процесу виникають лише в рамках спонтанного або ринкового порядку, який, на думку Ф. Гаєка, ґрунтується на децентралізованих економічних («каталгатичних») зв'язках, без впливу ззовні та загальноприйнятої ієрархії цілей [4]. Певною різницею у поглядах вчених є те, що відповідно до візії Й. Шумпетера, підприємець є порушником економічної рівноваги, натомість у моделі І. Кірцнера арбітраж, здійснюваний підприємцем, забезпечує відновлення або наближення до рівноваги [5, с. 59].

Утім, представників АЕШ загалом об'єднує розширювальне трактування підприємництва, яке, за Шумпетером, безпосередньо не стосується винаходів чи технологічних нововведень [1, с. 95], а є радше пошуком та відкриттям невиявлених можливостей чи, в найрадикальніших формулюваннях, створенням нових [6, с. 337]. При цьому слід брати до уваги історичний контекст виникнення тих чи інших економічних ідей.

Праця Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» вперше побачила світ у 1911 р., у розпал Другої технологічної революції. Проте ключові винаходи, що створювали підґрунтя для їх ефективної комерціалізації, все ще були у той час значною мірою справою винахідників-одинаків.

Лише в наступний період (1921–1940 рр.) кількість промислових лабораторій у США семикратно зросла з 297 до 2264 [9], а в подальшому Друга світова війна, перегони озброєнь і космічні програми сприяли активному залученню держави в інноваційні процеси, а також виникненню великої кількості побічних технологій, що відкрили абсолютно нові можливості для інноваційних підприємців.

Ідеї М. Маццукато, найбільш популярно викладені в бестселері «Підприємницька держава. Розвінчання міфів про публічний і приватний сектор», мають яскравий полемічний та ідеологічно забарвлений характер, утім, не повністю позбавлені фактичної основи. Межі економічного зростання в сучасній економіці все більшою мірою визначаються технологічним фронтиром, подолання якого потребує дедалі більших інвестицій у фундаментальні та прикладні дослідження. Фундаментальні дослідження за визначенням потребують публічного фінансування, у той час як проривні прикладні розробки на ранніх стадіях також характеризуються високим ступенем невизначеності, який значною мірою дисконтує потенційні доходи. Практика показує, що фінансування «бізнес-янглів» на цьому етапі недостатнє, тож, як правило, виникає потреба в публічному дофінансуванні чи/та додаткових гарантіях та страхуванні ризиків.

На прикладі iPhone, М. Маццукато показує, що ключові технології для його створення переважно були профінансовані державою: інтернет і HTTP/HTML (фінансувалися DARPA та NSF), GPS (військова програма США NAVSTAR), сенсорний екран (розробка, підтримана грантами Національного наукового фонду та ЦРУ), SIRI (спін-оф DARPA), батареї та дисплеї (вдосконалювалися завдяки державним науковим програмам) та ін. Як шумпетеріанський підприємець, "Apple" зробила блискучу роботу з інтеграції цих технологій у єдиний продукт і з його просування на глобальному ринку [7, с. 93].

Авторка підкреслює парадокс: суспільство фінансує ризики, а компанії отримують прибутки, та пропонує певні заходи з соціалізації не лише ризиків, але й прибутків від інновацій [7, с. 207]. Висновки М. Маццукато наразилися на критику з боку економістів лібертаріанського напрямку, зокрема через нехтування проблеми державної бюрократії, ототожнення інновацій з технологічним прогресом, недооцінку ролі споживачів та ін. [8, с. 622].

Тим не менш, у США частка бізнесу у фінансуванні досліджень та розробок (ДР) сягає в останні роки 70 %, у той час як участь федерального уряду не перевищує 20 %, хоча у 1960-ті роки сягала $\frac{1}{3}$ [10]. В Україні ж нато-мість у 2021 р. 41,1 % ДР фінансувалися безпосередньо з державного бюджету з підвищенням цього показника у 2022 р. та подальшим зниженням у 2023 р. передусім за рахунок додаткового фінансування з іноземних джерел [11]. При цьому частка ДР у ВВП України склала 0,33 % у порівнянні з 3,6 % у США та 3,02 % у середньому за країнами ОЕСР. Таким чином, держава фінансує мінімум необхідних витрат, однак український бізнес наразі майже повністю перебуває поза інноваційним процесом.

Висновки. Австрійська економічна школа справедливо відзначає, що інноваційна функція підприємців полягає у пошуку та комбінуванні наявних можливостей з урахуванням конкретних обставин місця та часу, а також неявного знання, з метою отримання економічного прибутку. Однак такі можливості не з'являються автоматично. В умовах ускладнення технологій та зниження граничної віддачі від інвестицій у них, зростає роль публічного фінансування фундаментальної науки та проривних інновацій (зазначимо, що ми не ототожнюємо інновації виключно з їх технологічним різновидом, однак передусім технологічні прориви відкривають можливості для розвитку організаційних, маркетингових та інших форм інновацій). Це спонукає деяких авторів до закликів щодо

соціалізації прибутків від інноваційної діяльності, хоча швидка дифузія інновацій у сучасній глобальній економіці робить це завдання практично неможливим.

В умовах повоєнного відновлення України необхідність стимулювання бізнесу відносно низькими податками, дефіцит бюджетних коштів і крайня неефективність державної бюрократії майже унеможливають реалізацію моделі «підприємницької держави», хоча передові технології останніх років, зокрема в галузі озброєння та безпілотних технологій, тісно пов'язані з державним фінансуванням і замовленням. Висока адаптивність українського бізнесу, проявлена під час воєнного стану, дає певні надії щодо можливості реалізації моделі підприємницького зростання АЕШ, зокрема на технологічній базі залишкових військових технологій. Однак її успішність багато в чому залежить від удосконалення інституційного середовища, яке б було сприятливим для повноцінного функціонування ринкового порядку.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. У випадку високорозвинених економік ефективність публічного інвестування обмежених ресурсів у проривні технології могла б бути краще оцінена за рахунок інтеграції методології Австрійської школи з науковим доробком теорії суспільного вибору.

Список використаної літератури:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
2. Mises, L. Human Action: a Treatise on Economics. 1949. URL: https://cdn.mises.org/Human%20Action_3.pdf

3. Kirzner, I. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*. 1997. Vol. 35, No. 1. P. 60–85.
4. Hayek, F.A., Shearmur, J. Law, legislation, and liberty: a new statement of the liberal principles of justice and political economy. NY: Routledge, 2022. 612 p.
5. Baumol, W. J. On Austrian analysis of entrepreneurship and my own *Austrian economics and entrepreneurial studies*. Emerald Group Publishing Limited, 2003. P. 57–66. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1529-2134\(03\)06004-6](https://doi.org/10.1016/S1529-2134(03)06004-6)
6. Adaman, F., Devine, P.A. Reconsideration of the Theory of Entrepreneurship: A Participatory Approach. *Review of Political Economy*. 2002. Vol. 14. No. 3. P. 329–355. DOI: <https://doi.org/10.1080/09538250220147877>
7. Mazzucato, M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs Private Sector Myths. NY: Public Affairs, 2015. 261 p.
8. Mingardi, A. A critique of Mazzucato's entrepreneurial state. *Cato Journal*. 2015. Vol. 35. Issue 3. P. 603–625.
9. Arora, A. et al. URL: https://mackinstitute.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2021/03/Suh-Jungkyu-Arora-Ashish-Belenzon-Sharon-Kosenko-Konstantin-and-Yafeh-Yishay_The-Rise-of-American-Corporate-Science.pdf
10. Research and Development: U.S. Trends and International Comparisons. URL: <https://www.ncses.nsf.gov/pubs/nsb20203/recent-trends-in-u-s-r-d-performance>
11. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/informatsiyno-analitychni/2024/05.08.2024/Naukovo-analitychna.dopovid-Naukova.naukovo-tekhnichna.ta.innovatsiyna.diyalnist.v.Ukrayini.u.2023.rotsi-05.08.2024.pdf#page=19.07>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ ДО РИНКОВОЇ КООРДИНАЦІЇ: АВСТРІЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

КАТЕРИНА СЕРЕДЮК, доктор філософії у галузі економіки, доцент, Міжрегіональна Академія управління персоналом (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-27>

Вступ. Сучасний етап розвитку України характеризується високим рівнем економічної турбулентності, спричиненої як зовнішніми викликами (військова агресія, глобальні кризи), так і внутрішніми обмеженнями, пов'язаними зі спадщиною централізованої економічної моделі. Багаторічне наслідування ідей інтервенціонізму та етатизму сформувало значні бар'єри для розвитку підприємництва, інноваційної діяльності та ефективного управління на мікро- й макрорівнях. Водночас у світовій економічній думці значне місце посідають ідеї Австрійської економічної школи (Л. фон Мізес, Ф. фон Гаск, Й. Шумпетер), які пропонують альтернативне бачення розвитку суспільства та економіки, засноване на свободі підприємницької діяльності, ринковій координації та індивідуальній відповідальності [1–3]. Її підходи дають змогу по новому осмислити роль держави, бізнесу й інститутів управління в умовах поствоєнної відбудови України.

Особливої актуальності набуває дослідження можливостей поєднання австрійських концепцій із сучасними інструментами управління проєктами та підприємництвом. Використання принципів гнучкості, інноваційності та добровільної корпоративної соціальної відповідальності

може стати основою для формування конкурентоспроможної економіки, здатної до сталого розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування можливостей трансформації від інтервенціоністської моделі економіки до системи ринкової координації в Україні з урахуванням ідей Австрійської економічної школи та сучасних потреб розвитку підприємництва й управління.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати сутність інтервенціонізму та його обмеження для розвитку національної економіки;
- розкрити ключові положення Австрійської економічної школи щодо ролі підприємця, ринкової координації та державного регулювання;
- дослідити можливості застосування австрійських підходів до системи управління та підприємництва в українських реаліях;
- оцінити перспективи використання гнучких методів управління (agile, hybrid) та корпоративної соціальної відповідальності як інструментів, що узгоджуються з ідеями австрійської школи;
- сформулювати пропозиції щодо імплементації принципів ринкової координації у стратегії поствоєнної відбудови та модернізації економіки України.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження дало змогу виявити основні проблеми інтервенціоністської моделі економіки України та визначити можливі напрями її трансформації.

Обмеження інтервенціонізму в українській економіці проявляються у викривленні ринкових стимулів, зниженні інвестиційної привабливості, надмірній бюрократизації та поширенні тіньових практик [4; 5]. У воєнних умовах

централізоване втручання є необхідним для мобілізації ресурсів, однак у довгостроковій перспективі така модель стримує підприємницьку активність.

Австрійська школа пропонує альтернативні підходи. Л. фон Мізес акцентував на ролі індивідуальної дії як рушійної сили економічних процесів [1]. Ф. Гаєк розвинув концепцію спонтанного порядку, яка підкреслює здатність ринку до саморегуляції без директивного контролю [2]. Й. Шумпетер довів, що інноваційна активність підприємців формує механізм «творчого руйнування» і забезпечує оновлення економічних структур [3].

Українські реалії підтверджують актуальність цих підходів. Сучасні підприємства дедалі частіше застосовують гнучкі методи управління, зокрема agile- та hybrid-моделі, що відповідає принципам децентралізації й адаптивності [6]. У сфері підприємництва дослідники підкреслюють роль малого та середнього бізнесу як драйвера соціально-економічного розвитку, особливо у кризових умовах [6]. Концепції інноваційного підприємництва, розроблені П. Друкером та М. Портером, також знаходять практичне застосування в Україні, де ключовим завданням є підвищення конкурентоспроможності та створення нових ринкових можливостей [7; 8].

Роль держави в умовах трансформації полягає у формуванні сприятливого інституційного середовища. Це передбачає захист прав власності, верховенство права, зменшення регуляторного тиску, розвиток інфраструктури та стимулювання інвестицій [4]. Таким чином поєднується свобода підприємництва та стабільність економічної системи.

Висновки. Результати дослідження підтвердили, що інтервенціоністська модель економіки обмежує розвиток підприємництва, знижує інвестиційну активність та створює передумови для неефективності

у використанні ресурсів. Перехід до ринкової координації на засадах австрійської школи відкриває нові можливості для формування конкурентоспроможної та інноваційної економіки України.

Ключовим фактором трансформації виступає підприємницька ініціатива, яка здатна забезпечити швидке реагування на виклики та створення нових економічних можливостей. Поєднання свободи ринку з гнучкими методами управління проєктами, впровадженню інновацій та добровільною соціальною відповідальністю бізнесу формує основу для сталого розвитку.

Роль держави полягає у створенні сприятливого інституційного середовища, що включає гарантії верховенства права, захист приватної власності, зменшення регуляторного тиску та розвиток партнерства з бізнесом. Такий підхід дозволяє гармонізувати суспільні та економічні інтереси й забезпечує умови для відбудови України на принципах ефективності та довгострокової стійкості.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути зосереджені на практичних аспектах імплементації ідей австрійської економічної школи в українське управлінське та підприємницьке середовище. Перспективним є розроблення моделей адаптації принципів ринкової координації до умов воєнної та поствоєнної економіки, з урахуванням високого рівня ризиків та ресурсних обмежень.

Особливої уваги потребує питання інтеграції сучасних методів проєктного менеджменту, зокрема agile-та hybrid-підходів, до практики управління бізнесом і державними програмами відбудови. Це дозволить поєднати гнучкість ринкової координації з ефективністю інституційної підтримки.

Перспективним напрямом також є дослідження механізмів формування добровільної корпоративної соціальної відповідальності як інструменту забезпечення соціальних гарантій та підвищення стійкості бізнесу. Подальший науковий пошук має бути зосереджений на створенні системи показників для оцінки результативності таких ініціатив.

Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду дасть змогу визначити оптимальні підходи до поєднання ринкової координації та обмеженого державного втручання в умовах відбудови України. Це створить основу для розробки практичних рекомендацій, здатних забезпечити довгостроковий розвиток національної економіки.

Список використаної літератури:

1. Мізес Л. Людська діяльність: трактат з економічної теорії / пер. з англ. Київ : Таксон, 2005. 896 с.
2. Гаск Ф. А. Дорога до рабства / пер. з англ. Київ : Основи, 2003. 352 с.
3. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / пер. з нім. Київ : Основи, 2011. 254 с.
4. Кириленко О. П., Федосов В. М., Кравченко В. І. Державні фінанси : підручник. Київ : КНЕУ, 2019. 624 с.
5. Савчук В. С. Економічна теорія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 528 с.
6. Рябченко О. П. Роль підприємництва у соціально-економічному розвитку України. *Економіка і держава*. 2022. № 3. С. 17–22.
7. Drucker, P. Innovation and Entrepreneurship. New York : Harper & Row, 1985. 277 p.
8. Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York : Free Press, 1985. 592 p.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОДЕЛІ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ (WELFARE STATE) В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ДЕМ'ЯН СМЕРНИЦЬКИЙ, доктор юридичних наук, професор, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (м. Київ, Україна)

МАРИНА ТРИГУБЕНКО, кандидат юридичних наук, старший дослідник, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-28>

Вступ. Побудова моделі держави загального добробуту (welfare state) в Україні, як і в інших країнах, складається з багатьох елементів, які, як структурні частинки, повинні сприяти розвитку добробуту суспільства.

На жаль наша країна переживає складні часи повномасштабного вторгнення тоталітарної країни — росії. Але саме в ці часи ми повинні об'єднатися у своїх прагненнях до побудови демократичної та безпечної для людей держави.

Розвиток складових елементів держави загального добробуту та дослідження принципів їх удосконалення є важливою метою наукової спільноти. Одним з елементів такої держави є забезпечення захисту прав споживачів.

Метою та завданням дослідження є вивчення та аналіз правових аспектів забезпечення в Україні прав споживачів. Тобто, дослідження чинних нормативно-правових актів, які гарантують споживачам забезпечення їх прав на якісну та безпечну продукцію.

Результати дослідження та їх обговорення. Захист прав споживачів є пріоритетним напрямом діяльності держави шляхом забезпечення якості та безпечності продукції, проведення її експертизи на предмет дотримання необхідних норм встановлених в нормативно-правових та нормативних документах, нагляду та контролю за господарською діяльністю.

В основному Законі України – Конституції України ст. 42 встановлено, що Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

У той же час ст. 39 Господарського кодексу України встановлює норму, що споживачі, які перебувають на території України, під час придбання, замовлення або використання товарів (робіт, послуг) з метою задоволення своїх потреб мають право на: державний захист своїх прав; гарантований рівень споживання; належну якість товарів (робіт, послуг); безпеку товарів (робіт, послуг); необхідну, доступну та достовірну інформацію про кількість, якість і асортимент товарів (робіт, послуг); відшкодування збитків, завданих товарами (роботами, послугами) неналежної якості, а також шкоди, заподіяної небезпечними для життя і здоров'я людей товарами (роботами, послугами), у випадках, передбачених законом; звернення до суду та інших уповноважених органів влади за захистом порушених прав або законних інтересів.

З метою захисту своїх прав та законних інтересів громадяни можуть об'єднуватися на добровільній основі у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів) [2]. Об'єднання споживачів є громадськими організаціями, що провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» [3].

Закон України «Про захист прав споживачів» [4] регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Законодавство про захист прав споживачів складається з цього Закону [4], Цивільного кодексу України [5], Господарського кодексу України [2] та інших нормативно-правових актів, що містять положення про захист прав споживачів.

Споживачі зобов'язані: перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар.

У відповідності до ст. 5 Закон України «Про захист прав споживачів» [4] держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Захист прав споживачів здійснюють центральний орган виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав споживачів, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, місцеві державні адміністрації, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування згідно із законом, а також суди.

Захист прав споживачів у сфері безпечності та якості харчових продуктів, інформування про їх властивості, у тому числі маркування, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та якості харчових продуктів.

Виробник (виконавець) забезпечує належну роботу (застосування, використання) продукції, в тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку, встановленого нормативно-правовими актами чи договором.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право вимагати: пропорційного зменшення ціни; безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

Споживач має право обміняти непродуктивний товар належної якості на аналогічний у продавця, в якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням [4].

Споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну.

За допомогою технічного регулювання, яке визначено відповідно до Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [6] як правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, забезпечується якість та безпечність нехарчової продукції. Норми щодо такої продукції встановлюються в технічних регламентах.

Крім того, норми щодо продукції встановлюються в стандартах відповідно до Закону України «Про стандартизацію» [7].

Висновки. Підводячи певні підсумки розгляду питання захисту прав споживачів можна зазначити, що одним з пріоритетних напрямів діяльності держави є захист здоров'я людей, забезпечення екологічної безпеки шляхом контролю за якістю і безпечністю продукції та виробництва, а також встановлення відповідних прав споживачів продукції та нагляд за їх дотриманням.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Враховуючи прагнення України долучитися до Європейського Союзу та забезпечити безперешкодну торгівлю з провідними країнами світу потребує подальшого дослідження сфера технічного регулювання та стандартизації й приведення національних стандартів до європейських вимог. Крім того, у військовій сфері – стандартів України до стандартів країн НАТО.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст. 1.
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 30. Ст. 379.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15 січня 2015 р. № 124-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 14. Ст. 96.
7. Про стандартизацію : Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 31. Ст. 1058.

НООЕКОНОМІКА КОГНІТАРІАТУ В ПАРАДИГМІ СВОБОДИ

БОГДАН ШЕВЧИК, доктор економічних наук, професор, Львівський торговельно-економічний університет (м. Львів, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-29>

Вступ. Свобода — це ціннісний атрибут людського буття, який був, є і залишатиметься під загрозою [5]. Свобода сама є загрозою усіх обмежень, які тримають людину в статусі засобу. Парадигма свободи може стати тотальністю буття лише в одному випадку: як іманентна причинність інтегральної волі до Єдиного. Тобто, лише у просторі свідомості, де глибинне розуміння інтегрувало суперечності. Соціальною формою континуальності, де одне через безконечність стає єдиним, є символічний міновий топос нооекономіки.

Логіка техногенезу, як вияв активності Духа, виражає мету осягнення безконечності через подолання детермінізму матерії шляхом набуття здатності управління субатомним першоелементом. Сучасні цифрові і квантові технології відображають це духовне подвижництво з усією очевидністю.

Метою нашого дослідження є висунення і обґрунтування гіпотези нооекономіки ідеаційної культури, де когнітаріат — незаміщуваний штучним інтелектом людський ресурс — продукуватиме і поширюватиме тексти онтологічної новизни (на що принципово не здатна розумна машина) простором символічного обміну (місцем руху вартості-надлишку, а не вартості-дефіциту).

Для досягнення мети формулюються і вирішуються **завдання**:

- 1) на основі ідеї інтенціональності праксеології Л. фон Мізеса [1] пояснюється онтологічна спрямованість екзистенційних мотивацій людської діяльності;
- 2) обґрунтовується здатність цифрових і квантових технологій через нульові граничні витрати виробництва, нульові альтернативні витрати застосування та миттєву пропозицію вартості сягати меж матеріального детермінізму природи;
- 3) проєкт економічного майбутнього під впливом цих процесів визначається к нооекономіка, де продуктивною силою і, водночас, меритократичною елітою виступатиме когнітаріат – творець текстів онтологічної новизни реалізованої екзистенції.

Результати дослідження та їх обговорення.

Л. фон Мізес [1] визначав економіку як науку про засоби, а не цілі. Лібералізм – це доктрина матеріального добробуту створення зовнішніх передумов для розвитку внутрішнього життя. Економіка вивчає людську діяльність легітимних способів максимізації монетизованої вигоди. Але наука про людську діяльність, – за Л. фон Мізесом, – визначається як праксеологія. Отже, предмет економіки – це предмет праксеології. Виходить, що економіка не є самостійною наукою? Людина діє за власним вибором на основі ціннісних суджень, а наука про ціннісні судження називається тимологія.

Отже, предмет праксеології перебуває у тимології. Людина ціннісно судить, зважуючи пріоритети і альтернативи, бо є носієм цінностей. А наука про цінності називається аксіологія. Тож, предмет тимології знаходиться в аксіології – це аргументація Л. фон Мізеса [1]. Тепер додаємо від себе: ціннісно-нормативні ідеали існують тому, що мають

єдине першоджерело – нормативний ідеал Абсолютного Добра, Єдиного Суцього і Єдиної Субстанції. А вчення про Субстанцію – це онтологія. Виходить, що предмет аксіології перебуває в онтології. То чим тепер є предмет економіки?

Тепер про свободу: вибір – це крок у невизначеність, де воля конституїрована уявою. Тому свобода передбачає екзистуючу присутність тривоги [2]. Раціоналізований проєкт організації економічної активності передбачає таке застосування засобів виробництва, коли продуктивність забезпечує прибутковість. А чисту прибутковість забезпечує шумпетерівське інсайдерство нових комбінацій через творчі деструкції. В економіці Левіафан – це рантє при владі, так званий «креол». Творчі деструкції руйнують джерела ренти, тому держава постійно виступає противником інновацій, які передбачають ротацію еліт.

Є інноваційні технології, які інтенсифікують енерговидобуток. Є такі, котрі інтенсифікують комунікативні послуги (як цифрові інформаційні мережі), а є такі, які змінюють стан свідомості через трансляцію нового образу світу. Вибір – це продуманий крок у невідомість, де досвід поєднано із вірою. Але що проєктує людина у майбутнє в акті вольового зусилля? Вибір – це опредметнення успадкованої залежності, накладених вихованням і культурою обмежень, травматично-психічних переживань. Тому люди лише відтворюють усталені патерни своїх страждань. І в цьому сенсі свобода передбачає страх перед вимогою руйнації звички [2].

Сучасні цифрові технології спресовують час пропозиції тексту до миттєвості. А тривалість робочого часу – це підстава визначення вартості. Мить – це кількісно недиференційована часова протяжність матеріальної дійсності, яка не виражається числом. То якою грошовою сумою виражати вартість товару, створеного у мить часу? З іншого боку, квантова технологія делокалізує простір

спонтанною присутністю об'явлюваного тіла скрізь і ніде. А як це рахувати грішми?

Тобто, мова йде ось про що: сучасні цифрові і квантові технології нано-нейро-біо-когні-інфо-конвергенції, як системи виробництва із нульовими граничними витратами, анулюють детермінізм простору, часу та енергетичних обмежень. А економіка — це наука про діяльність людей в умовах світу як дефіциту. З апіорних обмежень матеріальної дійсності виникає: власність, вартість, ринок, гроші, ціна, конкуренція, влада, держава, потреба справедливого розподілу, необхідність альтернативного вибору, майнова нерівність, суперечності, антагонізми, війни і геноцид [3; 4]. Розвиток сучасних технологій, послідовно анулюючи детермінізм простору і часу, виводить економічну діяльність в континуальність вічності і безконечності. Але як максимізувати корисність в умовах безконечності, яку навіть не можна уявити?

Якщо ідея передує матерії, то фізичному вакууму передує семантичний, який являє собою континуальну безконечність спресованих сенсів чистої потенціальності всезагального буття. Людська свідомість виступає фільтром спонтанного розпаковування спресованих сенсів семантичного вакууму і творення аксіологічно значущих текстів, які у просторі застосування волі стають подіями буття світу: культурою, наукою, політикою, економікою, цивілізацією.

Ноекономіка — це діяльність творення і поширення текстів онтологічної новизни як споживної вартості розширених екзистенційних сенсів можливостей зняття суперечностей між буттям і небуттям, що реалізуються культурним простором символічного обміну. Суть духовної творчості — у подоланні обмежень, що унеможливають інновації. Реалізувати своє покликання означає вольовим цілеспрямованим зусиллям вийти за межі патернальних практик повторюваності аналогічних виборів.

Так, в економіці гомеостазу подолати детермінізм екстрактивних інституцій-«мушель», які забезпечують патернальне відтворення влади креольських еліт, є слово-стимул, проєкт нового світу, що несе афективний заряд свідомої установки і творить метафоричний ландшафт уяви і волі, активізуючи архетипічний зміст, який формує простір ідентичності та солідаризму. Слово-стимул, що активує архетип, є символом етнокультури, стимулюючи трепет – потенціал пасіонарності, волі до оновленого ідеалами життя. Автором слова-стимулу є той, хто, охопивши полярності життя, асимілював страждання і опанував стан екзистенційної автентичності – мудрість. Ті, чия свідомість набула ідеаційної здатності текстовувати сенси онтологічної новизни, визначаються як когнітарії – меритократичний клас суспільства нооекономіки ідеаційної культури.

Висновок. Війна в Україні є такою ситуацією екзистенційного виклику, коли у суспільстві зростає попит на альтернативно-парадигмальний проєкт цивілізаційного розвитку, де сублімовано ті суперечності, котрі призвели до трагедії – засилля креольських еліт у системі корумпованої влади. Рушійною силою змін виступить когнітаріат – подвижники соборної спільноти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. У просторі Землі має бути місце початку, тобто населена людністю територія, максимально придатна для конвертації інноваційної парадигми у суспільні практики. Цим топосом очікувань є Україна, де екзистенційні виклики есхатологічного порядку «бути-чи-не-бути» зумовили появу можливостей становлення когнітаріату – меритократії ідеаційної ментальності, яка, поєднавши досвід і сублімувавши суперечності відрефлексованого страждання, буде здатна витворити Царство Духа на Землі Хліба. І тоді останні стануть першими.

Список використаної літератури:

1. Мізес, Людвіг фон. Лібералізм у класичній традиції: а також статті Роль доктрин в історії людства, Ідея свободи народилася на Заході, Свобода і власність. Київ : ТОВ «Велл Букс», 2024. 304 с.
2. Лібералізм: Антологія. Київ : Смолоскип, 2002. 1126 с.
3. Гаєк Ф. А. Конституція свободи. Львів : Літопис, 2002. 556 с.
4. Гаєк Ф. А. Індивідуалізм та економічний порядок. Харків : Акта, 2002. 416 с.
5. Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя. Київ : Наш Формат, 2024. 152 с.

Партнери II Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2025. Занепад Держави загального інтервенціонізму (welfare state). Діагностика та відповідь Австрійської економічної школи»

Український католицький університет (УКУ) — приватний заклад вищої освіти у Львові, заснований Українською греко-католицькою церквою. Перший католицький університет на пострадянському просторі, він є спадкоємцем Греко-католицької богословської академії, створеної в 1928 р. митрополитом Андреем Шептицьким. УКУ отримав державну акредитацію у 2006 р. і функціонує без державного фінансування, покладаючись на підтримку меценатів та внески студентів.

<https://ucu.edu.ua/>

Українське Бізнес-братство (УББ) — це закритий бізнес-клуб у Львові, що об'єднує підприємців зі спільними цінностями: соціальність, єдність, патріотизм та особистий розвиток. Засноване з метою сприяння розвитку бізнесу та побудови нової України, УББ підтримує своїх членів через доступ до ресурсів, знань та соціальних ініціатив. Організація активно інвестує в освіту та благодійність, прагнучи створити сприятливе середовище для підприємництва.

<https://www.ubb.community/>

Видавництво Wellbooks — українське видавництво, що спеціалізується на літературі з економіки, бізнесу, психології та саморозвитку. Воно відоме перекладами

творів авторів, з акцентом на ідеї лібертаріанства та особистої свободи. Wellbooks також пропонує книги для дітей, які знайомлять із основами економіки через захоплюючі сюжети, та прагне створити спільноту ентузіастів економічних знань.

<https://www.wellbooks.com.ua/>

Українські Студенти за Свободу (УСС) — це молодіжна громадська організація, яка просуває ідеї індивідуальної, економічної та політичної свободи в Україні. Організація об'єднує студентів і молодих лідерів, що виступають за принципи вільного суспільства, через освіту, адвокацію та практичні проекти. УСС є частиною міжнародної мережі "Students for Liberty". Їхня діяльність включає проведення освітніх заходів, акційна підтримку свободи та реформ.

<https://studfreedom.org/>

Наукове видання

**ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЧИТАННЯ МІЗЕСА 2025.
ЗАНЕПАД ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО
ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ (WELFARE STATE).
ДІАГНОСТИКА ТА ВІДПОВІДЬ
АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ»**

Відповідальний за випуск – *М. Камчатний*

Дизайн обкладинки – *М. Брикса*

Технічний редактор – *О. Гринюк*

Верстка – *О. Данильченко*

Підписано до друку 25.11.2025. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Rubik. Цифровий друк.

Ум. друк. арк. 11,39. Наклад 300. Замовлення № 1125-102.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво "Liha-Pres"

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.